

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ**

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ЗАЛІЗНИЧНОГО
ТРАНСПОРТУ**

ОХОРОНА ПРАЦІ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

Навчальний посібник

Харків – 2020

УДК 331.45:656.2
О 924

Рекомендовано вченою радою Українського державного університету залізничного транспорту як навчальний посібник (витяг з протоколу № 8 від 3 грудня 2019 р.)

Рецензенти:

д-р техн. наук, професор А. С. Беліков (Придніпровська державна академія будівництва та архітектури),
д-р техн. наук, професор М. В. Хворост (ХНУМГ ім. О. М. Бекетова)

Авторський колектив:

Д. С. Козодой, О. В. Костиркін, С. О. Кисельова,
Н. В. Козодой

О 924 Охорона праці на залізничному транспорті: Навч. посібник / Д. С. Козодой, О. В. Костиркін, С. О. Кисельова та ін. – Харків: УкрДУЗТ, 2020. – 124 с., рис. 1, табл. 2.
ISBN

У навчальному посібнику розглянуто правові та організаційні питання охорони праці на залізничному транспорті, міжнародні норми та законодавчі документи в галузі охорони праці, представлено практичні основи щодо зниження травматизму і захворюваності шляхом проведення організаційних, технічних, санітарно-гігієнічних, лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці, наведено вимоги до забезпечення виробничої та пожежної безпеки під час технологічних операцій на залізничному транспорті.

Навчальний посібник відповідає програмі навчальної дисципліни «Цивільний захист та охорона праці в галузі» і призначений для студентів закладів вищої освіти магістерського рівня денної та заочної форм навчання.

УДК 331.45:656.2

Навчальний посібник

Козодой Дмитро Сергійович,
Костиркін Олег Володимирович,
Кисельова Світлана Олександрівна
та ін.

ОХОРОНА ПРАЦІ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

Відповідальний за випуск Кисельова С. О.

Редактор Ібрагімова Н. В.

Підписано до друку 18.12.19 р.

Формат паперу 60x84 1/16. Папір писальний.

Умовн.-друк. арк. 5,75. Тираж 80. Замовлення №

Видавець та виготовлювач Український державний університет залізничного транспорту,
61050, Харків-50, майдан Фейербаха, 7.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6100 від 21.03.2018 р.

ISBN

© Український державний університет залізничного транспорту, 2020.

ЗМІСТ

1. Міжнародні норми в галузі охорони праці.	
Законодавство України про охорону праці	6
1.1. Міжнародні норми в галузі охорони праці	6
1.1.1. Міжнародне співробітництво в галузі охорони праці	6
1.1.2. Законодавча основа Євросоюзу з питань охорони праці	8
1.2. Законодавство України про охорону праці	14
1.2.1. Основні вимоги Закону України «Про охорону праці»	14
1.2.2. Законодавство про працю.....	19
1.2.3. Державні міжгалузеві та галузеві нормативні акти про охорону праці, їх кодування	21
Контрольні питання	25
2. Система управління охороною праці на залізничному транспорті	26
2.1. Система управління охороною праці на підприємствах залізничного транспорту	26
2.2. Служба охорони праці підприємства	29
2.3. Організація роботи з охорони праці	34
2.4. Здійснення державного нагляду за станом охорони праці у структурних підрозділах залізниці	36
2.5. Навчання з питань охорони праці	37
2.5.1. Організація навчання і перевірки знань з питань охорони праці	37
2.5.2. Організація проведення інструктажів з питань охорони праці	39
2.5.3. Стажування, дублювання і допуск до робіт ...	41
2.6. Атестація робочих місць за умовами праці на відповідність вимогам нормативних актів про охорону праці	42
Контрольні питання	45
3. Травматизм і професійні захворювання в галузі	46
3.1. Специфіка умов праці на залізничному транспорті	46
3.2. Травматизм і професійні захворювання.....	48
Контрольні питання	51

4. Розслідування нещасних випадків	52
4.1. Загальне розслідування нещасних випадків на виробництві	52
4.2. Спеціальне розслідування нещасних випадків	62
Контрольні питання	64
5. Об'єкти підвищеної небезпеки. Безпека при вантажно-розвантажувальних роботах	65
5.1. Об'єкти підвищеної небезпеки	65
5.2. Безпека під час вантажно-розвантажувальних робіт.....	67
5.2.1. Обов'язки роботодавця та вимоги до персоналу	67
5.2.2. Технічне опосвідчення вантажопідіймальних механізмів	69
5.2.3. Безпека під час виконання вантажних операцій з небезпечними вантажами.....	71
Контрольні питання.....	72
6. Електробезпека на підприємствах залізничного транспорту.....	73
6.1. Основні визначення електробезпеки та причини ураження електричним струмом.....	73
6.2. Особливості дії електричного струму на організм людини.....	74
6.3. Класифікація електроустановок і приміщень за електробезпекою.....	77
6.4. Системи засобів і заходів безпечної експлуатації електроустановок.....	78
6.5. Кваліфікаційні вимоги до електротехнічного і технологічного персоналу.....	84
6.6. Безпека робіт на електрифікованих лініях.....	85
6.6.1. Організаційні заходи, що забезпечують безпеку робіт	85
6.6.2. Технічні заходи, що забезпечують безпеку робіт	90
Контрольні питання	93
7. Основні заходи пожежної профілактики на галузевих об'єктах	95

7.1. Організаційні заходи щодо забезпечення пожежної безпеки.....	95
7.2. Особливості організації пожежної безпеки на залізничному транспорті.....	97
7.3. Утримання території, будівель, споруд і приміщень об'єктів залізничного транспорту.....	100
7.4. Вимоги до інженерного обладнання об'єктів АТ «Укрзалізниця».....	104
7.5. Норми оснащення виробничих ділянок і рухомого складу первинними засобами пожежогасіння	106
7.6. Порядок дії працівників і посадових осіб під час виявлення та ліквідації пожежі.....	109
7.7. Розслідування та облік пожеж на залізничному транспорті.....	111
Контрольні питання	114
Бібліографічний список	116
Додаток 1. Конвенції Міжнародної Організації Праці, які ратифіковані Україною.....	117
Додаток 2. Документація, що має бути розроблена на підприємстві з метою ефективної організації охорони праці.....	121

1. МІЖНАРОДНІ НОРМИ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ПРАЦІ. ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ПРО ОХОРОНУ ПРАЦІ

1.1. Міжнародні норми в галузі охорони праці

1.1.1. Міжнародне співробітництво в галузі охорони праці

Важливими нормативними актами з питань охорони праці є міжнародні договори та угоди, до яких приєдналась Україна. Закон України «Про охорону праці» передбачає, якщо за міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлені інші норми, ніж у законодавстві України про охорону праці, то застосовуються норми міжнародного договору.

Переважає більшість міжнародних договорів та угод, у яких бере участь Україна і які більшою або меншою мірою стосуються охорони праці, – це такі чотири групи документів:

1. Конвенції та рекомендації Міжнародної Організації Праці (МОП).
2. Директиви Європейського Союзу.
3. Договори та угоди, підписані в рамках Співдружності Незалежних Держав.
4. Двосторонні договори та угоди.

Крім вищезазначених організацій, у справу охорони праці вносять свій внесок також Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), Міжнародна організація зі стандартизації (ІСО), Міжнародна організація авіації (ІКАО) та ряд інших. Значне місце серед міжнародних договорів, якими регулюються трудові відносини, займають конвенції Міжнародної Організації Праці в галузі поліпшення умов праці та рекомендації щодо їх застосування.

Міжнародна Організація Праці (МОП) створена в 1919 р. на Паризькій міжнародній конференції.

До МОП зараз входить 173 країни. Структурно МОП складається з Міжнародної Конференції праці, Адміністративної Ради та Міжнародного Бюро праці.

Міжнародна Конференція праці – вищий орган МОП (тому вона називається також Всесвітнім Парламентом праці) –

проводиться щороку в червні за участю представників всіх країн-членів.

Міжнародне Бюро праці – це постійний секретаріат організації, який розробляє Кодекси практичних заходів, здійснює моніторинг фінансових справ, розробляє порядок денний наступних Міжнародних Конференцій праці.

Технічне сприяння МОП у сфері охорони праці носить різні форми. Деякі проекти допомогли країнам-членам під час розроблення нових законодавств з охорони праці і при зміцненні інспекційних служб. В інших країнах здійснювалась підтримка при створенні інститутів з виробничої безпеки та гігієни праці для сприяння науковим дослідженням і розробленню навчальних програм. Основними формами діяльності МОП є розроблення стандартів, дослідження, збір і розповсюдження інформації, технічне сприяння. При активному співробітництві з країнами-членами ці заходи роблять більш успішною боротьбу за досягнення соціальної справедливості та миру у всьому світі. За свою діяльність МОП отримала в 1969 р. Нобелівську Премію Миру.

З часу свого заснування МОП ухвалила понад 180 Конвенцій, 74 з яких пов'язані з умовами праці. Вагома частина цих конвенцій стосується питань охорони праці. Особливе місце серед Конвенцій МОП займає Конвенція № 155 «Про безпеку і гігієну праці та виробничу санітарію», яка закладає міжнародно-правову основу національної політики щодо створення всебічної і послідовної системи профілактики нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань.

У МОП діє система контролю за застосуванням у країнах-членах Організації конвенцій і рекомендацій. Кожна держава зобов'язана подавати доповіді про застосування на своїй території ратифікованих нею конвенцій, а також інформації про стан законодавства і практики з питань, що порушуються в окремих, не ратифікованих нею конвенціях.

Директиви, що приймаються в рамках Європейського Союзу і є законом для всіх його країн, відповідають конвенціям МОП. З іншого боку, при розробленні нових конвенцій, рекомендацій та інших документів МОП враховується передовий досвід країн-членів ЄС. Зростаюча важливість директив ЄС обумовлена багатьма причинами, серед яких найсуттєвішими є такі:

- спільні стандарти здоров'я і безпеки сприяють економічній інтеграції, оскільки продукти не можуть вільно циркулювати всередині Союзу, якщо ціни на аналогічні вироби розрізняються в країнах-членах через різні витрати, які накладає безпека та гігієна праці на бізнес;

- скорочення людських, соціальних та економічних витрат, пов'язаних з нещасними випадками та професійними захворюваннями, призведе до великої фінансової економії і викличе суттєве зростання якості життя у всьому Співтоваристві;

- запровадження найбільш ефективних методів роботи має призвести до зростання продуктивності, зменшення експлуатаційних (поточних) витрат і покращання трудових стосунків;

- регулювання певних ризиків (таких як ризики, що виникають при великих вибухах) має узгоджуватися на наднаціональному рівні у зв'язку з масштабом ресурсних затрат і з тим, що будь-яка невідповідність у суті і використанні таких положень впливає на конкуренцію і ціни товарів.

Однією з умов прийняття нових країн до ЄС є відповідність їхнього законодавства законодавству ЄС, тому в нашій країні ведеться активна робота з узгодження вимог законів та інших нормативно-правових актів директивам ЄС.

1.1.2. Законодавча основа Євросоюзу з питань охорони праці

Питання охорони праці розглядаються як складова частина соціальної політики ЄС. Соціальна ж політика належить в ЄС до питань першого пріоритету.

Широко затвердилася думка, що основою і рушійною силою поліпшення умов праці й життя є взаємовплив економічного й соціального розвитку. Соціальний аспект має таке саме значення, як і економічний. Про це свідчить схвалений у Страсбурзі в 1989 р. «Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників».

У ньому головний наголос у соціальній політиці робиться на сприяння праці і зайнятості. У Статуті підкреслюється значення забезпечення соціальних прав трудящих і поліпшення їхнього життя. Документ і розроблена детальна програма з його перетворення в життя охоплюють, включаючи й охорону праці,

усього 12 напрямків. До них, зокрема, належить соціальне забезпечення працівників, питання рівноправності, право брати участь у переговорах і порядок укладання колективних договорів, а також спеціальні заходи щодо захисту молоді, людей похилого віку та інвалідів. На рівні ЄС практичні результати цього документа пов'язані з розробленими Єврокомісією Програмами дій, відповідно до яких найбільшу кількість Директив ЄС було підготовлено саме в галузі охорони праці.

Документ складається з двох розділів. Перший розділ включає 12 глав, які стосуються таких тем:

1. Вільне переміщення робочої сили.
2. Трудові відносини та оплата праці.
3. Поліпшення умов праці і життя.
4. Соціальне забезпечення.
5. Право на професійні об'єднання та ведення переговорів по колективних договорах.
6. Професійне навчання.
7. Рівність чоловіків і жінок.
8. Право працівників на інформацію, ведення переговорів і участь у прийнятті рішень із питань умов праці.
9. Охорона праці.
10. Захист дітей і підлітків у трудовому житті.
11. Особи похилого віку.
12. Інваліди.

Другий розділ «Хартії Співтовариства про основні соціальні права працівників» стосується його виконання. У ньому констатується обов'язок держав-членів Європейського Співтовариства гарантувати через національне законодавство або колективні договори зазначені основні соціальні права.

У діяльності Євросоюзу від самого початку актуальними були аспекти, безпосередньо пов'язані з діяльністю внутрішнього ринку, які обумовлюють необхідність єдиного для ЄС законодавства з охорони праці. Цього, наприклад, вимагає запобігання за рахунок так званої *соціальної демпінгової торгівлі*. Під соціальною демпінговою торгівлею мають на увазі те, що промислові підприємства заради одержання конкурентної переваги облаштовуються в країнах, де витрати на виробництво є

заниженими через слабкі вимоги до охорони праці або взагалі через низький рівень соціального захисту.

У Римській угоді (1957 р.) є цілий окремий розділ про соціальну політику. У ньому підкреслюється, що держави-учасниці визнають необхідність поліпшувати умови життя і праці працівників таким чином, щоб це дозволило покращити умови життя в країнах ЄС.

Основні напрями розвитку співробітництва в соціальній сфері:

- зайнятість;
- трудове право та умови праці;
- професійне навчання та підвищення кваліфікації;
- соціальне забезпечення;
- профілактика виробничого травматизму і профзахворювань;
- охорона виробничого здоров'я;
- право об'єднання в організації і колективні переговори між роботодавцями та працівниками.

Єдиним актом Європи, що вступив в силу в 1987 р., до Римської угоди були додані кілька нових статей, зокрема стаття 118а. Відповідно до неї держави-учасниці прагнуть поліпшити виробниче середовище з метою захисту безпеки та здоров'я працівників, причому метою поставлена уніфікація умов у цій галузі. Нова стаття надає охороні праці самостійного значення.

Правовими документами Євросоюзу в галузі охорони праці можуть бути конвенції, директиви, рекомендації.

Конвенція МОП – це міжнародне зобов'язання, розроблене і прийняте МОП. Конвенції підлягають ратифікації державами-членами МОП. Країна, яка ратифікувала Конвенцію МОП, приймає на себе зобов'язання з застосування положень цієї Конвенції.

Конвенція передбачає розроблення кожною державою національної політики в галузі виробничої безпеки та гігієни праці з зазначенням відповідних функцій та відповідальності державних органів, роботодавців і працівників.

Рекомендація МОП – міжнародний документ, який розроблений і прийнятий МОП і розширює зміст тієї чи іншої Конвенції.

Рекомендації стосуються питань, які не створюють формальних зобов'язань держав-членів МОП. Рекомендація охоплює технічні аспекти такої політики.

Основні Конвенції МОП в галузі охорони праці, які ратифіковані Україною, наведені в дод. 1.

МОП встановлює механізм, за яким від держав-членів щорічно запитуються доповіді, щоб отримати від урядів, які не ратифікували одну чи більше фундаментальних Конвенцій, інформацію стосовно всіх змін, які могли мати місце в їхньому законодавстві та практиці. Ці доповіді потім будуть розглядатися Адміністративною радою МОП і далі виноситися як доповідь Генерального директора на Конференції МОП для тристороннього обговорення.

У сфері охорони праці Європейського Союзу важливе значення мають директиви.

Директива – це документ, що зобов'язує до результату, що має бути досягнутий кожною державою-членом, якій директива адресована, але залишає вибір форми й методу реалізації на розсуд національних органів управління. Директива є гнучким документом, що дозволяє органам управління держави-члена інтерпретувати її в національному законодавстві в найбільш прийнятному вигляді. Наявні в Директивах норми не забороняють країнам-учасникам дотримуватися більш жорстких вимог з охорони праці, якщо вони не суперечать цій Директиві.

У 1989 р. Європейське Співтовариство опублікувало важливу рамкову директиву № 89/391/ЄЕС щодо запровадження заходів заохочення поліпшення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі, введення якої поклало ряд основних обов'язків щодо охорони праці переважно на роботодавця. Вказана директива поширюється на всі сектори діяльності як у державному, так і приватному секторах. Вона встановлює мінімум стандартних норм і вимог з питань охорони праці. Однак низка інших Директив, наприклад тих, що регулюють питання безпеки продукції, устаткування тощо, також містять вимоги щодо охорони праці. На основі рамкової директиви № 89/391/ЄЕС була прийнята низка так званих «окремих директив», кожна з яких включає загальні положення рамкової директиви:

– вимоги охорони праці для робочого місця (Директива Ради 89/654/ЄЕС про мінімальні вимоги стосовно безпеки і охорони здоров'я в робочих зонах; Директива Ради 92/57/ЄЕС про виконання мінімуму вимог безпеки й гігієни праці на тимчасових або рухомих будівельних майданчиках; Директива Ради 92/91/ЄЕС про мінімальні вимоги щодо підвищення рівня безпеки та охорони здоров'я працівників на гірничодобувних підприємствах, на яких сировина видобувається через свердловини; Директива Ради 92/104/ЄЕС про мінімальні вимоги щодо поліпшення безпеки і захисту здоров'я працівників гірничодобувних підприємств з підземним і відкритим способами видобування; Директива Ради 93/103/ЄС про мінімальні вимоги безпеки і захисту здоров'я під час робіт на борту риболовних суден; Директива Ради 1999/92/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС про мінімальні вимоги щодо безпеки і захисту здоров'я працівників, що піддаються потенційній небезпеці у вибухонебезпечних середовищах);

– вимоги охорони праці під час використання обладнання (Директива Ради 89/655/ЄЕС про мінімальні вимоги з забезпечення безпеки й охорони здоров'я працівників на робочому місці при використанні робочого обладнання; Директива Ради 89/656/ЄЕС про мінімальні вимоги безпеки і охорони здоров'я при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочому місці; Директива Ради 90/269/ЄЕС про мінімальні вимоги безпеки та гігієни до ручного переміщення вантажів, коли існує ризик, особливо травми спини працівників; Директива Ради 90/270/ЄЕС про мінімальні вимоги безпеки та здоров'я при роботі з екранними пристроями; Директива Ради 92/58/ЄЕС про мінімальні вимоги до забезпечення позначень безпеки та/або гігієни на робочому місці);

– вимоги охорони праці під час роботи з хімічними, фізичними та біологічними речовинами (Директива Ради 90/394/ЄЕС про захист працівників від ризиків, пов'язаних з впливом канцерогенних речовин на роботі; Директива Ради 2000/54/ЄС Європейського парламенту та Ради про захист працівників від небезпек, пов'язаних з впливом біологічних агентів на виробництві; Директива Ради 98/24/ЄС про забезпечення безпеки й охорони здоров'я працівників на робочому

місці за наявності ризиків від дії хімічних речовин; Директива Ради 96/82/ЄС про контроль за аваріями, що являють собою серйозну небезпеку на об'єктах, які мають справу з небезпечними речовинами; Директива 2002/44/ЄС про мінімальні вимоги до безпеки й охорони здоров'я працівників від ризиків, пов'язаних з дією фізичних факторів (вібрації); Директива 2003/10/ЄС про мінімальні вимоги щодо охорони здоров'я і безпеки працівників, що піддаються небезпеці фізичних впливів (шум); Директива Ради 83/477/ЄЕС про захист працівників від ризиків, пов'язаних із впливом азбесту на роботі);

– захист на робочому місці певних груп працівників (Директива Ради 92/85/ЄЕС про вжиття заходів з поліпшення безпеки та охорони здоров'я на виробництві вагітних працівниць, працівниць, які нещодавно народили або годують; Директива Ради 94/33/ЄС про захист молоді на роботі; Директива Ради 91/383/ЄЕС про доповнення заходів зі сприяння покращенню безпеки та охорони праці працівників з фіксованим терміном працевлаштування або щодо запровадження заходів заохочення поліпшення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі про робочий час; Директива Ради 93/104/ЄС про деякі питання організації робочого часу);

– вимоги до обладнання, машин, посудин під високим тиском тощо (Директива 98/37/ЄС Європейського Парламенту та Ради про наближення законів держав-членів, які стосуються обладнання; Регламент Європейського парламенту і Ради № 2016/425 про засоби індивідуального захисту; Директива Європейського парламенту і Ради 94/9/ЄС про наближення приписів держав-членів щодо обладнання і систем захисту, призначених для застосування у вибухонебезпечному середовищі; Директива Європейського парламенту і Ради 2014/29/ЄС про гармонізацію законодавств держав-членів щодо надання на ринку простих посудин високого тиску; Директива 97/23/ЄС Європейського парламенту і Ради про наближення законодавств держав-членів щодо обладнання, що працює під тиском).

Окрім нормативно-правових актів, у Євросоюзі широко застосовуються заходи незаконодавчого характеру (наприклад, кожні п'ять років приймаються програми дій з охорони праці на робочому місці).

1.2. Законодавство України про охорону праці

1.2.1. Основні вимоги Закону України «Про охорону праці»

Закон України «Про охорону праці», прийнятий Верховною Радою України 14 жовтня 1992 р., був переглянутий і затверджений Президентом України в новій редакції 21 листопада 2002 р. Він складається з преамбули та дев'яти розділів.

Охорона праці – система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів і засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я та працездатності людини в процесі трудової діяльності.

З визначення поняття охорони праці можна виділити основні її складові. Це правові, соціально-економічні, організаційні, технічні і санітарно-гігієнічні заходи.

Правові заходи – обумовлені законами, нормами, гігієнічними нормативами, правилами, технічними умовами, стандартами та ін., а також порядком їх застосування. Наприклад, робота в умовах перевищення гігієнічних нормативів є порушенням цілого ряду законів України: «Про охорону здоров'я», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про охорону праці», і підставою для використання органами державного нагляду наданих їм законодавством прав для застосування санкцій за шкідливі і небезпечні умови праці.

Соціально-економічні заходи передбачають попереджуючі витрати на охорону життя і здоров'я людини за рахунок нормалізації параметрів шкідливих і небезпечних чинників виробничого середовища. Крім того, ці методи передбачають витрати на відновлення здоров'я працівників у тих випадках, якщо нормалізація параметрів шкідливих і небезпечних чинників з технічних або інших причин неможлива, а також у тих випадках, коли аварія або катастрофа вже завдала шкоди життю або здоров'ю працівника.

Організаційні заходи – засновані на втіленні адміністративних і правоохоронних методів з запобігання шкідливої дії на людину і виробниче середовище небезпечних і шкідливих чинників. До організаційних заходів, наприклад, належать: професійний відбір; проведення інструктажів,

технічного навчання; раціоналізація режиму праці в умовах дії негативного чинника; організація, розроблення і впровадження технічних заходів безпеки; атестація робочих місць.

Технічні заходи – впровадження сучасних науково-технічних досягнень, які найчастіше представлені у вигляді інженерних рішень, спрямованих на захист працівників від негативної дії виробничих факторів.

Санітарно-гігієнічні заходи передбачають дослідження впливу виробничих факторів на людину і встановлення допустимих значень цих факторів на робочих місцях, визначення конкретних параметрів виробничих факторів на робочих місцях, а також відповідності умов на робочих місцях вимогам нормативних документів.

Правове поле в галузі охорони праці складається з чотирьох взаємопов'язаних рівнів правових актів: єдиних для всіх законодавчих і міжгалузевих актів, галузевих актів і актів підприємства. Єдині правові акти включають основні державні документи, які встановлюють загальні принципи політики держави в галузі охорони праці.

Керівники підрозділів (служб руху, колії, вантажно-розвантажувальних робіт тощо), керівники будівельних або ремонтних ділянок (майстри, виконроби та ін.), начальники цехів, керівники структурних підрозділів промислових підприємств залізничного транспорту для ефективного управління та контролю за охороною праці повинні мати повні комплекти чинних законів з охорони праці, а також норми, стандарти, інструкції та інші документи з усіх видів робіт даного підрозділу.

Закон України «Про охорону праці» є одним з фундаментальних актів законодавства про охорону праці. Він визначає основні положення щодо реалізації конституційного права громадян на охорону їхнього життя і здоров'я в процесі трудової діяльності, на належні, безпечні і здорові умови праці, регулює за участю відповідних органів державної влади відносини між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні.

Дія Закону поширюється на всіх юридичних і фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, і на всіх працівників.

У своїй діяльності підприємства залізничного транспорту дотримуються принципів державної політики, які зазначені в ст. 4 Закону. Основні з них полягають у такому:

- пріоритет життя і здоров'я працівників, повна відповідальність роботодавця за створення належних, безпечних умов праці;
- підвищення рівня промислової безпеки шляхом цілеспрямованого технічного контролю за станом безпечних і нешкідливих умов праці;
- комплексне вирішення завдань охорони праці на основі загальнодержавних, галузевих, регіональних програм;
- соціальний захист працівників, повне відшкодування збитків особам, які постраждали від нещасного випадку на виробництві або професіонального захворювання;
- встановлення єдиних вимог з охорони праці для всіх підприємств і організацій;
- участь держави у фінансуванні заходів щодо охорони праці;
- проведення навчання, професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників з питань охорони праці.

У новій редакції Закону, починаючи з 2002 р., визначені поняття «роботодавець» та «працівник».

Роботодавець – власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган, незалежно від форм власності, виду діяльності, господарювання, і фізична особа, яка використовує найману працю.

Працівник – особа, яка працює на підприємстві, організації, установі та виконує обов'язки або функції згідно з трудовим договором (контрактом).

Закон передбачає обов'язки з охорони праці для обох сторін взаємовідносин (роботодавець - працівник).

Так, для роботодавця передбачена необхідність створити на робочому місці в кожному структурному підрозділі умови праці у відповідності з нормативно-правовими актами, а також забезпечити дотримання вимог законодавства про права працівників щодо охорони праці. З цією метою на роботодавця покладені такі *обов'язки*:

- створити відповідні служби і призначити осіб, які забезпечують вирішення конкретних питань з охорони праці, затвердити інструкції про їхні обов'язки, права і відповідальність;

- розробляти за участю сторін колективного договору і реалізувати комплексні заходи для досягнення встановлених нормативів;

- розробляти і затверджувати положення, інструкції та інші акти про охорону праці, що діють у межах підприємства;

- здійснювати контроль за дотриманням працівником технологічних процесів, правил поведження з машинами тощо у відповідності з вимогами охорони праці.

Роботодавець несе персональну відповідальність за невиконання обов'язків, зазначених вище.

До *обов'язків працівників* відповідно до Закону входить:

- дбати про особисту безпеку і здоров'я, а також про безпеку і здоров'я оточуючих людей у процесі виконання будь-яких робіт чи під час перебування на території підприємств;

- знати і виконувати вимоги нормативно-правових актів з охорони праці, правила поведження з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва, користуватися засобами колективного та індивідуального захисту;

- проходити у встановленому законодавством порядком попередні і періодичні медичні огляди.

Разом з обов'язками Законом передбачені також рівні права з охорони праці для всіх працівників підприємств, установ і організацій. Умовно їх можна поділити на права при укладанні колективного договору та права під час виконання трудових обов'язків.

Законом зазначено, що умови трудового договору не можуть містити положень, які не відповідають законодавчим та іншим нормативним актам про охорону праці, що діють в Україні. При цьому роботодавець зобов'язаний роз'яснити працівникові його права і обов'язки та проінформувати під розписку про умови праці, наявність на робочому місці, де він буде працювати, небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, і можливі наслідки їх впливу на здоров'я, його права на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до чинного законодавства і колективного договору.

Забороняється укладання трудового договору з громадянином, якому за медичним висновком протипоказана запропонована робота через стан здоров'я.

Важливою з точки зору захисту прав працівників є законодавча норма, яка передбачає загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, для кожного працівника.

Права на охорону праці під час виконання трудових обов'язків полягають у такому: умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови мають відповідати вимогам нормативних актів про охорону праці.

Роботодавець не вправі вимагати від працівника виконання роботи, поєднаної з явною небезпекою для життя, а також в умовах, що не відповідають законодавству про охорону праці.

Якщо в процесі роботи з'ясувалося, що виробнича ситуація, яка створилася, становить небезпеку для життя чи здоров'я працівника або інших людей чи навколишнього середовища, він має право відмовитися від дорученої роботи. У цьому випадку простій, якщо він виник не з вини працівника, оплачується в розмірі його середнього заробітку. Про наявність такої ситуації працівник має проінформувати безпосереднього керівника або роботодавця. Підтвердження цього факту проводиться спеціалістами з охорони праці за участю представника профспілки, уповноваженого трудового колективу, а також страхового експерта з охорони праці. У разі неможливості повного усунення небезпечних і шкідливих для здоров'я умов праці роботодавець зобов'язаний повідомити про це органу державного нагляду за охороною праці, який може дати тимчасову згоду на роботу в таких умовах.

Працівник має право у визначений ним строк розірвати трудовий договір за власним бажанням, якщо роботодавець не виконує законодавство про охорону праці, умови колективного договору з цих питань. При цьому він отримує компенсацію в розмірі, передбаченому колективним договором, але не менше трьох середньомісячних заробітків.

Працівника, який за станом здоров'я потребує надання легшої роботи, роботодавець повинен відповідно до медичного

висновку перевести, за його згодою, на таку роботу на строк, зазначений у медичному висновку. Також у разі потреби встановити скорочений робочий день та організувати проведення навчання працівника з набуття іншої професії відповідно до законодавства.

1.2.2. Законодавство про працю

Одним із головних документів, який забезпечує чітке виконання службових обов'язків працівниками, є Кодекс законів про працю України (КЗпП).

Кодекс законів про працю України трактує вимоги до трудової діяльності громадян в Україні і регулює трудові відносини всіх працівників, сприяючи зростанню продуктивності праці і поліпшенню її якості. Кодекс законів спрямований на охорону трудових прав працюючих.

Колективний договір (угода) укладається профспілковим комітетом підприємства від імені трудового колективу з роботодавцем.

Колективний договір (угода) є найважливішим документом у системі нормативного регулювання взаємовідносин між роботодавцем і працівниками з першочергових соціальних питань, у тому числі з питань охорони праці.

Договір укладається в письмовій формі строком на 1 рік і поширюється на всіх працівників установи, незалежно від того, чи є вони членами профспілки.

Законами України «Про охорону праці» та «Про колективні договори і угоди» передбачено внесення комплексних заходів щодо організації безпечних і нешкідливих умов праці в колективні договори та визначення обов'язків сторін з цих заходів.

Колективний договір повинен обов'язково містити зобов'язання сторін щодо заходів захисту прав і соціальних інтересів осіб, які зазнали на виробництві нещасних випадків або профзахворювань, а також утриманців і членів сімей загиблих.

Згідно з Законом України «Про внесення змін і доповнень до Кодексу України про адміністративні правопорушення» і Кримінального кодексу України *адміністративним правопорушенням* вважається ухилення від участі в переговорах

щодо укладання, зміни або доповнення колективного договору, угоди; порушення строків переговорів або ухилення від переговорів роботодавців, уповноважених трудових колективів, або незабезпечення роботи комісій із представників сторін з укладання, зміни або доповнення колективного договору, і передбачається накладання на порушника штрафу в розмірі десяти мінімальних заробітних плат. Порушення чи невиконання колективного договору особами роботодавців, уповноваженим трудового колективу, представниками трудових колективів передбачає накладання штрафу в розмірі до ста мінімальних заробітних плат.

Ненадання особами, які представляють роботодавців або інші уповноважені трудовим колективом органи, представникам трудових колективів інформації, необхідної для ведення колективних переговорів і здійснення контролю за виконанням колективних договорів, угод передбачає накладання штрафу в розмірі п'яти мінімальних заробітних плат.

Праця жінок і молоді. Кодексом законів про працю України забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими та небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах (окрім нефізичних робіт – з санітарного та побутового обслуговування). Піднімання та пересування вантажів допускається тільки в межах санітарних норм (до 7 кг при постійному перенесенні і до 10 кг – при періодичному). Робота жінок обмежується в нічний час. Дозвіл на нічні роботи може бути отриманий при особливій необхідності (як тимчасовий захід). Вагітні жінки і ті, які мають дітей до трьох років, не залучаються до роботи в нічні години і вихідні дні, до надурочних робіт, а також не направляються у відрядження.

Жінки, які мають дітей у віці від трьох до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів, не залучаються до надурочних робіт і не направляються у відрядження без їхньої згоди. Жінок із дітьми віком до трьох років можуть, за їх бажанням, переводити на легшу або зручнішу для них роботу зі збереженням середньомісячного заробітку. Це стосується і вагітних жінок.

Пільги вагітним жінкам і при пологах: надається оплачувана відпустка 70 календарних днів до пологів і 56 після пологів та відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного

віку (за бажанням жінки). За медичним висновком неоплачувана відпустка для догляду за дитиною може досягати 6 років.

Вагітні жінки та їхні діти (незалежно від віку) не можуть бути причиною звільнення або відмови у прийнятті на роботу. Передбачено позачергове забезпечення путівками до санаторію або будинку відпочинку жінок з дітьми віком до 14 років і надання їм матеріальної допомоги.

Працівники віком до 18 років користуються такими самими правами, що і повнолітні, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток і деяких інших умов праці користуються пільгами.

Дозволяється приймати на роботу молодь віком від 16 років. У виняткових випадках, за погодженням із профспілками, можуть прийматись на роботу 15-річні особи. Для практичної підготовки молоді, що навчається, допускається приймати з 14 років учнів загальноосвітніх шкіл і професійних навчальних закладів для виконання легкої роботи у вільний від навчання час за згодою одного з батьків або особи, яка їх заміняє.

Особи до 18 років приймаються на роботу після попереднього медичного огляду і в подальшому до 21 року щороку підлягають обов'язковому медичному огляду.

Усі працівники до 18 років не можуть бути залучені до виконання важких або небезпечних робіт, до робіт зі шкідливими умовами праці, а також до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні. Для працівників віком від 16 до 18 років робочий тиждень не повинен перевищувати 36 год, для осіб віком від 15 до 16 років і для учнів 14-15 років, які працюють під час канікул, – 24 год.

1.2.3. Державні міжгалузеві та галузеві нормативні акти про охорону праці, їх кодування

Державні нормативно-правові акти про охорону праці (НПАОП) – це правила, норми, регламенти, положення, стандарти, інструкції та інші документи, яким надано чинність правових норм, обов'язкових для виконання. Законодавством передбачено, що залежно від сфери дії НПАОП можуть бути міжгалузевими або галузевими.

Міжгалузевий нормативно-правовий акт про охорону праці – це документ загальнодержавного користування, дія якого поширюється на всі підприємства, установи, організації господарської діяльності України, незалежно від їх відомчої (галузевої) приналежності та форм власності.

Галузевий нормативний акт про охорону праці – це документ, дія якого поширюється на підприємства, установи та організації, незалежно від форм власності, що належать до певної галузі.

Нормативні акти з охорони праці залежно від виду мають чітку систему кодування.

Міжгалузеві нормативні акти з охорони праці кодуються, як показано на прикладі:

НПАОП 0.00-7.11-12 «Загальні вимоги стосовно забезпечення роботодавцями охорони праці працівників», де НПАОП – скорочена назва нормативного акта (нормативно-правовий акт з охорони праці);

0.00 – вид економічної діяльності;

7 – вид нормативно-правового акта;

11 – порядковий номер у межах даного виду;

12 – рік затвердження;

«Загальні вимоги стосовно забезпечення роботодавцями охорони праці працівників» – офіційна назва документа.

Державні органи, які затверджують нормативні акти позначаються в такому порядку:

0.00 – Держпраці;

0.01 – пожежна безпека (МВС);

0.02 – безпека руху (МВС);

0.03 – Міністерство охорони здоров'я;

0.04 – Держатомнагляд;

0.05 – Міністерство соціальної політики;

0.06 – Держстандарт;

0.07 – Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства.

Види державних нормативних актів мають такі позначення:

1 – правила;

2 – переліки;

3 – норми;

4 – положення;

- 5 – інструкції;
- 6 – порядки;
- 7 – інші.

Прикладом галузевих нормативних актів про охорону праці для залізничного транспорту є «Норми безплатної видачі спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту працівникам залізничного транспорту України», «Правила безпечної експлуатації контактної мережі та пристроїв електропостачання автоблокування залізниць», «Правила охорони праці під час виконання навантажувально-розвантажувальних робіт на залізничному транспорті» та ін.

Кодуються вони за такою схемою:

НПАОП 60.1-3.31-17 «Норми безплатної видачі спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту працівникам залізничного транспорту України», де НАОП – нормативно-правовий акт з охорони праці;

60.1 – група відповідно до Класифікатора видів економічної діяльності (КВЕД);

3 – вид нормативного акта;

31 – порядковий номер у межах даного виду;

17 – рік затвердження;

«Норми безплатної видачі спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту працівникам залізничного транспорту України» – назва документа.

Нормативні правові акти підприємства являють собою локальні акти, що діють тільки на конкретному підприємстві: накази, розпорядження, посадові інструкції, інструкції з охорони праці й ін. Підприємства, установи й організації розробляють і затверджують положення, інструкції з охорони праці як для працівників, так і на окремі види робіт.

Слід зазначити, що вимоги щодо охорони праці регламентуються в Україні також будівельними нормами і правилами (ДБН); санітарними нормами і правилами (ДСН); правилами улаштування електроустановок (ПУЕ); відомчими нормами технічного проектування (ВНТП); іншими нормативними документами.

Необхідно звернути увагу на те, що кожний документ, незалежно від рівня, має однакову правову силу. Наприклад,

вимоги безпеки праці, закладені в інструкції з охорони праці на робочому місці, є настільки ж обов'язковими для працівника й роботодавця, як і виконання вимог статей закону України «Про охорону праці», Конституції України або пунктів нормативних актів з охорони праці. Порухення будь-якої правової норми припускає однаковий вид відповідальності.

Повний перелік чинних нормативних документів з охорони праці наводиться в «Державному реєстрі міжгалузевих та галузевих актів про охорону праці», який діє з 1995 р., перевидається раз на рік та оновлюється не рідше одного разу на півроку.

Роботодавці на основі НПАОП розробляють і затверджують власні положення, інструкції або інші нормативні акти про охорону праці, що діють у межах підприємства, установи, організації. Відповідно до Рекомендацій Держнаглядохоронпраці щодо застосування «Порядку опрацювання і затвердження власником нормативних актів про охорону праці, що діють на підприємстві», затвердженого наказом Держнаглядохоронпраці №132 від 12.12.1993 р., до основних нормативних актів підприємства належать:

- Положення про систему управління охороною праці на підприємстві;
- Положення про службу охорони праці підприємства;
- Положення про комісію з питань охорони праці підприємства;
- Положення про роботу уповноважених трудового колективу з питань охорони праці;
- Положення про навчання, інструктаж і перевірку знань працівників з питань охорони праці;
- Положення про організацію і проведення первинного та повторного інструктажів, а також пожежно-технічного мінімуму;
- Наказ про порядок атестації робочих місць щодо їх відповідності нормативним актам про охорону праці;
- Положення про організацію попереднього та періодичних медичних оглядів працівників;
- Положення про санітарну лабораторію підприємства;
- Інструкції з охорони праці для працівників за професіями і видами робіт;

- Інструкції про порядок зварювання і проведення інших вогневих робіт на підприємстві;
- Загально-об'єктові та цехові інструкції про заходи пожежної безпеки;
- Перелік робіт з підвищеною небезпекою;
- Перелік посад посадових осіб підприємства, які зобов'язані проходити попередню і періодичну перевірку знань з охорони праці;
- Наказ про організацію безкоштовної видачі працівникам певних категорій лікувально-профілактичного харчування;
- Наказ про організацію безкоштовної видачі молока або інших рівноцінних харчових продуктів працівникам підприємства, які працюють у шкідливих умовах;
- Наказ про порядок забезпечення працівників підприємства спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту.

Виходячи зі специфіки виробництва та вимог чинного законодавства роботодавець затверджує нормативні акти з вищезазначеного переліку та інші, що регламентують питання охорони праці. На підприємстві мають бути нормативно-правові акти, які охоплюють усі питання стосовно виконання функцій і завдань, системи управління охороною праці.

Контрольні питання

1. Складові законодавства Євросоюзу з питань охорони праці.
2. Сутність організаційних заходів з охорони праці.
3. Основні законодавчі та нормативні акти з охорони праці.
4. Обов'язки з охорони праці, які покладені на роботодавця.
5. Права працівників на охорону праці та відповідальність за порушення вимог охорони праці.
6. Види нормативних актів з охорони праці.
7. Кодування нормативних актів з охорони праці.

2. Система управління охороною праці на залізничному транспорті

2.1. Система управління охороною праці на підприємствах залізничного транспорту

Управління охороною праці здійснюється відповідно до Закону України «Про охорону праці», чинного законодавства про працю, нормативно-правових актів з охорони праці, постанов і розпоряджень державних органів управління.

Для досягнення підприємствами, установами, організаціями рівня охорони праці на виробництві, що відповідає мінімальним вимогам з забезпечення безпечних і здорових умов праці, які встановлені законодавчими та іншими нормативно-правовими актами з охорони праці, роботодавець зобов'язаний створити і забезпечити ефективне функціонування *системи управління охороною праці* (далі СУОП).

Система управління охороною праці – частина загальної системи управління організацією, яка сприяє запобіганню нещасним випадкам і професійним захворюванням на виробництві, а також небезпеки для третіх осіб, що виникають у процесі господарювання, і включає комплекс взаємопов'язаних заходів на виконання вимог законодавчих і нормативно-правових актів з охорони праці.

Об'єктом управління охороною праці є діяльність функціональних служб і структурних підрозділів з забезпечення безпечних і здорових умов на робочих місцях, виробничих ділянках і підприємстві в цілому.

Впровадження СУОП здійснюється за наказом або розпорядженням вищого керівництва.

Основними функціями СУОП є облік, аналіз та оцінювання умов праці, планування, організація, координація, контроль за виконанням та стимулюванням заходів з охорони праці та промислової безпеки.

До основних завдань, які повинна вирішувати СУОП на підприємстві, належать:

1. Планування та фінансування заходів з охорони праці.

Планування заходів передбачає визначення умов праці та реалізацію основних напрямів роботи з поліпшення охорони праці; визначення потреби в новій техніці, технологіях, інженерно-технічних засобах безпеки та санітарно-побутовому обслуговуванні на підставі внутрішнього та зовнішнього аудиту охорони праці, аналізу причин нещасних випадків і професійних захворювань.

Реалізація даного завдання досягається шляхом складання комплексних планів поліпшення стану охорони праці: поточного (річного) плану заходів з охорони праці, що включаються до колективного договору; оперативних (квартального, місячного) планів по структурних підрозділах (рішення, накази, заходи з розслідування нещасних випадків, приписи органів державного нагляду за охороною праці тощо).

Роботодавець забезпечує фінансування заходів, спрямованих на доведення умов і безпеки праці до вимог чинного законодавства в обсягу, не меншому, ніж визначений Законом України «Про охорону праці», а саме не менше 0,5 % фонду оплати праці за минулий рік.

2. Професійний відбір.

Визначається коло працівників, які виконують важкі роботи, роботи зі шкідливими чи небезпечними умовами праці, а також такі, де є потреба у професійному доборі. Працівники цих категорій повинні проходити попередній (під час прийняття на роботу) і періодичні (протягом трудової діяльності) медичні огляди:

1) згідно з Порядком проведення медичних оглядів працівників певних категорій, затвердженим наказом МОЗ від 21.05.2007 р. № 246;

2) Переліком робіт, де є потреба у професійному доборі (ДНАОП 0.03-8.06-94);

3) Переліком важких робіт і робіт зі шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх (ДНАОП 0.03-8.07-94);

4) Переліком важких робіт зі шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок (ДНАОП 0.03-8.08-93).

3. Навчання з питань охорони праці та система інструктажів.

Обов'язкові вимоги до проведення навчання з питань охорони праці та інструктажів викладено в ст. 18 Закону України «Про охорону праці», а також у Типовому положенні про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05).

Для ефективного і своєчасного виконання цього завдання необхідна чітка регламентація порядку дій, компетенції відповідальних осіб при організації і проведенні навчання, своєчасна актуалізація навчальних програм та інструкцій.

4. Поточні перевірки, огляди окремих підрозділів і організації в цілому.

Система контролю залежно від обсягів виробництва та чисельності працівників може передбачати внутрішній аудит, оперативний контроль керівників робіт та інших посадових осіб, контроль з боку служби охорони праці, а також громадський контроль.

В організаціях, щодо яких це регламентовано нормативно-правовими актами з охорони праці, впроваджується триступенева система контролю.

5. Організація інформаційної роботи.

Має бути визначено, яким чином інформація про заходи з безпечного виконання робіт досягне конкретного працівника і як буде організовано ефективний зворотній зв'язок працівників з керівництвом для поліпшення стану охорони праці. Необхідно розробити процедуру роботи зі зверненнями працівників і повідомлення про результати їх розгляду.

6. Забезпечення засобами індивідуального захисту.

Визначається перелік тих професій, працівники яких мають бути забезпечені засобами індивідуального захисту (далі ЗІЗ), а також перелік необхідних ЗІЗ. Інструктаж працівників щодо використання ЗІЗ має бути викладений в інструкціях з охорони праці згідно з Положенням про розроблення інструкцій з охорони праці (НПАОП 0.00-4.15-98).

Питання щодо забезпечення ЗІЗ працівників регламентується нормативно-правовими актами з охорони праці, затвердженими у встановленому порядку. Для працівників залізничного транспорту

це «Норми безплатної видачі спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту працівникам залізничного транспорту України» (НПАОП 5.1.11-3.31-17).

Для ефективного функціонування СУОП роботодавцю необхідно визначити обов'язки, відповідальність і повноваження керівників служб і підрозділів, а також працівників щодо охорони праці. Обов'язки та повноваження персоналу, що керує, виконує та перевіряє різні види діяльності, які впливають на ризики виникнення небезпечних ситуацій, пов'язані з діяльністю організації, устаткуванням і робочими процесами, повинні бути визначені, задокументовані та доведені до відома працівників для сприяння управлінню у сфері охорони праці.

Слід звернути увагу на те, що підготовку управлінських рішень щодо функціонування СУОП на виробництві забезпечує служба охорони праці або особа, що в порядку сумісництва виконує функції служби охорони праці.

2.2. Служба охорони праці підприємства

Відповідно до Закону України «Про охорону праці» служба охорони праці створюється роботодавцем для організації виконання правових, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних, соціально-економічних і лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на запобігання нещасним випадкам, професійним захворюванням і аваріям в процесі праці.

На основі «Типового положення про службу охорони праці» (НПАОП 0.00-4.35-04) (далі – Типове положення) з урахуванням специфіки виробництва і видів діяльності, чисельності працівників, умов праці та інших факторів роботодавець розробляє і затверджує «Положення про службу охорони праці» підприємства, визначає її структуру і чисельність, основні завдання, функції і права працівників служби охорони праці. Служба охорони праці підпорядковується безпосередньо роботодавцю і створюється на підприємствах з кількістю 50 і більше працівників.

На підприємствах, з кількістю менше 50 працівників функції служби охорони праці можуть виконувати в порядку сумісництва особи, які мають відповідну підготовку. На підприємстві з

кількістю менше 20 працівників, для виконання функцій служби охорони праці можуть притягуватися сторонні фахівці на договірних основах, які мають стаж роботи в галузі не менше трьох років або мають спеціальну вищу освіту і пройшли навчання з охорони праці.

Керівники і фахівці служби охорони праці за своїми посадами і заробітною платою прирівнюються до керівників і фахівців основних виробничо-технічних служб. Навчання і перевірка знань з питань охорони праці працівників служби охорони праці проводиться у встановленому законодавством порядку при прийманні на роботу і періодично один раз на три роки.

Ліквідація служби охорони праці допускається тільки в разі ліквідації підприємства або припинення використання найманої праці фізичною особою.

Для ефективної роботи служби охорони праці підприємства керівник має затвердити наряду з «Положенням підприємства про службу охорони праці» також план роботи і графіки обстежень структурних підрозділів.

Робочі місця працівників служби охорони праці повинні розміщуватися в окремому приміщенні, бути зручними для прийняття відвідувачів. Також рекомендовано забезпечити службу належною оргтехнікою, технічними засобами з метою досягнення належного рівня самостійності та швидкості розробки і прийняття управлінських рішень з охорони праці.

На підприємствах з чисельністю 100 і більше працівників, а також на підприємствах, специфіка виробництва яких вимагає проведення з персоналом великого обсягу робіт з питань охорони та безпеки праці, має бути створений кабінет з промислової безпеки та охорони праці відповідно до «Рекомендацій щодо організації роботи кабінету промислової безпеки та охорони праці», затверджених Держгірпромнаглядом від 16.01.2008 р.

Основними завданнями кабінетів промислової безпеки та охорони праці підприємств є пропаганда безпечних умов праці, інформування працівників про їхні права та обов'язки в галузі охорони праці, поширення позитивного досвіду щодо створення здорових і безпечних умов праці, профілактика аварій, виробничого травматизму та професійних захворювань, а також

методична підтримка під час навчання та перевірки знань працівників з питань охорони праці.

Згідно з вимогами Типового положення працівники служби охорони праці не можуть притягуватися до виконання функцій, не передбачених відповідними нормативно-правовими документами, а роботодавець повинен забезпечити стимулювання ефективної роботи працівників служби охорони праці підприємства.

У процесі своєї діяльності служба охорони праці має вирішувати такі завдання:

- розробляти ефективну СУОП на підприємстві і в його структурних підрозділах, забезпечувати професійну підтримку рішень роботодавця з цих питань;

- організовувати проведення профілактичних заходів, направлених на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам загрози життя або здоров'ю працівників;

- вивчати і сприяти впровадженню у виробництво досягнень науки і техніки, прогресивних і безпечних технологій, сучасних засобів колективного та індивідуального захисту працівників;

- здійснювати контроль за дотриманням працівниками вимог законів та інших нормативно-правових актів з охорони праці, положень (у разі наявності) галузевої угоди розділу «Охорона праці», колективного договору, які діють на підприємстві;

- інформувати і надавати роз'яснення працівникам підприємства з питань охорони праці.

Для вирішення поставлених завдань на службу охорони праці покладено низку функцій.

Службою розробляються спільно з іншими підрозділами підприємства комплексні заходи щодо досягнення встановлених нормативів і підвищення існуючого рівня охорони праці, плани, програми поліпшення умов праці, запобігання виробничому травматизму, професійним захворюванням, надання організаційно-методичної допомоги у виконанні запланованих заходів.

У межах допомоги керівнику готуються проекти наказів з питань охорони праці і вносяться на розгляд роботодавцю.

Проводяться спільно з представниками інших структурних підрозділів і за участю представників і профспілок підприємства

або, за відсутності, уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці перевірки дотримання працівниками вимог нормативно-правових актів з охорони праці.

Проводиться вступний інструктаж з працівниками, які приймаються на роботу.

Ведеться облік і проводиться аналіз причин виробничого травматизму і профзахворювань, аварій, а також заподіяного ними збитку та складається звітність з охорони праці відповідно до встановлених форм і строків.

Забезпечується належне оформлення і зберігання документації з питань охорони праці, а також своєчасна передача їх в архів для тривалого зберігання згідно зі встановленим порядком.

Виконується складання за участю керівників підрозділів підприємства переліків професій, посад і видів робіт, на які повинні бути розроблені інструкції з охорони праці (вимог безпеки), які діють на підприємстві, надається методична допомога під час їх розроблення.

Працівники підприємства інформуються про основні вимоги законів, інших нормативно-правових актів з охорони праці, діючих на підприємстві.

У межах виконання вказаних функцій працівники служби охорони праці беруть участь у розгляді питань про підтвердження наявності небезпечної виробничої ситуації, що з'явилася основною причиною відмови працівника від виконання дорученої роботи, відповідно до законодавства (у разі потреби), листів, заяв, скарг працівників підприємства, які стосуються питань дотримання законодавства про охорону праці.

Також фахівці служби охорони праці беруть участь в організаційних заходах: забезпечення підрозділів нормативно-правовими актами з охорони праці, діючими на підприємстві, посібниками, навчальними матеріалами з цих питань; налагодження роботи кабінету з промислової безпеки та охорони праці, підготовка інформаційних стендів, кутків з промислової безпеки та охорони праці тощо; організація нарад, семінарів, конкурсів з питань охорони праці; ведення пропаганди питань охорони праці з використанням інформаційних засобів.

Працівники служби охорони праці беруть участь:

- у розслідуванні нещасних випадків, профзахворювань і аварій на виробництві відповідно до «Порядку розслідування і ведення обліку нещасних випадків, профзахворювань і аварій на виробництві»;

- складанні санітарно-гігієнічної характеристики робочих місць працівників, які проходять обстеження щодо наявності профзахворювань;

- проведенні внутрішнього аудиту охорони праці і атестації робочих місць на відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці; роботі комісії з прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом, реконструкцією або технічним переоснащенням об'єктів виробничого і соціально-культурного призначення, відремонтованого або модернізованого обладнання в частині дотримання вимог охорони (безпеки) праці;

- розроблення положень, інструкцій, розділу «Охорона праці» колективного договору, актів з охорони праці (вимог безпеки), що діють на підприємстві;

- складанні переліків професій і посад, згідно з якими працівники повинні проходити обов'язкові попередні і періодичні медичні огляди;

- організації навчання з питань охорони праці;

- роботі комісії з перевірки знань з питань охорони праці.

З метою контролю спеціаліст служби охорони праці слідкує за виконанням заходів, передбачених програмами, планами щодо поліпшення стану безпеки, гігієни праці і виробничого середовища, колективним договором і заходами, направленими на усунення причин нещасних випадків і профзахворювань.

Фахівці служби охорони праці мають право:

- видавати керівникам структурних підрозділів підприємства обов'язкові для виконання приписи щодо усунення наявних недоліків, а також одержувати від них необхідні відомості, документацію і пояснення з питань охорони праці;

- зупиняти роботу виробництв, ділянок, машин, механізмів, обладнання в разі порушень, які представляють загрозу життю або здоров'ю працівників;

- вимагати усунення від роботи осіб, які не пройшли передбачені законодавством медичні огляди, навчання, інструктаж, перевірку знань або не мають допуск до відповідних

робіт чи не виконують вимоги нормативно правових актів з охорони праці;

- направляти роботодавцю подання про притягнення до дисциплінарної відповідальності посадових осіб і працівників, які порушують вимоги з охорони праці;

- вносити пропозиції керівнику підприємства про заохочування працівників за поліпшення стану охорони і безпеки праці та за активну працю;

- привертати за узгодженням з роботодавцем і керівниками структурних підрозділів підприємства фахівців для проведення перевірок стану охорони праці.

У разі видання припису фахівцем служби охорони праці його може відмінити тільки керівник підприємства. Припис складається у двох примірниках, один видається керівнику робіт, об'єкта, цеху, другий примірник залишається і реєструється в журналі служби охорони праці і зберігається протягом *п'яти* років. У разі, коли керівник структурного підрозділу підприємства відмовляється від підпису в отриманні припису, фахівець служби охорони праці посилає відповідне подання на ім'я посадової особи, якій адміністративно підлеглий цей структурний підрозділ, або безпосередньо керівнику підприємства, організації.

2.3. Організація роботи з охорони праці

Організація роботи з охорони праці на підприємстві неможлива без розроблення та наявності належної правової та методичної документації. З метою ефективної організації роботи з охорони праці роботодавець зобов'язаний отримати, розробити і забезпечити наявність низки документів. До основної документації, яка регулює організаційні функції з охорони праці залежно від виду діяльності підприємства належить:

1. Номенклатурний перелік продукції, яка виробляється підприємством.

2. Сертифікати якості на продукцію, що виробляється підприємством і підлягає обов'язковій сертифікації в Україні, видані уповноваженими органами зі стандартизації, метрології та сертифікації. Перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні, затверджений наказом Державного

комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики 01.02.2005 № 28 (у редакції наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 06.11.2013 № 1308).

3. Посадові інструкції. Штатний розклад з вказаними окладами (заробітною платою).

4. Перелік робіт з підвищеною небезпекою, затверджений наказом Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15 (НПАОП 0.00-8.24-05).

5. Дозвіл на виконання робіт підвищеної небезпеки, експертиза проектної документації на будівництво та реконструкцію виробничих об'єктів і виготовлення засобів виробництва на відповідність їх нормативним актам з охорони праці (згідно з «Порядком видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки» затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 р. за №1107).

6. Ліцензія на вид діяльності. Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності».

7. Страхове свідоцтво, видане Фондом соціального страхування України згідно з Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

У разі організації служби охорони праці на підприємстві існує необхідність створення нормативної бази, що регламентуватиме діяльність даної служби.

З метою належної організації управління охороною праці на підприємстві на всіх рівнях керівник за участі створеної служби охорони праці повинен організувати розробку і затвердити нормативні документи, що діють у межах підприємства. Основна мета цих документів – допомога в реалізації та чітка регламентація управлінських функцій з охорони праці відповідних посадових осіб і керівників структурних підрозділів підприємства.

Повний перелік необхідної документації наведений у дод. 2.

2.4. Здійснення державного нагляду за станом охорони праці у структурних підрозділах залізниці

Законодавством гарантується право громадян на охорону їхнього життя і здоров'я в процесі трудової діяльності. Для можливості реалізації цих прав в Україні створена система органів, що здійснюють державний нагляд за охороною праці.

Державний нагляд за додержанням законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці здійснюють:

- спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з нагляду за охороною праці (Державна служба України з питань праці);
- спеціально уповноважений орган з питань радіаційної безпеки;
- спеціально уповноважений орган з питань пожежної безпеки;
- спеціально уповноважений орган з питань гігієни праці.

Органи державного нагляду за охороною праці не залежать від будь-яких господарських органів, об'єднань громадян, політичних формувань, місцевих державних адміністрацій і рад народних депутатів і діють відповідно до положень, що затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Посадові особи органів державного нагляду за охороною праці (державні інспектори) мають право:

- безперешкодно в будь-який час відвідувати підконтрольні підприємства для перевірки дотримання законодавства про охорону праці, одержувати від роботодавця необхідні пояснення, матеріали та інформацію з даних питань;
- надсилати керівникам підприємств, а також їхнім посадовим особам, керівникам структурних підрозділів обов'язкові для виконання розпорядження (приписи) про усунення порушень і недоліків у галузі охорони праці;
- зупиняти експлуатацію підприємств, окремих виробництв, цехів, дільниць, робочих місць і обладнання до усунення порушень вимог охорони праці, які створюють загрозу життю або здоров'ю працівників;
- притягати до адміністративної відповідальності працівників, винних у порушенні законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці;

- надсилати роботодавцям подання про невідповідність окремих посадових осіб займаній посаді, передавати в необхідних випадках матеріали органам прокуратури для притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Органи державного нагляду за охороною праці встановлюють порядок опрацювання і затвердження роботодавцями положень, інструкцій та інших актів про охорону праці, що діють на підприємствах, розробляють типові документи з цих питань.

Роботодавець повинен безоплатно створити необхідні умови для роботи представників органів державного нагляду за охороною праці.

Посадові особи органів державного нагляду за охороною праці несуть персональну відповідальність за виконання покладених на них обов'язків згідно з законодавством.

2.5. Навчання з питань охорони праці

2.5.1. Організація навчання і перевірки знань з питань охорони праці

Навчання і перевірка знань з питань охорони праці на підприємстві організовується відповідно до вимог «Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці» (НПАОП 0.00-4.12-05). Вимоги Типового положення є обов'язковими для виконання всіма центральними, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, бюджетними установами і підприємствами.

Особи, які суміщають професії, проходять навчання, інструктаж і перевірку знань з питань охорони праці як за основною професією, так і професією, яку суміщають.

Посадові особи та інші працівники, зайняті на роботах, зазначених у Переліку робіт з підвищеною небезпекою та Переліку робіт, де є потреба у професійному доборі, затвердженому наказом МОЗ та Держнаглядохоронпраці від 23.09.1994 № 263/121, проходять щорічне *спеціальне навчання* і перевірку знань відповідних нормативно-правових актів з охорони праці.

Спеціальне навчання з питань охорони праці може проводитись як безпосередньо на підприємстві, так і іншим суб'єктом господарської діяльності, який отримав в установленому порядку відповідний дозвіл.

У разі здійснення професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації безпосередньо на підприємстві спеціальне навчання з питань охорони праці є складовою зазначеної професійної підготовки.

Спеціальне навчання з питань охорони праці проводиться роботодавцем на підприємстві за навчальними планами та програмами, які розробляються з урахуванням конкретних видів робіт, виробничих умов, функціональних обов'язків працівників і затверджуються наказом.

Посадові особи проходять навчання і перевірку знань з питань охорони праці під час прийняття на роботу і періодично (один раз на три роки).

Перед перевіркою знань з питань охорони праці на підприємстві для працівників організується навчання: лекції, семінари та консультації.

Перевірка знань працівників з питань охорони праці на підприємстві здійснюється комісією з перевірки знань з питань охорони праці (далі комісія) підприємства, склад якої затверджується наказом керівника.

Головою комісії призначається керівник підприємства або заступник, до службових обов'язків якого входить організація роботи з охорони праці. До складу комісії підприємства входять фахівці служби охорони праці, представники юридичної, виробничих, технічних служб, представник профспілки або уповноважений найманими працівниками з питань охорони праці. Комісія вважається правомочною, якщо до її складу входять не менше *трьох* осіб.

Всі члени комісії в порядку, встановленому Типовим положенням, повинні пройти навчання і перевірку знань з питань охорони праці.

При незадовільних результатах перевірки знань з питань охорони праці працівники протягом одного місяця повинні пройти повторне навчання і повторну перевірку знань.

Не допускаються до роботи, у тому числі посадові особи, які не пройшли навчання, інструктаж і перевірку знань з питань охорони праці.

2.5.2. Організація проведення інструктажів з питань охорони праці

За характером і часом проведення інструктажі з питань охорони праці (далі – інструктажі) поділяються на *вступний, первинний, повторний, позаплановий і цільовий*.

Вступний інструктаж проводиться в кабінеті охорони праці або в приміщенні, яке спеціально для цього обладнане, за програмою, розробленою службою охорони праці з урахуванням особливостей виробництва. Запис про проведення вступного інструктажу робиться в журналі реєстрації вступного інструктажу з питань охорони праці, який зберігається службою охорони праці або працівником який відповідає за проведення вступного інструктажу. Також робиться запис у наказі про прийняття працівника на роботу.

Первинний інструктаж проводиться до початку роботи безпосередньо на робочому місці з працівником новоприйнятим (постійно або тимчасово) на підприємство або до фізичної особи, яка використовує найману працю; працівником, який переводиться з одного структурного підрозділу підприємства в інший; працівником, який виконуватиме нову для нього роботу; відрядженим працівником іншого підприємства, який бере безпосередньо участь у виробничому процесі підприємства. Первинний інструктаж проводиться з учнями, курсантами, слухачами і студентами навчальних закладів: до початку трудового і професійного навчання; перед виконанням кожного навчального завдання, пов'язаного з використанням різних механізмів, інструментів, матеріалів і т. п.

Повторний інструктаж проводиться на робочому місці індивідуально з окремим працівником або групою працівників, які виконують однотипні роботи, за об'ємом і змістом переліку питань первинного інструктажу.

Повторний інструктаж проводиться в строки, що враховують конкретні умови праці, але не рідше: на роботах з підвищеною небезпекою – 1 раз на 3 місяці, для решти робіт – 1 раз на 6 місяців.

Позаплановий інструктаж проводиться з працівниками на робочому місці або в кабінеті охорони праці при введенні в дію нових або переглянутих нормативно-правових актів з охорони праці, а також при внесенні змін і доповнень до них; при зміні технологічного процесу, заміні або модернізації устаткування, приладів та інструментів, початкової сировини, матеріалів та інших чинників, які впливають на стан охорони праці: при порушенні працівниками вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що спричинили травми, аварії, пожежі і тому подібне; при перерві в роботі виконавця робіт більш ніж на 30 календарних днів – для робіт з підвищеною небезпекою, а для решти робіт – понад 60 днів.

Цільовий інструктаж проводиться з працівниками при ліквідації наслідків аварій або стихійних лих; при виконанні робіт, на які відповідно до законодавства оформляється наряд-допуск, наказ або розпорядження. Первинний, повторний, позаплановий і цільовий інструктажі проводить безпосередній керівник робіт або фізична особа, яка використовує найману працю.

У разі незадовільних результатів перевірки знань, умінь та навичок щодо безпечного виконання робіт після первинного, повторного або позапланового інструктажів протягом 10 днів додатково проводяться інструктаж і повторна перевірка знань.

У разі незадовільних результатів перевірки знань після цільового інструктажу допуск до виконання робіт не надається. Повторна перевірка знань при цьому не дозволяється.

Про проведення первинного, повторного, позапланового та цільового інструктажів, видання допуску до роботи особа, яка проводила інструктаж, заносить запис до журналу реєстрації інструктажів з питань охорони праці на робочому місці.

Перелік професій та посад працівників, які звільняються від повторного інструктажу, затверджується роботодавцем. У цьому переліку можуть бути враховані працівники, участь у виробничому процесі яких не пов'язана з безпосереднім обслуговуванням об'єктів, машин, механізмів, устаткування, застосуванням приладів та інструментів, збереженням або переробкою сировини, матеріалів і тому подібне.

2.5.3. Стажування, дублювання і допуск до роботи

Працівники, які починають працювати на підприємстві, після первинного інструктажу на робочому місці до початку самостійної роботи повинні під керівництвом досвідчених, кваліфікованих фахівців пройти стажування протягом 2–15 змін або дублювання протягом не менше шести змін.

Якщо функціональні обов'язки працівника пов'язані з забезпеченням безаварійної роботи важливих і складних господарчих потенційно небезпечних об'єктів або з виконанням окремих потенційно небезпечних робіт, дублювання обов'язково суміщається з протиаварійними і протипожежними тренуваннями відповідно до плану ліквідації аварій.

Допуск до стажування (дублювання) оформляється наказом по підприємству або розпорядженням по структурному підрозділу, у якому визначаються тривалість стажування (дублювання) і вказується прізвище відповідального працівника. Перелік посад і професій працівників, які повинні проходити стажування (дублювання), тривалість стажування (дублювання) визначаються керівником підприємства. Тривалість стажування (дублювання) залежить від стажу і характеру роботи, а також від кваліфікації працівника. Керівнику підприємства надається право своїм наказом звільняти від проходження стажування (дублювання) працівника, який має стаж роботи за відповідною професією не менше *трьох* років або переводиться з одного цеху до іншого, де характер його роботи і тип обладнання, на якому він працюватиме, не змінюються.

Стажування (дублювання) проводиться на робочих місцях за програмами для конкретної професії, посади, робочого місця, які розробляються на підприємстві і затверджуються керівником підприємства або структурного підрозділу. Під час стажування працівники повинні виконувати роботи, які за складністю, характером, вимогами безпеки відповідають роботам, що передбачаються функціональними обов'язками цих працівників.

У процесі стажування (дублювання) працівник повинен:

– поповнити знання щодо правил безпечної експлуатації технічного обладнання, технологічних і посадових інструкцій та інструкцій з охорони праці;

– оволодіти навичками орієнтування у виробничих ситуаціях у нормальних і аварійних умовах;

– засвоїти в конкретних умовах технологічні процеси і обладнання та методи безаварійного керування ними з метою забезпечення вимог охорони праці.

Запис про проведення стажування (дублювання) і допуск до самостійної роботи здійснюється безпосереднім керівником робіт у журналі реєстрації інструктажів.

Якщо в процесі стажування (дублювання) працівник не оволодів необхідними виробничими навичками чи отримав незадовільну оцінку за результатами протиаварійних і протипожежних тренувань, то стажування (дублювання) новим наказом (розпорядженням) може бути продовжено на строк, що не перевищує двох змін. Після закінчення стажування (дублювання) наказом (розпорядженням) керівника підприємства (або його структурного підрозділу) працівник допускається до самостійної роботи.

2.6. Атестація робочих місць за умовами праці на відповідність вимогам нормативних актів про охорону праці

Метою атестації робочих місць за умовами праці (атестації) є регулювання відносин між роботодавцем і працівниками у сфері реалізації прав на здорові й безпечні умови праці, пільгове пенсійне забезпечення, пільги та компенсації за роботу в несприятливих умовах.

Атестація проводиться на підприємствах і в організаціях відповідно до «Порядку проведення атестації робочих місць за умовами праці» і «Методичних рекомендацій з проведення атестації робочих місць за умовами праці», що затверджуються Мінсоцполітики і МОЗ, незалежно від форм власності й господарювання, де технологічний процес, використане устаткування, сировина і матеріали є джерелом шкідливих і небезпечних виробничих факторів, що можуть негативно впливати на стан здоров'я працівників, наявного та майбутніх поколінь.

Завданням атестації робочих місць є:

- установлення факторів і причин виникнення несприятливих умов праці;
- санітарно-гігієнічне дослідження факторів виробничого середовища, важкості й напруженості трудового процесу на робочому місці;
- комплексне оцінювання факторів виробничого середовища і характеру праці на відповідальність їхніх характеристик стандартам безпеки праці, будівельним і санітарним нормам і правилам;
- установлення ступеня шкідливості й небезпечності праці та її характеру за гігієнічною класифікацією;
- обґрунтування віднесення робочого місця до категорії зі шкідливими (особливо шкідливими), важкими (особливо важкими) умовами праці;
- визначення (підтвердження) права працівників на пільгове пенсійне забезпечення за роботу в несприятливих умовах;
- складання переліку робочих місць, виробництв, професій і посад з пільговим пенсійним забезпеченням працівників;
- аналіз реалізації технічних і організаційних заходів, спрямованих на оптимізацію рівня гігієни, характеру і безпеки праці.

Атестація проводиться атестаційною комісією, склад і повноваження якої визначаються наказом по підприємству, організації, у строки, передбачені колективним договором, але *не рідше одного* разу на *п'ять* років. До складу комісії включається уповноважений представник виборного органу первинної профспілкової організації, а в разі відсутності профспілкової організації – уповноважена найманими працівниками особа.

Позачергова атестація проводиться в таких випадках:

- при докорінній зміні умов і характеру праці;
- з ініціативи роботодавця, профспілкового комітету, трудового колективу, за рішенням органів Держпраці.

Відомості про результати атестації робочих місць заносяться до карти умов праці, форма якої затверджується Мінсоцполітики разом з МОЗ.

Відповідальність за своєчасне проведення атестації покладається на керівника підприємства.

Гігієнічні дослідження факторів виробничого середовища і трудового процесу проводяться лабораторіями, атестованими Держпраці і МОЗ в порядку, визначеному Мінсоцполітики разом з МОЗ.

Контроль якості проведення атестації робочих місць покладається на Держпраці.

Організація робіт з атестації робочих місць починається з видання керівником підприємства наказу, у якому:

- визначаються підстава і завдання атестації;
- затверджуються склад, голова і секретар атестаційної комісії, визначаються її повноваження, а за необхідності склад структурних атестаційних комісій;
- встановлюються строки і графіки проведення підготовчих робіт у структурних підрозділах підприємств;
- визначається взаємодія з зацікавленими державними органами й громадськими організаціями (експертизою умов праці, санітарно-епідеміологічною службою);
- визначаються проектні, науково-дослідні установи для проведення науково-технічної оцінки умов праці й участі в розробленні заходів з ліквідації небезпечних і шкідливих виробничих факторів.

До складу атестаційних комісій рекомендується вводити головних фахівців, працівників відділу кадрів, праці й зарплати, охорони праці, органів охорони здоров'я на підприємстві, представників громадських організацій.

Комісія виконує свої функції в період до призначення нового складу при позачерговій атестації.

За результатами проведеної атестації визначаються першочергові невідкладні заходи щодо поліпшення умов і безпеки праці, для розроблення й реалізації яких не залучаються сторонні організації чи фахівці. За результатами атестації складається перелік:

- робочих місць, виробництв, робіт, професій і посад, працівникам яких підтверджено право на пільги й компенсації, передбачені законодавством;
- робочих місць, виробництв, робіт, професій і посад, працівникам яких пропонується встановити пільги й компенсації за рахунок засобів підприємства відповідно до ст. 69

Господарського кодексу України і ст. 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення»;

- робочих місць з несприятливими умовами праці, на яких необхідно виконати першочергові заходи щодо їх поліпшення.

Перелік робочих місць, виробництв, робіт, професій і посад, працівникам яких підтверджене право на пільги й компенсації (крім пільгового пенсійного забезпечення, передбаченого законодавством), підписує голова комісії за узгодженням з профспілковим комітетом. Цей перелік затверджується наказом по підприємству і зберігається протягом 50 років (виписки з наказу додаються до трудових книжок працівників, професії і посади яких включені до переліку). Матеріали атестації є документами строгої звітності.

Контрольні питання

1. Дайте визначення поняття «система управління охороною праці».

2. Основні завдання, які має вирішувати СУОП на підприємстві.

3. У яких випадках на підприємстві створюється служба охорони праці?

4. Які завдання має вирішувати служба охорони праці підприємства?

5. Функції, які покладені на службу охорони праці підприємства.

6. Права працівників служби охорони праці.

7. Органи, які здійснюють державний нагляд за станом охорони праці.

8. Періодичність проходження спеціального навчання для працівників, зайнятих на роботах з підвищеною небезпекою.

9. Види інструктажів і періодичність їх проведення.

10. У чому сутність стажування (дублювання)?

11. Періодичність проведення атестації робочих місць за умовами праці.

3. Травматизм і професійні захворювання в галузі

3.1. Специфіка умов праці на залізничному транспорті

Виробнича небезпека характеризується наявністю небезпечних і шкідливих виробничих факторів.

Небезпечні шкідливі виробничі фактори поділяються на *фізичні, хімічні, біологічні та психофізіологічні.*

До фізичних небезпечних і шкідливих виробничих факторів належать такі:

- рухомі машини, механізми, частини обладнання тощо;
- будівлі, конструкції, матеріали, предмети, що руйнуються або падають;
- підвищені рівні шуму, вібрації, електромагнітного випромінювання тощо;
- загазованість, запиленість;
- електричний струм, електромагнітні поля;
- нестача чи відсутність освітлення тощо.

До хімічних небезпечних і шкідливих факторів належать шкідливі речовини у твердому, рідкому чи газоподібному стані. Вони можуть діяти безпосередньо на тіло людини, потрапляти через дихання або стравохід, викликаючи отруєння, алергію та інші захворювання.

До біологічних небезпечних і шкідливих факторів належать мікроорганізми (бактерії, віруси, мікроби тощо) та макроорганізми (деякі рослини і тварини), контакт з якими може призвести до погіршення стану здоров'я.

Психофізіологічними шкідливими та небезпечними факторами є фізичні і нервово-психічні перевантаження.

Фізичні перевантаження можуть бути статичними, динамічними та гіподинамічними.

До нервово-психічних перевантажень належать розумові перевантаження, монотонність праці, емоційні перевантаження.

Важко провести межу (щодо дії на організм) між небезпечними і шкідливими виробничими факторами, адже один фактор може бути причиною і захворювання, і травми. Наприклад, пил на виробництві, потрапляючи в організм, може викликати професійне захворювання, а потрапляючи в очі – травму; шум може викликати професійне захворювання і акустичну травму.

Залізничний транспорт належить до галузей, де гостро відчувається специфічність праці та її підвищена небезпека.

Робочі місця і робочі зони залізничників багатьох професій розташовані в безпосередній близькості від рухомого складу, який рухається чи готовий до руху. Для виконання ряду технологічних операцій працівники змушені стикатися з рухомим складом. Умови праці ускладнюються тим, що залізниці працюють цілодобово в будь-яку годину, пору року, за будь-якої погоди.

Наїзди складають більшу частину випадків виробничого травматизму на залізницях. Велика кількість залізничників зайнята виконанням робіт безпосередньо на коліях станцій і перегонів. До особливостей роботи на коліях можна віднести:

- наявність колій з різнобічним рухом;
- протяжні гальмові колії;
- обмежену відстань між осями суміжних колій, а також рухомим складом і спорудами;
- велику довжину фронту робіт при обмеженні огляду;
- низьку освітленість робочої зони в темний час доби.

При виконанні службових обов'язків багатьом працівникам залізничного транспорту доводиться багаторазово пересуватися уздовж колії чи перетинати колії.

Цілий ряд професій залізничного транспорту працює в зоні, яка суттєво обмежена габаритом рухомого складу або знаходиться в межах поперечного контура рухомого складу.

Через дію кліматичних факторів виникають додаткові труднощі. Взимку різко погіршується стан виробничих територій. Через снігові замети ускладнені умови переходу колій, пересування по міжколійях. Під час ожеледі різко підвищується небезпека падінь. У холодну пору року необхідно користуватися теплим одягом, який перешкоджає рухам, погіршує сприйняття звукових сигналів. Тривала праця на відкритому повітрі, різкі зміни погоди також несприятливо впливають на організм людини.

Значна частина професій залізничного транспорту пов'язана з обслуговуванням електроустановок. Обмежений час, протягом якого необхідно виконати роботи й усунути відмови пристроїв, створює труднощі безпомилкового дотримання правил охорони праці та електробезпеки. В умовах дефіциту часу та нервового стану під час пошуків і усунення несправностей підвищується ймовірність помилкових дій.

Проведення вантажно-розвантажувальних, зварювальних робіт, робіт на висоті, іншого ряду небезпечних робіт ускладнює і підвищує небезпеку багатьох працівників залізничного транспорту.

На залізничному транспорті виробничий процес – динамічний, підпадає під вплив численних, часто випадкових факторів, які важко врахувати.

Наявність небезпечних і шкідливих виробничих факторів вимагає подальшого полегшення і оздоровлення умов праці. Розроблення цілеспрямованих заходів з охорони праці ґрунтується на об'єктивному оцінюванні впливу різних факторів на організм людини, систематичному аналізі основних причин порушень правил виконання робіт, вимог охорони праці, електробезпеки, пожежної безпеки і виробничої санітарії.

3.2. Травматизм і професійні захворювання

Нещасний випадок на виробництві – обмежена в часі подія або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися у процесі виконання ним трудових обов'язків або в дорозі (на транспортному засобі підприємства чи за дорученням роботодавця), внаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю, зокрема від одержання поранення, травми, у тому числі внаслідок тілесних ушкоджень, гострого професійного захворювання (отруєння) та інших отруєнь, одержання сонячного або теплового удару, опіку, обмороження, а також у разі утоплення, ураження електричним струмом, блискавкою та іонізуючим випромінюванням, одержання інших ушкоджень внаслідок аварії, пожежі, стихійного лиха (землетрусу, зсуву, повені, урагану тощо), контакту з представниками тваринного та рослинного світу, які призвели до втрати працівником працездатності на один робочий день чи більше або до необхідності переведення його на іншу (легшу) роботу не менш як на один робочий день, зникнення тощо.

Виробничий травматизм — явище, що характеризується сукупністю виробничих травм і нещасних випадків на виробництві за певний період часу.

До професійного захворювання належить захворювання, що виникло внаслідок професійної діяльності працівника та

зумовлюється виключно або переважно впливом шкідливих речовин і певних видів робіт та інших факторів, пов'язаних з виконанням трудових обов'язків.

Професійна захворюваність — явище, що характеризується сукупністю професійних захворювань за певний період часу.

Слід враховувати різницю між травмуючим фактором і причиною нещасного випадку. Травмуючий фактор вважається безпосереднім чинником травми, а причина — це результат порушення стандартів, правил, інструкцій чи інших нормативних документів з охорони праці.

Умовно причини виробничого травматизму поділяються на *технічні, організаційні, психофізіологічні*.

До технічних причин належать конструктивні недоліки машин, механізмів, обладнання, їх несправність; значна амортизація засобів виробництва, їх несвоєчасне оновлення; відсутність або незадовільна забезпеченість засобів безпеки, засобів колективного та індивідуального захисту, недостатнє освітлення робочих місць і територій, підвищена концентрація шкідливих речовин, шум, вібрація тощо.

До організаційних причин належать відсутність або недоброякісне проведення навчання та інструктажів; порушення режиму праці і відпочинку; неправильна організація робочого місця тощо.

До психофізіологічних причин належать невідповідність умов праці особливостям організму людини, незадовільний психологічний клімат у колективі, послаблення самоконтролю, непотрібний ризик, свідоме порушення вимог щодо безпечного виконання робіт і правил поведінки на території підприємства і робочих місцях, низький рівень трудової і технологічної дисципліни тощо.

Профілактика виробничого травматизму і професійної захворюваності

Заходи щодо запобігання випадкам травматизму і професійним захворюванням умовно поділяються на такі групи: організаційні, технічні, санітарно-гігієнічні, соціально-економічні, правові і лікувально-профілактичні.

До організаційних заходів належать такі:

- організація навчання, проведення інструктажів і перевірка знань з питань охорони праці;
- організація контролю за станом охорони праці і безумовним дотриманням стандартів, правил, інструкцій та інших нормативно-правових актів з охорони праці;
- правильна організація технологічних процесів, робочих місць;
- раціональна організація праці, чергування робочого часу і відпочинку;
- організація роботи і функціонування системи управління охороною праці;
- інші заходи організації роботи щодо поліпшення умов праці.

До технічних заходів належать такі:

- застосування технічно досконалого та справного обладнання, інструментів, пристроїв, транспортних засобів;
- використання досконалих засобів колективного та індивідуального захисту працівників;
- механізація та автоматизація важких, шкідливих і небезпечних робіт, застосування дистанційного управління такими роботами;
- інші інженерно-технічні рішення.

До санітарно-гігієнічних заходів належать такі:

- створення нормальних метеорологічних умов виробничого середовища;
- створення раціонального і достатнього освітлення робочих місць і зон;
- зменшення рівнів шуму, вібрації, електромагнітних випромінювань, інших шкідливих факторів;
- заміна шкідливих речовин на менш шкідливі;
- забезпечення працівників санітарно-побутовими приміщеннями і пристроями;
- інші заходи гігієни праці і виробничої санітарії.

До соціально-економічних заходів належать такі:

- планування, фінансування заходів з охорони праці, раціональне використання коштів, призначених для виконання робіт і заходів з охорони праці;

- страхування працівників від нещасних випадків і професійних захворювань, повне відшкодування втрати здоров'я чи моральної шкоди внаслідок виконання трудових обов'язків;
- безкоштовна видача працівникам засобів індивідуального захисту, змиваючих та знешкоджуючих засобів (за необхідності);
- пільги і компенсації за важкі і шкідливі умови праці;
- охорона праці жінок, неповнолітніх та інвалідів;
- інші заходи соціального і економічного характеру.

До правових заходів належать такі:

- розроблення і впровадження законодавчих і нормативно-правових документів з охорони праці;
- регламентування прав, обов'язків і відповідальності працівників і посадових осіб щодо дотримання правил і вимог охорони праці.

До лікувально-профілактичних заходів належать такі:

- проведення попередніх і періодичних медичних оглядів працівників;
- переведення працівників на легшу роботу за станом здоров'я;
- безоплатне забезпечення лікувально-профілактичним харчуванням працівників на роботах з важкими і шкідливими умовами праці;
- санаторно-курортне оздоровлення працівників;
- інші заходи лікувально-профілактичного характеру.

Контрольні питання

1. Які фактори належать до групи фізичних?
2. Які фактори належать до групи хімічних?
3. Які фактори належать до групи психофізіологічних?
4. Дайте визначення поняття «виробничий травматизм».
5. Дайте визначення поняття «професійна захворюваність».
6. Назвіть основні причини виробничого травматизму.
7. У чому полягає профілактика виробничого травматизму і професійної захворюваності?

4. Розслідування нещасних випадків

4.1. Загальне розслідування нещасних випадків на виробництві

Відповідно до вимог «Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337, розслідування проводиться в разі раптового погіршення стану здоров'я працівника або особи, яка забезпечує себе роботою самостійно, внаслідок:

- отримання ним поранення, травми, у тому числі внаслідок тілесних пошкоджень, заподіяних іншою особою, гострого професійного захворювання або отруєння;

- отримання сонячного або теплового удару, опіку, обмороження, у разі утоплення, ураження електричним струмом, блискавкою та іонізуючим випромінюванням;

- отримання інших пошкоджень унаслідок аварії, пожежі, стихійного лиха (землетрусу, зсуву, повені, урагану і т. п.), контакту з представниками тваринного і рослинного світу.

Слід відзначити, що основним критерієм при прийнятті рішення про розслідування є втрата працівником працездатності на один робочий день або більше чи необхідність переведення його на іншу (більш легку) роботу не менш ніж на один робочий день, у тому числі випадки, про які своєчасно не повідомлено роботодавцю чи внаслідок яких втрата працездатності потерпілого настала не одразу. Також розслідуванню підлягають випадки зникнення працівника під час виконання ним трудових обов'язків і випадки смерті працівника на підприємстві (далі нещасні випадки).

Строк давності для розслідування нещасних випадків і/або гострих професійних захворювань (отруєнь) на виробництві становить три роки з дня їх настання.

У разі встановлення факту нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння) рішенням суду розслідування проводиться незалежно від дати їх настання.

Роботодавець, отримавши повідомлення про нещасний випадок, окрім випадків, які підлягають спеціальному розслідуванню, зобов'язаний:

1. Протягом двох годин передати з використанням засобів зв'язку та не пізніше наступного робочого дня на паперовому носії повідомлення про нещасний випадок:

- територіальному органу Держпраці;
- робочому органу Фонду соціального страхування України;
- керівникові підприємства (установи, організації), на території якого сталися нещасний випадок і/або гостре професійне захворювання (отруєння), якщо потерпілий є працівником іншого підприємства (установи, організації);

- керівникові первинної організації профспілки незалежно від членства потерпілого в профспілці (у разі наявності на підприємстві (в установі, організації) кількох профспілок - керівникові профспілки, членом якої є потерпілий), а в разі відсутності профспілки - уповноваженій найманими працівниками особі з питань охорони праці;

- уповноваженому органу чи наглядовій раді підприємства (у разі її утворення);

- органу ДСНС у разі, коли нещасний випадок стався внаслідок пожежі.

Якщо нещасний випадок і/або гостре професійне захворювання (отруєння) підлягають спеціальному розслідуванню, повідомлення про нещасний випадок додатково надсилається:

- місцевій держадміністрації або органу місцевого самоврядування (у разі відсутності уповноваженого органу чи наглядової ради підприємства);

- органу галузевої профспілки вищого рівня, а у разі його відсутності - територіальному профоб'єднанню;

- органу поліції (у разі настання нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння), що призвели до тяжких (у тому числі з можливою інвалідністю потерпілого) чи смертельних наслідків, смерті працівника під час виконання ним трудових (посадових) обов'язків).

2. Не пізніше наступного робочого дня після отримання інформації про нещасний випадок утворити комісію у складі не менш як три особи та організувати проведення розслідування.

Роботодавець зобов'язаний створити належні умови для роботи комісії (забезпечити приміщенням, засобами зв'язку, оргтехнікою, автотранспортом, канцелярським приладдям), компенсувати витрати, пов'язані з її діяльністю, а також залучених до роботи експертів, інших спеціалістів і сприяти роботі комісії з метою своєчасного і об'єктивного проведення розслідування нещасного випадку, розглянути протягом *двох робочих днів* після складання актів за формою Н-1 матеріали розслідування нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння), підготовлені комісією, затвердити примірники актів за формою Н-1, видати протягом *двох робочих днів* після затвердження актів за формою Н-1 наказ про вжиття запропонованих комісією (спеціальною комісією) заходів до запобігання виникненню подібних нещасних випадків і/або гострих професійних захворювань (отруєнь) у визначені в акті за формою Н-1 строки та надати (надіслати) його органам та установам, представники яких брали участь у розслідуванні, у подальшому в письмовій формі інформувати їх про стан вжиття заходів; притягнути згідно з законодавством до відповідальності працівників, дії або бездіяльність яких призвели до настання нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння) і які допустили порушення вимог нормативно-правових актів про охорону праці, посадових інструкцій та інструкцій з охорони праці.

До складу комісії включаються керівник (фахівець) служби охорони праці або посадова особа, на яку роботодавцем покладено виконання функцій спеціаліста з питань охорони праці (голова комісії), представник робочого органу виконавчої дирекції Фонду за місцезнаходженням підприємства, представник первинної організації профспілки, членом якої є потерпілий, а в разі відсутності профспілки - уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці, інші особи.

Необхідно брати до уваги, що до складу комісії не може включатися безпосередній керівник потерпілого.

Потерпілий або особа, яка представляє його інтереси, не включається до складу комісії, але має право брати участь у її засіданнях, надавати свої пропозиції, додавати до матеріалів розслідування документи, які стосуються нещасного випадку,

давати відповідні пояснення, одержувати від голови комісії інформацію про хід проведення розслідування.

Комісія зобов'язана протягом *п'яти робочих днів* з моменту її утворення:

- провести засідання комісії (спеціальної комісії) з розслідування нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння), на якому розглянути інформацію про нещасний випадок і/або гостре професійне захворювання (отруєння), розподілити функції між членами комісії, провести зустріч з потерпілим (членами його сім'ї чи уповноваженою ними особою) і скласти протоколи засідання комісії;

- обстежити місце, де сталися нещасний випадок і/або гостре професійне захворювання (отруєння), аварія, та скласти відповідний протокол, розробити ескіз місця, де сталися нещасний випадок і/або гостре професійне захворювання (отруєння), аварія, провести фотографування місця настання нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння), аварії (у разі потреби та можливості);

- одержати письмові пояснення від роботодавця та його представників, посадових осіб, працівників підприємства (установи, організації), потерпілого (якщо це можливо), опитати осіб-свідків нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння) та осіб, причетних до них;

- вивчити наявні на підприємстві документи та матеріали стосовно нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння) і в разі потреби надіслати запити до відповідних закладів охорони здоров'я для отримання медичних висновків про зв'язок нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння) з впливом на потерпілого небезпечних (шкідливих) виробничих факторів і/або факторів важкості та напруженості трудового процесу;

- визначити вид події, що призвела до нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння), причини нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння) та обладнання, устаткування, машини, механізми, транспортні засоби, експлуатація яких призвела до настання нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння), відповідно до Класифікатора видів подій, причин,

обладнання, устаткування, машин, механізмів, транспортних засобів, що призвели до настання нещасного випадку, гострого професійного захворювання (отруєння), аварії;

- визначити відповідність умов праці та її безпеки вимогам законодавства про охорону праці;

- визначити необхідність проведення лабораторних досліджень, випробувань, технічних розрахунків, експертизи тощо для встановлення причин настання нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння);

- з'ясувати обставини та причини настання нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння);

- визначити, пов'язані чи не пов'язані нещасний випадок і/або гостре професійне захворювання (отруєння) з виробництвом;

- установити осіб, які допустили порушення вимог нормативно-правових актів з охорони праці;

- вивчити документи, що дають змогу відстежити походження нехарчової продукції, під час використання (експлуатації) якої сталися нещасний випадок і/або гостре професійне захворювання (отруєння) або використання (експлуатація) якої могло стати їх причиною (договори, товарно-супровідну документацію тощо), і подати інформацію про таку продукцію та документи про її походження до відповідного органу державного ринкового нагляду (у разі проведення спеціального розслідування);

- розробити план заходів щодо запобігання подібним нещасним випадкам і/або гострим професійним захворюванням (отруєнням), у тому числі пропозиції щодо внесення змін до нормативно-правових актів з охорони праці;

- скласти акти за формою Н-1 (тимчасові акти за формою Н-1 у разі їх складання) у кількості, визначеній рішенням комісії (спеціальної комісії); у разі настання групових нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння) скласти акти за формою Н-1 на кожного потерпілого;

- розглянути і підписати примірники актів за формою Н-1 (тимчасові акти за формою Н-1 у разі їх складання), а в разі незгоди члена комісії (спеціальної комісії) із змістом такого акта обов'язково підписати ці акти з відміткою про наявність окремої думки, яка викладається членом комісії письмово, у якій він

обґрунтовано викладає пропозиції до змісту (окрема думка додається до цих актів і є їх невід'ємною частиною);

- у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння), пов'язаного з виробництвом, крім акта за формою Н-1, скласти картку обліку професійного захворювання (отруєння) за формою П-5;

- передати не пізніше наступного робочого дня після підписання актів за формою Н-1 матеріали розслідування та примірники таких актів керівникові підприємства (установи, організації) або органу, що утворив комісію (спеціальну комісію), для їх розгляду та затвердження;

- дотримуватися вимог законодавства про інформацію щодо захисту персональних даних потерпілих та інших осіб, які зібрані в межах повноважень комісії (спеціальної комісії) під час проведення розслідування та задокументовані в акті за формою Н-1.

Протягом *трьох робочих днів* після формування матеріалів розслідування роботодавець повинен надіслати їх:

- територіальному органу Держпраці за місцем настання нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння), а в разі події (аварії, катастрофи тощо) під час руху транспортних засобів усіх видів - за місцем реєстрації підприємства (установи, організації);

- Національному науково-дослідному інституту промислової безпеки та охорони праці для проведення аналізу стану виробничого травматизму та аварій на виробництві, розроблення відповідних профілактичних заходів щодо запобігання їм (у разі проведення спеціального розслідування);

- лікарю-профпатологу за місцезнаходженням підприємства (установи, організації), їх об'єктів, на яких сталося гостре професійне захворювання (отруєння);

- робочому органу Фонду за місцем реєстрації підприємства (установи, організації);

- органу поліції (у разі настання нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння), що призвели до тяжких (у тому числі з можливою інвалідністю потерпілого) чи смертельних наслідків, смерті працівника під час виконання ним трудових (посадових) обов'язків);

- іншим підприємствам (установам, організаціям), представники яких брали участь у проведенні розслідування (у разі необхідності).

Потерпілому, членам його сім'ї чи уповноваженій ними особі надається акт за формою Н-1 разом з іншими матеріалами розслідування.

Складені акти разом з матеріалами розслідування зберігаються на підприємстві протягом 45 років.

Обставинами, за яких нещасний випадок і/або гостре професійне захворювання (отруєння) визнаються пов'язаними з виробництвом, є:

1) виконання потерпілим трудових (посадових) обов'язків згідно з внутрішнім трудовим розпорядком підприємства (установи, організації), у тому числі у відрядженні (згідно з внутрішнім трудовим розпорядком підприємства (установи, організації), на яке він відряджений);

2) перебування потерпілого на робочому місці, на території підприємства (установи, організації) або в іншому місці під час виконання трудових (посадових) обов'язків чи завдань роботодавця з моменту прибуття на підприємство (в установу, організацію) до відбуття з нього, що фіксується відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку підприємства (установи, організації), у тому числі в робочий і надурочний час;

3) підготовка до роботи і приведення в порядок після закінчення роботи знарядь виробництва, засобів захисту, одягу, а також здійснення заходів щодо особистої гігієни, пересування працівника з цією метою по території підприємства (установи, організації) перед початком роботи і після її закінчення;

4) виконання завдань за письмовим розпорядженням роботодавця в неробочий час, під час відпустки, у вихідні, святкові та неробочі дні;

5) виконання потерпілим дій в інтересах підприємства (установи, організації), де він працює, що не належать до його трудових (посадових) обов'язків;

6) раптова смерть внаслідок гострої серцево-судинної недостатності, ішемічного інсульту, серцево-судинної недостатності або порушення мозкового кровообігу під час перебування на підземних роботах (видобування корисних

копалин, будівництво (реконструкція, капітальний ремонт), технічне переоснащення шахт, рудників, копалень, метрополітенів, підземних каналів, тунелів та інших підземних споруд, проведення геологорозвідувальних робіт під землею) або після підймання на поверхню з даною ознакою, що підтверджено медичним висновком;

7) раптове погіршення стану здоров'я потерпілого, одержання травм або його смерть під час виконання трудових (посадових) обов'язків внаслідок впливу шкідливих і небезпечних факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу, що підтверджено медичним висновком, або в разі, коли потерпілий не пройшов обов'язковий медичний огляд відповідно до законодавства, а робота, що виконувалася, протипоказана потерпілому відповідно до медичного висновку;

8) проїзд на роботу чи з роботи на транспортному засобі, що належить підприємству (установі, організації), або на іншому транспортному засобі, наданому роботодавцем відповідно до укладеного договору з іншим підприємством (установою, організацією);

9) проїзд згідно з установленим завданням і маршрутом до місця чи з місця відрядження на транспортному засобі (громадському, власному чи службовому тощо, у тому числі наданому іншим підприємством (установою, організацією) на підставі письмової угоди з роботодавцем про надання послуг з перевезення), що підтверджується документально та відшкодовується роботодавцем;

10) використання власного транспортного засобу в інтересах підприємства (установи, організації) з дозволу або за письмовим дорученням роботодавця (безпосереднього керівника робіт);

11) перебування потерпілого у транспортному засобі або на його стоянці, на території вахтового селища, у тому числі під час змінного відпочинку, якщо настання нещасного випадку пов'язане з виконанням потерпілим трудових (посадових) обов'язків або з впливом на нього шкідливих і небезпечних факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу;

12) прямування до об'єкта (між об'єктами) обслуговування за затвердженим маршрутом або до будь-якого об'єкта за дорученням роботодавця;

13) перебування на території підприємства (установи, організації) або в іншому визначеному роботодавцем місці у зв'язку з проведенням виробничої наради, одержанням заробітної плати, проходженням обов'язкового медичного огляду, навчання тощо або проведенням з дозволу чи за ініціативою роботодавця професійних і кваліфікаційних конкурсів, спортивних заходів, передбачених колективним договором, за наявності відповідного рішення (наказу, розпорядження тощо) роботодавця;

14) надання підприємством (установою, організацією) благодійної допомоги іншим підприємствам (установам, організаціям) за наявності відповідного рішення (наказу, розпорядження тощо) роботодавця;

15) однократний вплив на працівника шкідливих чи небезпечних виробничих факторів, внаслідок яких у нього виникло гостре професійне захворювання (отруєння), за наявності висновку закладу охорони здоров'я;

16) вплив небезпечних, шкідливих або інших виробничих факторів під час технологічної перерви або перерви для відпочинку чи харчування на території підприємства (установи, організації) згідно з правилами внутрішнього трудового розпорядку, що підтверджено висновком закладу охорони здоров'я або експертної комісії;

17) заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень іншою особою або його вбивство під час виконання чи у зв'язку з виконанням трудових (посадових) обов'язків або дій в інтересах підприємства (установи, організації) незалежно від початку досудового розслідування, крім випадків з'ясування з іншою особою особистих стосунків невиробничого характеру, що встановлено комісією з розслідування та/або підтверджено висновком компетентних органів;

18) погіршення стану здоров'я внаслідок отруєння алкоголем, наркотичними засобами, токсичними чи отруйними речовинами, а також їх дії (асфіксія, зупинка серця тощо), що підтверджено медичним висновком, якщо це пов'язано з застосуванням таких речовин у виробничому процесі чи порушенням вимог щодо їх зберігання і транспортування;

19) ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій на виробничих об'єктах і транспортних засобах, що використовуються підприємством (установою, організацією);

20) оголошення працівника померлим внаслідок зникнення під час виконання ним трудових (посадових) обов'язків (відповідно до ухваленого рішення суду);

21) одержання травм під час використання транспортних засобів, устаткування, інструментів, матеріалів тощо, що належать і використовуються підприємством (установою, організацією), у разі їх несправності, що підтверджено відповідними висновками;

22) одержання травм або смерть потерпілого під час виконання трудових (посадових) обов'язків у разі перебування його у стані алкогольного, токсичного чи наркотичного сп'яніння, підтвердженого відповідним медичним висновком, за наявності технічних або організаційних причин настання нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння) або в разі, коли потерпілий не був відсторонений від виконання робіт відповідно до вимог правил внутрішнього трудового розпорядку підприємства (установи, організації) або колективного договору;

23) виконання фізичною особою-підприємцем виду робіт, зазначеного в документах обов'язкової звітності, за обставин, зазначених вище;

24) виконання робіт особами, які працюють на умовах цивільно-правового договору, на інших підставах, передбачених законодавством, особами, які провадять незалежну професійну діяльність, членами фермерського господарства за обставин, зазначених вище;

25) виконання робіт особою, яка фактично допущена до роботи без оформлення трудового договору (контракту), у разі підтвердження факту перебування потерпілого у трудових відносинах з роботодавцем.

Нещасний випадок і/або гостре професійне захворювання (отруєння) визнаються не пов'язаними з виробництвом у разі вчинення потерпілим кримінального правопорушення, що встановлено обвинувальним вироком суду або постановою (ухвалою) про закриття кримінального провадження за не реабілітуючими підставами; смерті працівника від загального захворювання або самогубства, що підтверджено висновками судово-медичної експертизи та/або відповідною постановою про закриття кримінального провадження.

4.2. Спеціальне розслідування нещасних випадків

Спеціальному розслідуванню підлягають:

- нещасні випадки зі смертельними наслідками;
- групові нещасні випадки;
- випадки смерті працівників під час виконання ними трудових (посадових) обов'язків;
- гострі професійні захворювання (отруєння), що призвели до тяжких чи смертельних наслідків;
- нещасні випадки, факт настання яких встановлено в судовому порядку, а підприємство (установа, організація), на якому вони сталися, ліквідовано без правонаступника;
- нещасні випадки, що спричинили тяжкі наслідки, у тому числі з можливою інвалідністю потерпілого;
- випадки зникнення працівника під час виконання трудових (посадових) обов'язків;
- нещасні випадки з особами, які працюють на умовах цивільно-правового договору, на інших підставах, передбачених законодавством фізичними особами-підприємцями, особами, які провадять незалежну професійну діяльність, членами фермерського господарства;
- нещасні випадки, що сталися з особами, фактично допущеними до роботи без оформлення трудового договору (контракту).

Факт перебування потерпілого у трудових відносинах з роботодавцем, якщо працівник фактично допущений до роботи без оформлення трудового договору (контракту), встановлюється посадовими особами Держпраці або її територіального органу чи в судовому порядку.

Віднесення нещасних випадків до таких, що спричинили тяжкі наслідки, у тому числі з можливою інвалідністю потерпілого, здійснюється відповідно до Класифікатора розподілу травм за ступенем тяжкості, затвердженого МОЗ.

Спеціальне розслідування нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння) проводиться протягом 15 робочих днів.

Держпраці та/або її територіальним органом утворюється комісія зі спеціального розслідування (далі – спеціальна комісія).

Спеціальна комісія утворюється протягом одного робочого дня після отримання від роботодавця письмового повідомлення про нещасний випадок або за інформацією, отриманою з інших джерел (органу досудового розслідування, звернень потерпілого або членів його сім'ї чи уповноваженої ними особи, первинних організацій і територіальних об'єднань профспілок).

До складу спеціальної комісії входять:

- посадова особа Держпраці та/або її територіального органу (голова комісії);

- представник робочого органу Фонду;

- представник уповноваженого органу чи наглядової ради підприємства (у разі її утворення) або місцевої держадміністрації чи органу місцевого самоврядування в разі, коли зазначений орган відсутній;

- керівник (спеціаліст) служби охорони праці підприємства (установи, організації) або посадова особа, на яку роботодавцем покладено виконання функцій з охорони праці, а в разі її відсутності – представник роботодавця;

- представник первинної організації профспілки, членом якої є постраждалий (у разі її відсутності - уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці);

- представник профспілкового органу вищого рівня або територіального профоб'єднання;

- представник місцевої держадміністрації або органу місцевого самоврядування у разі, коли нещасний випадок і/або гостре професійне захворювання (отруєння) сталися з особами, які працюють на умовах цивільно-правового договору, на інших підставах, передбачених законодавством, фізичними особами-підприємцями, особами, які провадять незалежну професійну діяльність, членами фермерського господарства;

- лікар з гігієни праці територіального органу Держпраці (у разі настання гострого професійного захворювання (отруєння));

- посадові особи органів Держпродспоживслужби, ДСНС (у разі потреби та за відповідним погодженням).

У разі настання нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння) на території іншого підприємства (установи, організації) до складу спеціальної комісії

включаються представники такого підприємства (установи, організації).

Також у разі потреби до складу комісії можуть включатися посадові особи Держпраці та/або її територіального органу за галузевим напрямом.

Спеціальне розслідування групового нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння), під час яких загинуло від двох до чотирьох осіб, проводиться спеціальною комісією, яка утворюється Держпраці або за її дорученням відповідним територіальним органом.

Спеціальне розслідування групового нещасного випадку, під час якого загинуло п'ять і більше осіб або травмовано 10 і більше осіб, проводиться спеціальною комісією, утвореною Держпраці.

За результатами спеціального розслідування складаються акти за формою Н-5 і Н-1 (у разі, коли нещасний випадок визнано таким, що пов'язаний з виробництвом), картка за формою П-5 (у разі виявлення гострого професійного захворювання (отруєння)) стосовно кожного потерпілого, а також оформляються інші матеріали спеціального розслідування.

Контрольні питання

1. В яких випадках проводиться розслідування нещасного випадку?

2. Склад комісії з розслідування нещасного випадку, яка створюється наказом роботодавця.

3. Склад спеціальної комісії з розслідування нещасного випадку.

4. Строки загального та спеціального розслідувань нещасного випадку.

5. У яких випадках нещасні випадки визнаються пов'язаними з виробництвом?

6. У яких випадках нещасні випадки визнаються непов'язаними з виробництвом?

7. Коли призначається спеціальне розслідування нещасного випадку?

5. Об'єкти підвищеної небезпеки. Безпека при вантажно-розвантажувальних роботах

5.1. Об'єкти підвищеної небезпеки

Відповідно до строків, що наводяться в «Конвенції про запобігання великим промисловим аваріям» № 174 від 02.06.1992 р. МОП, та в розробленому відповідно до Конвенції Законі України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» (далі Закон) під визначенням об'єкта підвищеної небезпеки (ОПН) розуміється об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна чи кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що відповідно до Закону є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру.

У свою чергу *небезпечна речовина* – це хімічна, токсична, вибухова, окиснювальна, горюча речовина, біологічні агенти та речовини біологічного походження (біохімічні, мікробіологічні, біотехнологічні препарати, патогенні для людей і тварин мікроорганізми тощо), які становлять небезпеку для життя і здоров'я людей і довкілля, сукупність властивостей речовин і/або особливостей їхнього стану, внаслідок яких за певних обставин може створитися загроза життю і здоров'ю людей, довкіллю, матеріальним і культурним цінностям.

Серед обов'язків суб'єктів господарської діяльності, що використовують хоча б один ОПН, можна відзначити такі:

- вживання заходів, направлених на запобігання аваріям, обмеження і ліквідацію їхніх наслідків і захист людей і довкілля від їхнього впливу;
- повідомлення органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та населення про аварію, що сталася на ОПН, і заходи, вжиті для ліквідації її наслідків;
- забезпечення експлуатації ОПН з додержанням мінімально можливого ризику.

Окрім того, слід зазначити, що відповідно до вимог Закону суб'єкт господарської діяльності готує і подає до місцевих органів

виконавчої влади декларацію безпеки об'єкта підвищеної небезпеки.

Декларація безпеки – документ, який визначає комплекс заходів, що вживаються суб'єктом господарської діяльності з метою запобігання аваріям, а також забезпечення готовності до локалізації, ліквідації аварій і їхніх наслідків.

Первісним етапом під час розроблення декларації безпеки ОПН є його ідентифікація.

Ідентифікація ОПН здійснюється на основі критеріїв, що враховують:

- кількість і вид (категорію) небезпечних речовин, які застосовуються на об'єкті;
- умови (температуру і тиск), за яких ці речовини використовуються або зберігаються;
- порогову масу небезпечної речовини згідно з постановою кабінету міністрів України від 11. 07. 2002 р. № 956 «Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки» (НПАОП 0.00-6.21-02, НПАОП 0.00-6.22-02);
- особливості розташування об'єкта.

До категорії об'єктів підвищеної небезпеки відповідного класу згідно НПАОП 0.00-6.21-02, НПАОП 0.00-6.22-02 належать об'єкти, де використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються, транспортуються небезпечні речовини в кількостях:

- що перевищують або дорівнюють встановленому нормативу порогових мас;
- не перевищують нормативи порогових мас, але відстань від об'єкта до місць великого скупчення людей, транспортних магістралей, промислових, природоохоронних і життєво важливих цивільних об'єктів менше 500 м (для груп 1 і 2 небезпечних речовин) і 1000 м (для групи 3).

Відповідно до НПАОП 0.00-6.21-02, НПАОП 0.00-6.22-02 «Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки» є обов'язковим розроблення декларацій безпеки для ОПН класів 1 або 2.

Декларація безпеки повинна включати:

- результати всебічного дослідження ступеня небезпеки та оцінювання рівня ризику;

- оцінку готовності до експлуатації об'єкта підвищеної небезпеки відповідно до вимог безпеки промислових об'єктів;
- перелік прийнятих з метою зниження рівня ризику рішень і здійснених з метою запобігання аваріям заходів;
- відомості про заходи щодо локалізації і ліквідації можливих наслідків аварій.

Декларація безпеки переглядається суб'єктом господарської діяльності один раз на п'ять років або раніше за наявності однієї з таких умов:

- зміни умов діяльності об'єкта підвищеної небезпеки, що призводять до підвищення ступеня небезпеки та рівня ризику, незалежно від їхніх причин;
- зміни та/або набрання чинності нормативно-правовими актами, що впливають на зміст відомостей, поданих у декларації безпеки;
- будівництво в прилеглих районах нових підприємств (об'єктів), якщо це впливає на зміст відомостей, поданих у декларації безпеки;
- обґрунтована вимога уповноваженого органу або громадськості.

Оригінал декларації безпеки та висновку експертизи має зберігатися в суб'єкта господарської діяльності, у власності або користуванні якого є ОПН, протягом 25 років.

5.2. Безпека під час навантажувально-розвантажувальних робіт

5.2.1. Обов'язки роботодавця та вимоги до персоналу

Одним з найважливіших завдань охорони праці є заміна тяжкої фізичної праці механізованою, тобто максимальне застосування машин і механізмів. Механізація і автоматизація вантажно-розвантажувальних робіт – це один з найважливіших резервів підвищення продуктивності праці і зниження собівартості продукції.

На багатьох промислових підприємствах для переміщення різноманітних вантажів (постачання матеріалів, деталей і вузлів,

готової продукції), завантаження і розвантаження їх при використанні кожного транспорту широко застосовують різні вантажопідіймальні транспортні засоби.

Підвищена небезпека з боку вантажопідіймальних машин полягає в можливості травмування людей у процесі переміщення вантажів, а для електрифікованих машин також і в небезпеці ураження електричним струмом.

Тому для забезпечення безпеки при експлуатації вантажопідіймальних механізмів вони проектуються та експлуатуються згідно з «Правилами охорони праці під час експлуатації вантажопідіймальних кранів, підіймальних пристроїв і відповідного обладнання» (наказ № 62 Міністерства соціальної політики України від 19.01.2018 р., з0244-18).

Для здійснення надзору за технічними станом та безпечною експлуатацією вантажопідіймальних машин і механізмів, знімних вантажозахоплювальних пристроїв, тари, рейкових шляхів, а також при проведенні технічного огляду вантажопідіймальних механізмів і машин в організаціях (на підприємствах) має бути призначений інженерно-технічний працівник з нагляду. При наявності в організації (на підприємстві) більше як 50 вантажопідіймальних механізмів і машин створюється група з технічного нагляду.

Роботодавець (власник) призначає також інженерно-технічного працівника, відповідального за справний стан вантажопідіймальних машин (кранів). Йому підпорядковуються весь персонал, обслуговуючий вантажопідіймальні механізми (крани), крім стропальників.

Номер і дату наказу, прізвище, ім'я і по батькові відповідальної особи заносять в паспорт вантажопідіймального механізму (крана). Ця особа також забезпечує всі види технічного обслуговування (ТО) і ремонти вантажопідіймальних механізмів, машин (кранів).

Для забезпечення безпечних умов при виконанні робіт вантажопідіймальними механізмами (кранами) наказом власника в кожній зміні з ІТР призначається особа, відповідальна за безпечне виконання робіт з переміщення вантажів. Як правило, такими особами бувають майстер, виконавець робіт, які повинні знати правила установки кранів поблизу повітряних ліній

електропостачання, будинків, вантажні характеристики кранів, вимоги до вантажозахоплювальних пристроїв і тари, норми бракування канатів і ланцюгів.

Працівники, зайняті на вантажно-розвантажувальних роботах, повинні проходити попередній курс навчання і перевірку знань з безпеки праці відповідно до Типового положення про навчання, інструктаж і перевірку знань працівників з питань охорони праці. До виконання вантажно-розвантажувальних робіт і переміщення вантажів допускаються особи не молодше 18 років, які пройшли попереднє медичне обстеження в установленому Міністерством охорони здоров'я України порядку і навчені безпечним способам і методам виконання робіт. До робіт на підйомно-транспортному устаткуванні допускаються особи, які пройшли курс навчання за спеціальною програмою з наступною перевіркою знань кваліфікаційною комісією та мають посвідчення на його управління. Персонал, допущений до вантажно-розвантажувальних робіт, має керуватися інструкціями, розробленими власником відповідно до «Правил охорони праці під час експлуатації вантажопідймальних кранів, підймальних пристроїв і відповідного обладнання». Обслуговуючий персонал, допущений до роботи підйомно-транспортним обладнанням, має бути забезпечений інструкціями з безпечної експлуатації машин і механізмів. Перед початком роботи персонал повинен підготувати місця виробництва вантажно-розвантажувальних робіт, інструменти та інвентар для їх виконання, а також перевірити справність і готовність до роботи підйомно-транспортного устаткування. Забороняється працювати з несправними інструментами, інвентарем і пристосуванням для вантажно-розвантажувальних робіт, а також проводити роботи з настанням темряви без належного освітлення фронту робіт.

5.2.2. Технічне опосвідчення вантажопідймальних механізмів

Безаварійна робота вантажопідймальних механізмів (кранів) значною мірою залежить від конструктивного виконання і правильної експлуатації. Кожен вантажопідймальний механізм (кран) на заводі забезпечується паспортною інструкцією з

монтажу та експлуатації, що передбачена відповідним Держстандартом чи технічними умовами на виготовлення. Крім паспорта, видається табличка, де вказується найменування заводу-виробника, вантажопідйомність, дата випуску і порядковий номер.

Вантажопідймальні крани обладнані пристроями, що забезпечують безпеку праці: кінцевими вимикачами для автоматичної зупинки механізмів підймання і пересування стріли крана, обмежувачами і покажчиками вантажопідйомності, гальмівними пристроями. Всі вантажопідймальні крани перед пуском і в процесі експлуатації проходять *первинне, періодичне і технічне опосвідчення*.

Первинне опосвідчення проводить завод-конструктор після виготовлення крана перед відправленням його споживачу.

Періодичне опосвідчення проводить інженерно-технічний працівник з нагляду в присутності особи, яка відповідає за справність крана на підприємстві в такий строк: *неповне* – не менше одного разу на рік; *повне* – не рідше одного разу в три роки.

Повне технічне опосвідчення вантажопідймальних кранів включає огляд, статичні та динамічні випробування.

При *огляді* перевіряється стан крана і його механізмів (канати, блоки, елементи стрілки і т. д.); робота електрообладнання і механізмів крана, приладів безпеки, гальм і апаратів управління, освітлення, сигналізації; контролюють надійність встановлення крана, заземлення підкранових шляхів, відповідність маси балансу і противаги величинам, що вказані в паспорті крана.

Статичними випробуваннями перевіряють міцність металоконструкцій і стійкість крана проти перекидання. При випробуванні підіймають вантаж, маса якого на 10 % більше маси робочого вантажу. Кран вважається таким, що витримав випробування, якщо протягом 10 хв піднятий вантаж на висоту 200–400 мм над поверхнею землі не опускається і не знайдено тріщин, деформацій та інших пошкоджень.

При *динамічних випробуваннях* перевіряють працездатність механізмів, що зупиняють хід при крайніх нижніх і верхніх положеннях крана чи вантажу та інших пристроїв безпеки. Результати опосвідчення заносять у паспорт механізмів.

При експлуатації вантажопідіймальних машин забороняється підіймати вантажі, маса яких перевищує допустиму, одночасно підіймати вантаж і людей, відривати вантажі примерзлі, завалені землею чи закладені іншими вантажами; відтягувати вантажі при підйманні; відключати гальма і пристрої безпеки.

5.2.3. Безпека під час виконання вантажних операцій з небезпечними вантажами

Вантажні операції з небезпечними вантажами здійснюються, як правило, у спеціально визначених місцях згідно з правилами, визначеними в НПАОП 63.21-1.22-07 «Правила охорони праці під час виконання навантажувально-розвантажувальних робіт на залізничному транспорті».

Під час виконання навантажувально-розвантажувальних робіт з небезпечними вантажами ступінь небезпеки визначається відповідно до вимог «ССБТ. Вредные вещества. Классификация и общие требования безопасности» ГОСТ 12.1.007-76, «Вантажі небезпечні. Класифікація» ДСТУ 4500-3:2008, «Вантажі небезпечні. Маркування» ДСТУ 4500-5:2005.

Усі заходи з безпечного ведення робіт проводяться відповідно до класу небезпеки конкретного вантажу.

Навантаження (розвантаження) вибухонебезпечних вантажів виконується спеціально дозволеними підймальними пристосуваннями з іскронеутворюючих матеріалів.

Під час навантаження та розвантаження небезпечні вантажі не повинні піддаватися поштовхам, ударам і трясінню.

Під час роботи зі стисненими, зрідженими та розчиненими під тиском газами, а також з отруйними речовинами працівники забезпечуються засобами захисту органів дихання, зазначеними в аварійних картках.

Балони з легкозаймистими газами та легкозаймистими отруйними газами під час навантаження укладаються так, щоб унеможливити зіткнення балонів один з одним і з металевими частинами вагона.

Небезпечні вантажі у склотарі необхідно перевозити на спеціальних візках або переносити на носилках, що мають спеціальні гнізда.

Переміщення таких вантажів на спеціальних носилках дозволяється на відстань не більше 50 м і тільки по горизонтальній поверхні.

Бочки, ємності й ящики з небезпечними вантажами дозволяється переміщувати тільки на візках.

Навантаження та розвантаження радіоактивних упакувань виконують відповідно до «Правил ядерної та радіаційної безпеки при перевезенні радіоактивних матеріалів» (ПБПРМ-2006), затверджених наказом Державного комітету ядерного регулювання України від 30.08.2006 р. № 132.

Особи, які працюють на навантаженні та розвантаженні упакувань з радіоактивними речовинами, перед допуском до роботи проходять медичний огляд відповідно до вимог ПБПРМ-2006.

Контрольні питання

1. Дайте визначення терміна «об'єкти підвищеної небезпеки».
2. Обов'язки суб'єктів господарської діяльності, що використовують об'єкти підвищеної небезпеки.
3. На основі яких критеріїв здійснюється ідентифікація ОПН?
4. Для яких ОПН є обов'язковим розроблення декларації безпеки?
5. Строки зберігання та перегляду декларації безпеки.
6. Назвіть основні складові декларації безпеки.
7. Основні вимоги до персоналу, що виконує вантажно-розвантажувальні роботи.
8. Види випробувань вантажопідіймальних механізмів.
9. Вимоги безпеки при вантажних операціях з небезпечними вантажами.

6. Електробезпека на підприємствах залізничного транспорту

6.1. Основні визначення електробезпеки та причини ураження електричним струмом

Електробезпека – система організаційних і технічних заходів і засобів, що забезпечують захист людей від шкідливої і небезпечної дії електричного струму, електричної дуги, електричного поля і статичної електрики.

Електротравма – травма, спричинена дією на організм людини електричного струму або електричної дуги.

Електротравматизм – явище, що характеризується сукупністю електротравм.

Електроустановки – машини, апарати, лінії електропередач і допоміжне обладнання, призначені для виробництва, перетворення, трансформації, передачі, розподілу електричної енергії та перетворення її в інші види енергії.

Виходячи з наведеного визначення кожен окремо взятий електродвигун, комп'ютер, внутрішня електромережа в приміщенні, будь-який побутовий споживач електроенергії підпадає під поняття «електроустановка».

Електроприміщення – приміщення або відгороджені, наприклад, сітками частини приміщень, доступні тільки для кваліфікованого обслуговуючого персоналу, у яких розміщені електроустановки.

Статистика випадків електротравматизму свідчить про те, що велика кількість нещасних випадків трапляється під час обслуговування і ремонту електроприводів, пускорегулюючої апаратури, електричного освітлення, зварювальних апаратів, електрифікованого транспорту, електрообладнання, підіймально–транспортних механізмів, ручного електроінструменту, а також високочастотних установок.

Ураження електричним струмом можливе за одночасної реалізації двох подій: наявності джерела небезпеки і знаходження обслуговуючого персоналу в зоні дії цього джерела. При цьому якщо знаходження персоналу в зоні дії джерела небезпеки, як правило, обумовлено необхідністю виконання трудових

обов'язків, то виникнення джерела небезпеки може бути зумовлено низкою причин: пошкодженням ізоляційних властивостей електрозахисних засобів і ізоляції, недосконалістю конструктивного виконання електроустановки, помилками або свідомими порушеннями в процесі обслуговування тощо.

Таким чином, ураження електричним струмом найчастіше виникає внаслідок:

- безпосереднього дотику до відкритих струмоведучих частин і проводів;
- дотику до металевих частин обладнання, які випадково можуть опинитися під напругою;
- дотику до струмоведучих частин, ізоляція яких пошкоджена;
- дотику до струмоведучих частин за допомогою предметів з низьким опором ізоляції;
- помилковим поданням напруги під час ремонтів або оглядів;
- відсутності або пошкодження захисного заземлення;
- дії електричного струму через дугу;
- впливу крокової напруги.

6.2. Особливості дії електричного струму на організм людини

Вплив електричного струму на людину надзвичайно різноманітний. Він залежить від безлічі факторів. За характером впливу розрізняють *термічні, біологічні, електролітичні, хімічні й механічні* пошкодження.

Термічна дія струму проявляється опіками окремих ділянок тіла; почорнінням і обвуглюванням шкіри й м'яких тканин; нагріванням до високої температури органів, розташованих на шляху проходження електричного струму, кровоносних судин і нервових волокон.

Електролітична дія струму проявляється в розкладанні різних рідин організму на іони, що порушує їхні властивості.

Хімічна дія струму виражається у виникненні хімічних реакцій у крові, лімфі, нервових волокнах з утворенням нових речовин, не властивих організму.

Біологічна дія струму проявляється в роздратуванні й збудженні тканин організму, виникненні судом, у зупинці дихання, зміні режиму серцевої діяльності.

Механічна дія струму призводить до сильних скорочень м'язів, аж до їх розриву, до розривів шкіри, кровоносних судин, переломів кісток, вивихів суглобів, розшарування тканин.

За видами ураження розрізняють *електротравми* й *електричні удари*.

Електротравми – це місцеві ураження (опіки, електричні знаки, металізація шкіри, механічні пошкодження, електрофтальмія).

Стумові опіки поділяються на контактні й дугові. Контактні опіки виникають у місці контакту шкіри зі струмоведучою частиною електроустановки з напругою не вище 2 кВ; дугові – у місцях, де виникла електрична дуга, яка супроводжується високою температурою й великою енергією. Дуга може викликати великі опіки тіла, обвуглювання й навіть повне згоряння великих за площею поверхонь тіла.

Електричні знаки – це ущільнені ділянки сірого або блідо-жовтого кольору на поверхні шкіри людини, що потрапили під дію струму. Як правило, у місці електричного знака шкіра втрачає чутливість.

Металізація шкіри – потрапляння у верхні шари шкіри дрібних частинок металу, що розплавився під дією електричної дуги або заряджених частинок електроліту з електролізних ванн.

Електрофтальмія – це запалення зовнішніх оболонок очей у результаті впливу потужного потоку ультрафіолетових променів при електричній дузі. Можливе пошкодження рогової оболонки, що особливо небезпечно.

Електричні удари — це загальні ураження, пов'язані зі збудженням тканин струмом, який протікає через них (порушення функціонування центральної нервової системи, органів дихання й кровообігу, втрата свідомості, розлад мови, судоми, порушення подиху, аж до зупинки, миттєва смерть).

Наслідок ураження організму залежить від ряду факторів: сили струму, опору тіла людини, величини напруги, частоти і роду струму, тривалості дії, а також індивідуальних особливостей людини та навколишнього середовища.

Основним фактором, що обумовлює ступінь ураження, є сила струму. Струм до 1 мА частотою 50 Гц практично не відчувається – це *невідчутний* струм. Він не становить небезпеки, його протікання через тіло людини припустимо у виробничих умовах. Припустимі для людини струми оцінюються за критеріями електробезпеки. Припустимим прийнято вважати струм у 0,5-1 мА. Струм у 10-15 мА є *невідпускним*. Струм у 50 мА уражає органи дихання і серцево-судинну систему (*фібриляційний* струм). Струм у 100 мА призводить до зупинки серця і порушення кровообігу, такий струм вважається *смертельним*.

У разі ураження струмом велике значення має опір людського тіла. Опір тіла електричному струму змінюється в широких межах від 100000 до 1000 Ом і залежить від стану шкіри (суха, волога, груба, пошкоджена чи непошкоджена), площі та щільності контакту, а також сили і частоти струму і тривалості його дії. Пошкодження шкіри (рани, подряпини, інші мікротравми), зволоження чи забруднення шкіри збільшує ступінь ураження, зменшуючи опір людини. Підвищення напруги знижує опір тіла. Так, при напругах до 40-45 В у зовнішньому шарі шкіри виникають значні напруженості, які повністю або частково руйнують властивості цього шару, знижуючи повний опір людини. У разі збільшення напруги опір зменшується та при напругах 127-220 В практично падає до значення внутрішнього опору тіла.

На наслідок ураження впливає шлях струму в організмі. Найбільшу небезпеку становить шлях, коли струм проходить через життєво важливі органи людини (серце, легені, головний мозок). Так, під час протікання струму по шляху «рука – рука» через серце проходить 3,3 % загального струму, шляху «ліва рука – ноги» 3,7 %, «права рука – ноги» 6,7 %, «нога – нога» – 0,4 %.

Тривалість дії струму в багатьох випадках стає головним фактором, від якого залежить наслідок ураження. Це пояснюється тим, що з протягом часу різко падає опір шкіри і більш імовірним стає ураження серця. Під час короткочасної дії (0,1-0,5 с) струм близько 100 мА не викликає фібриляцію серця. Якщо збільшити тривалість дії до 1 с, то цей струм може призвести до смертельних наслідків.

Ступінь ураження залежить також від роду та частоти струму. При напругах менше 500 В більш небезпечним є змінний

струм частотою 50 Гц. У разі збільшення або зменшення частоти ступінь ураження зменшується. При напругах 500 В і вище небезпека як змінного, так і постійного струму практично однакова.

Навколишнє середовище (вологість, температура повітря, наявність заземлених металевих конструкцій і підлог, струмопровідного пилу тощо) додатково впливає на умови електробезпеки. У вологих приміщеннях з високою температурою складаються негативні умови з електробезпеки і збільшується небезпека ураження.

6.3. Класифікація електроустановок і приміщень за електробезпекою

Усі електроустановки залежно від напруги поділяються:

- на електроустановки напругою понад 1000 В в мережах з глухозаземленою нейтраллю;
- електроустановки напругою понад 1000 В в мережах з ізольованою нейтраллю;
- електроустановки напругою до 1000 В з глухозаземленою нейтраллю;
- електроустановки напругою до 1000 В з ізольованою нейтраллю.

Вимоги до електричного обладнання залежать від приміщення, у якому воно розташовано. За небезпекою ураження людей електричним струмом виробничі приміщення поділяються на приміщення особливо небезпечні, з підвищеною небезпекою та без підвищеної небезпеки.

Особливо небезпечні приміщення характеризуються наявністю одного з таких факторів:

- мають підвищену вологість (відносна вологість у них наближається до 100 %);
- хімічно активне або органічне середовище, яке постійно чи тимчасово тривалий час руйнівню впливає на ізоляцію та струмоведучі частини;
- можлива одночасна наявність двох факторів, що визначають умови підвищеної небезпеки.

Приміщення з підвищеною небезпекою характеризуються наявністю в них одного з таких факторів:

- відносна вологість тривалий час перевищує 75 %;
- струмопровідні підлоги (металеві, земляні, залізобетонні та ін.);
- струмопровідний пил;
- висока температура (постійно або періодично більше 1 доби температура перевищує +35° С);
- великі заземлені металеві конструкції та можливий одночасний дотик людини до заземлених металоконструкцій будівель з одного боку і металевих корпусів електрообладнання з іншого боку.

Приміщеннями без підвищеної небезпеки є всі приміщення, у яких відсутні фактори, що визначають особливу і підвищену небезпеку.

Слід відзначити, що електроустановки, які розташовані поза приміщеннями, за ступенем небезпеки прирівнюються до електроустановок, які експлуатуються в особливо небезпечних приміщеннях.

6.4. Системи засобів і заходів безпечної експлуатації електроустановок

Застосовувані в електроустановках захисні заходи умовно можна поділити на дві групи: ті, що забезпечують безпеку при нормальному режимі роботи електроустановок, і ті, що забезпечують безпеку при аварійному режимі роботи (рис. 6.1).

Електрична ізоляція – це шар діелектрика або конструкція, виконана з діелектрика, яким вкривається поверхня струмовідних частин, або яким струмовідні частини відділяються одна від одної.

Стан ізоляції характеризується її електричною міцністю, діелектричними втратами та електричним опором. Ізоляція запобігає протіканню струмів через неї завдяки великому опору.

Дієвим захисним засобом є використання подвійної ізоляції. У цьому випадку, крім робочої основної ізоляції, застосовується додаткова ізоляція. Вона призначена для захисту від ураження струмом у випадку пошкодження робочої ізоляції. Захисна подвійна ізоляція може забезпечити безпеку при експлуатації будь-якої електроустановки. Застосовують подвійну ізоляцію в електроустановках невеликої потужності.

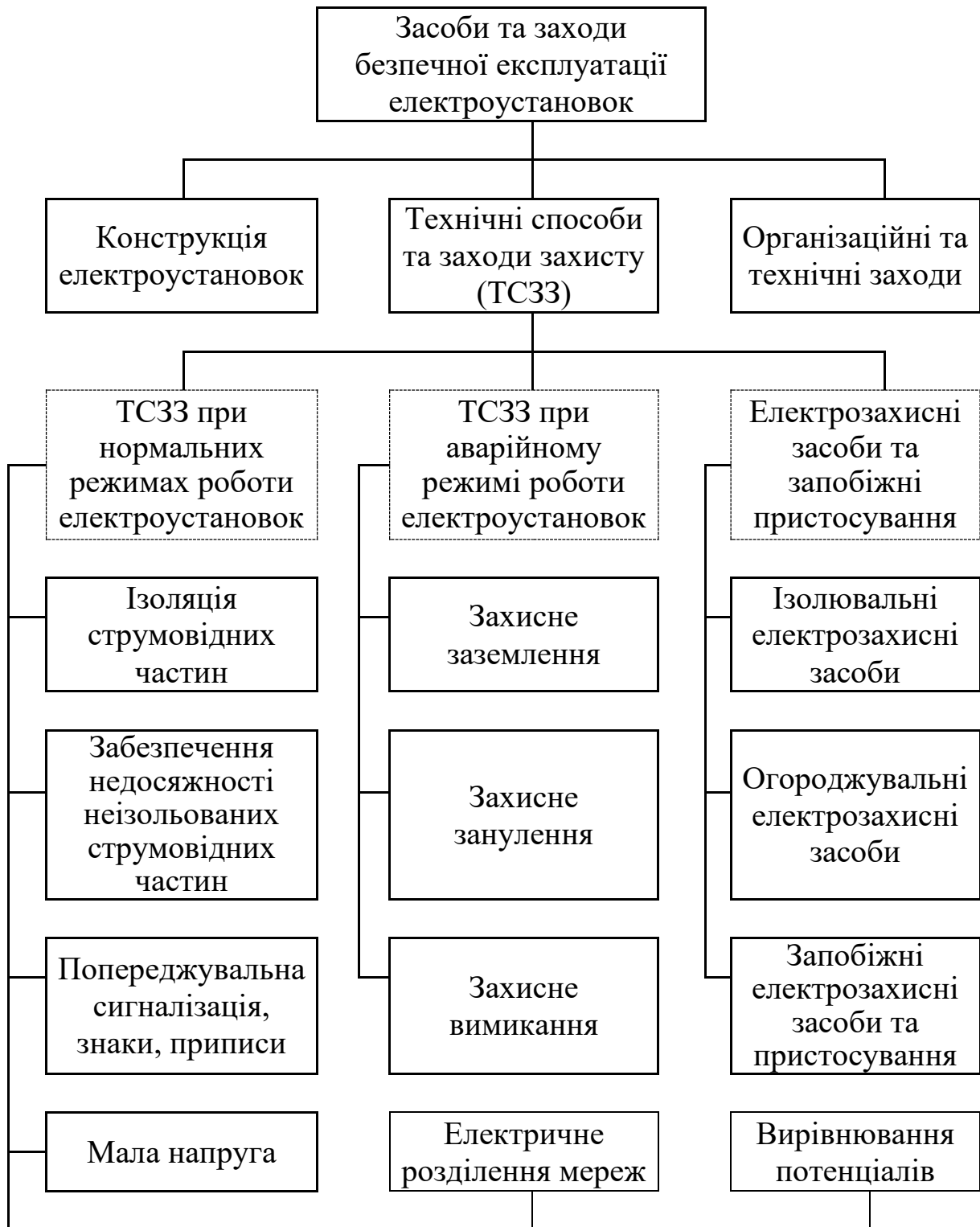

Рис. 6.1. Класифікація засобів і заходів безпечної експлуатації електроустановок

В електроустановках напругою до 1000 В застосування ізольованих проводів забезпечує достатній захист від ураження при дотику до них. Однак ізольовані проводи, що знаходяться під

напругою понад 1000 В, не менш небезпечні, ніж оголені. У цих випадках одним із засобів забезпечення безпеки є стаціонарні огорожувальні пристрої.

Стаціонарні огорожувальні пристрої поділяються на суцільні та сітчасті. Суцільні огороження у вигляді кожухів і кришок застосовуються в електроустановках напругою до 1000 В. Сітчасті огороження мають двері, що закриваються на замок.

До огорожувальних пристроїв відносять також тимчасові переносні огороження (щити, ізолюючі накладки, ізолюючі ковпаки, тимчасові переносні заземлення). Огороження обладнуються кришками або дверима, що закриваються на замок або обладнаними блокуваннями.

Блокуванням називається автоматичний пристрій, за допомогою якого запобігають неправильним, небезпечним для людини діям. Робочими елементами блокування можуть бути механічні пристрої, заціпки, фігурні вирізи (механічне блокування), блок-контакти, що діють на розрив електричної ланки (електричне блокування), а також електромагнітне блокування.

Електричне блокування дозволяє вимикати напругу при відкриванні дверей огорожень, корпусів і кожухів або при знятті кришок. При електричному блокуванні блокувальні контакти, зблоковані з дверима або кришкою, при відкриванні дверей або знятті кришки розмикають ланку живлення котушки магнітного пускача. За такої схеми обрив ланки управління та випадкове відкривання дверей не являє небезпеки, оскільки електроустановка буде знеструмленою.

Розташування струмовідних частин на недосяжній висоті або в недоступному місці забезпечує безпеку без огорожень і блокувань. Вибираючи висоту підвішування, слід враховувати можливість ненавмисного дотику до частин, що перебувають під напругою, довгими металевими предметами. Висота підвішування проводів повітряних ліній електропередачі залежить від напруги та місця проходження лінії.

Малі напруги. При роботі з переносними електроінструментами, а також з ручною переносною лампою при пошкодженні ізоляції та при появі напруги на корпусі підвищується небезпека ураження струмом. У таких випадках застосовуються малі напруги не вище 42 В. При напрузі до 42 В струм, що проходить через тіло людини, безпечний. Малі напруги

застосовуються для живлення місцевого освітлення на верстатах, переносних лампах, електроінструментах. Під час роботи в особливо небезпечних приміщеннях для запобігання ураженню електричним струмом застосовується мала напруга не вище 12 В.

Електричне розділення мережі – це розділення електричної мережі на окремі електрично не зв'язані між собою ділянки за допомогою розподільних трансформаторів. Розгалужені мережі великої протяжності мають значні ємності відносно землі і порівняно невеликі опори ізоляції. Дотик людини до струмовідних частин у цих мережах небезпечний внаслідок того, що вона може опинитися під дією напруги, близької до фазної. Електричне розділення мережі дозволяє значно знизити небезпеку ураження завдяки зменшенню її ємнісної і активної провідності.

Захисним заземленням називається навмисне електричне з'єднання із заземлюючим пристроєм металевих неструмовідних частин електроустановки, які в разі пошкодження (пробою) ізоляції можуть опинитися під напругою.

Заземлення застосовується в мережах з ізольованою нейтраллю до 1000 В і в мережах з ізольованою і глухозаземленою нейтраллю напругою понад 1000 В.

Заземлення влаштовують для обмеження до безпечної величини струму, що протікає через тіло людини внаслідок дотику до металевих неструмовідних частин електроустановки, які опинилися під напругою в разі пошкодження (пробою) ізоляції.

Згідно з Правилами улаштування електроустановок (ПУЕ) опір заземлюючого пристрою не повинен перевищувати значень:

- для електроустановок напругою до 1000 В з ізольованою нейтраллю – $R_3 \leq 4 \text{ Ом}$;
- у разі потужності установки менше 100 кВт – $R_3 \leq 10 \text{ Ом}$;
- для електроустановок напругою понад 1000 В з ізольованою нейтраллю – $R_3 = 250 / I_3 \leq 10 \text{ Ом}$;
- для електроустановок напругою понад 1000 В з ізольованою нейтраллю за умови використання заземлюючого пристрою одночасно для електроустановок до 1000В – $R_3 = 125 / I_3$;
- для електроустановок напругою понад 1000 В з глухозаземленою нейтраллю – $R_3 \leq 0,5 \text{ Ом}$.

Для заземлення електроустановок, у першу чергу мають використовуватися природні заземлювачі – металеві і залізобетонні конструкції будівель, споруд, що надійно з'єднані з

землею, трубопроводи (крім газових і з горючими рідинами) та інші комунікації, які прокладені в землі.

Якщо вказані конструкції відсутні, то використовують штучні заземлювачі, які спеціально зроблені для заземлення. Для штучних заземлювачів використовується сталь без фарбування у вигляді труб, кутової сталі, прута, смуги.

Заземлювальні провідники приєднують до магістралі заземлення зварюванням, а до корпусів електрообладнання – зварюванням чи надійним болтовим з'єднанням. Усі об'єкти, які підлягають заземленню, приєднуються до магістралі тільки окремим заземлювальним провідником. Заборонено послідовне з'єднання заземлювальних провідників з декількома об'єктами.

Занулення – це навмисне електричне з'єднання з нульовим захисним проводом металевих неструмовідних частин електроустановки, які в разі пошкодження ізоляції можуть опинитися під напругою.

Занулення застосовується в мережах з глухозаземленою нейтраллю напругою до 1000 В. Принцип дії занулення базується на перетворенні замикання на корпус в однофазне коротке замикання, при якому спрацьовує захист (плавка вставка запобіжника, автоматичні вимикачі) і електроустановка вимикається. Таким чином, занулення обмежує час, протягом якого людина, торкаючись корпусу обладнання, може підпасти під напругу.

У найбільш несприятливих випадках (обрив нульового проводу) зменшити небезпеку можна влаштуванням повторного заземлення нульового проводу. Повторне заземлення нульового проводу виконують на повітряних лініях через кожні 200 м, а також на вводах від повітряних ліній до електроустановок (перед введенням його до будівлі).

Індивідуальні електрозахисні засоби – засоби, які призначені для захисту людей, які працюють з електроустановками, від ураження електричним струмом, дії електричної дуги та електромагнітного поля.

Електрозахисні засоби підрозділяються на основні та додаткові.

Основні електрозахисні засоби – це засоби, ізоляція яких довгочасно витримує робочу напругу електроустановок і які дозволяють доторкатися до струмовідних частин, що знаходяться під напругою.

Додаткові електрозахисні засоби – засоби, які самостійно не забезпечують захист від ураження струмом, але застосовуються разом з основними електрозахисними засобами для збільшення захисного ефекту.

У табл. 6.1 і 6.2 наведено перелік деяких основних і додаткових електрозахисних засобів залежно від величини напруги електроустановки.

Таблиця 6.1

Основні електрозахисні засоби для роботи в електроустановках

До 1000 В включно	Понад 1000 В
Ізолюючі штанги	Ізолюючі штанги всіх видів
Ізолюючі кліщі	Ізолюючі кліщі
Електровимірювальні кліщі	Електровимірювальні кліщі
Показчики напруги	Показчики напруги
Діелектричні рукавиці	Пристрої для створення безпечних умов праці під час проведення випробувань і вимірювань в електроустановках (показчики напруги для фазування, показчики пошкодження кабелів та ін.)
Інструмент з ізолюючим покриттям	

Таблиця 6.2

Додаткові електрозахисні засоби для роботи в електроустановках

До 1000 В включно	Понад 1000 В
Діелектричне взуття	Діелектричні рукавиці, взуття, килими
Діелектричні килими	
Ізолюючі підставки, накладки, ковпаки	Ізолюючі підставки, накладки, ковпаки
Сигналізатори напруги	Сигналізатори напруги
Захисні огороження	Захисні огороження
Переносні заземлення	Переносні заземлення
Плакати і знаки безпеки	Плакати і знаки безпеки
-	Штанги для перенесення і вирівнювання потенціалу

6.5. Кваліфікаційні вимоги до електротехнічного і технологічного персоналу

Працівники, які обслуговують електроустановки, зобов'язані знати Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів (НПАОП 40.1-1.21-98) (далі ПБЕЕС) відповідно до займаної посади чи роботи, яку вони виконують, і мати відповідну групу з електробезпеки. Встановлено п'ять кваліфікаційних груп з електробезпеки: при збільшенні кваліфікаційної групи збільшуються вимоги до знань й умінь.

Для одержання групи I, незалежно від посади і фаху, необхідно пройти інструктаж з електробезпеки під час роботи в даній електроустановці з оформленням у журналі реєстрації інструктажів з питань охорони праці.

Мінімальний стаж роботи в електроустановках і видання посвідчень працівникам з групою I не вимагаються. Особам молодше 18 років не дозволяється присвоювати групу вище II.

Для присвоєння наступної групи з електробезпеки необхідно мати мінімальний стаж роботи в електроустановках з попередньою групою, зазначений у вищевказаних Правилах.

Для одержання груп II-III працівники повинні мати стаж роботи з I групою електробезпеки один або два місяці залежно від виду освіти:

- і чітко усвідомлювати небезпеку, пов'язану з роботою в електроустановках;
- знати і вміти застосовувати на практиці ці та інші правила безпеки в обсязі, потрібному для роботи, яка виконується;
- знати будову і улаштування електроустановок;
- вміти практично надавати першу допомогу потерпілим у разі нещасних випадків, у тому числі застосовувати способи штучного дихання і зовнішнього масажу серця.

Для одержання груп IV-V додатково необхідно знати компонування електроустановок і вміти організувати безпечне проведення робіт, навчити працівників інших груп Правилам безпеки і наданню першої допомоги потерпілим від електричного струму. Окрім того, стаж роботи з попередньою групою має бути: при отриманні групи IV – три місяці для осіб із спеціальною освітою та 12 місяців для осіб без спеціальної освіти; при

отриманні групи V – 6-12 місяців для осіб із спеціальною освітою та 24 місяці для осіб без спеціальної освіти. Для одержання групи V необхідно також розуміти, чим викликані вимоги пунктів ПБЕЕ.

Працівнику, який пройшов перевірку знань ПБЕЕ, видається посвідчення встановленої форми, яке він зобов'язаний мати при собі під час роботи.

Посвідчення про перевірку знань працівника є документом, який засвідчує право на самостійну роботу в електроустановках на зазначеній посаді за фахом.

6.6. Безпека робіт на електрифікованих лініях

6.6.1. Організаційні заходи, що забезпечують безпеку робіт

До організаційних заходів, що забезпечують безпеку робіт в електроустановках, належать профвідбір персоналу з обслуговування електроустановок, оформлення роботи, допуск до роботи, нагляд під час роботи, оформлення перерви в роботі, оформлення переведення на інше робоче місце й закінчення роботи.

Роботи в електроустановках відносно їх організації поділяються на виконувані за *нарядом-допуском* і виконувані за *розпорядженням* і в порядку поточної експлуатації.

Наряд-допуск (наряд) – це складання на спеціальному бланку розпорядження на безпечне проведення роботи, що визначає її зміст, місце, початок і закінчення, необхідні заходи безпеки, склад бригади і осіб, відповідальних за безпечне виконання роботи.

Наряд на роботу виписується у двох примірниках і передається оперативному працівнику або працівнику, який готує робоче місце, перед початком підготовки робочого місця. Допускається передача наряду по телефону працівником, який видає наряд, старшому в зміні оперативному працівнику, зазначеному в наряді електроустановки, або керівнику робіт. У цьому разі наряд заповнюється в трьох примірниках: один примірник заповнює працівник, який видає наряд, а два – працівник, який приймає його по телефону.

Наряд виписують на одного керівника робіт (наглядача) з однією бригадою. На руки керівнику робіт видається тільки один наряд.

Наряд видається на строк не більше 15 календарних днів від дня початку роботи. Наряд може бути продовжений один раз на строк не більше 15 календарних днів від дня продовження. Продовжити наряд може працівник, який видав наряд, або інший працівник, який має право видачі нарядів на роботи в даній електроустановці.

Чисельність бригади та її склад з урахуванням кваліфікації і груп з електробезпеки працівників визначає працівник, який видає наряд (розпорядження), виходячи зі складності роботи, умов її виконання, а також потреби забезпечення можливості повноцінного нагляду за безпечним виконанням робіт всіма членами бригади з боку керівника робіт (наглядача), але не менш ніж із двох працівників, включно з керівником робіт.

Підготовка робочих місць і допуск можуть провадити тільки з дозволу оперативних працівників.

Забороняється змінювати передбачені нарядом (розпорядженням) заходи з підготовки робочих місць. У разі виникнення сумніву в достатності і правильності заходів з підготовки робочого місця і можливості безпечного виконання роботи ця підготовка має бути припинена.

Допуск до роботи за нарядами та розпорядженнями проводиться безпосередньо на робочому місці після перевірки технічних заходів з підготовки робочого місця. У цьому разі допускач зобов'язаний:

- перевірити, чи відповідає склад бригади зазначеному в наряді або розпорядженні, і наявність у членів бригади посвідчень про перевірку знань;

- провести інструктаж: ознайомити бригаду зі змістом наряду, розпорядження; зазначити межі робочого місця і підходи до нього; показати найближче до робочого місця устаткування і струмовідні частини приєднань, що ремонтуються, і суміжних, до яких забороняється наближатися незалежно від того, перебувають вони під напругою чи ні;

- довести бригаді, що напруга відсутня, демонструванням встановлених заземлень і перевіркою відсутності напруги, якщо

заземлення не видно з робочого місця, а в електроустановках 35 кВ і нижче (де дозволяється конструктивне виконання) з наступним дотиком рукою до струмовідних частин після перевірки відсутності напруги.

Після інструктажу допускатча бригаду повинен проінструктувати керівник робіт щодо безпечного виконання робіт, використання інструменту, пристосувань, механізмів і вантажопідіймальних машин.

Без проведення інструктажу допуск бригади забороняється!

Допуск оформляється в обох примірниках наряду, з яких один залишається в керівника робіт (наглядача), а другий – у допускатча.

З моменту допуску бригади до робіт нагляд за нею з метою запобігання порушенням вимог ПБЕЕС, покладається на керівника робіт або наглядача. Залежно від категорії роботи наглядач повинен мати III або IV кваліфікаційну групу з електробезпеки. Керівник робіт і наглядач повинні весь час перебувати на місці робіт, по можливості – на тій ділянці, де виконується найвідповідальніша і найбільш травмонебезпечна робота.

Слід відзначити, що наглядачеві забороняється поєднувати нагляд з виконанням будь-якої роботи.

Під час перерв у роботі протягом робочого дня (на обід, за умовами проведення робіт) бригада в повному складі виводиться з робочого місця. Двері приміщень і огорожень електроустановки замикаються на замок, а плакати, огороження і заземлення залишаються на місці. Наряд залишається в керівника робіт (наглядача).

Члени бригад не мають права повертатися на робоче місце за відсутності керівника робіт (наглядача)!

Допуск бригади до роботи після такої перерви здійснюється керівником робіт без оформлення в наряді.

Під час перерв, пов'язаних із закінченням робочого дня, увесь склад бригади виводиться з робочого місця. Двері приміщень та огороження електроустановки замикаються на замок.

Закінчення роботи кожного дня оформляється в наряді, а повторний допуск у наступні дні на підготовлене робоче місце здійснює допускатч. Керівник робіт (наглядач) з дозволу допускатча

може самостійно допускати бригаду до роботи на підготовлене робоче місце, якщо йому це доручено в рядку наряду «Окремі вказівки».

Переведення бригади на нове робоче місце в електроустановках понад 1000 В, що експлуатуються місцевими оперативними працівниками, здійснюється допускачем. Це переведення може здійснювати працівник, який видав наряд, або керівник робіт, якщо про це є запис у рядку наряду «Окремі вказівки».

В електроустановках до 1000 В на різних робочих місцях переведення на інше робоче місце здійснюється керівником робіт без оформлення в наряді.

Після повного закінчення робіт робочому місцю слід надати належного стану, для цього послідовно виконуються:

- виведення бригади з робочого місця;
- зняття тимчасових огорожень і плакатів;
- зняття заземлень;
- встановлення на місце стаціонарних огорожень і плакатів, зняття огорожень і плакатів, вивішених перед початком робіт;
- закриття на замки дверей, приміщень.

Наряд може бути закритим лише після огляду устаткування і місць роботи, перевірки відсутності людей, сторонніх предметів та інструменту на робочих місцях, наведення належної чистоти.

Закриття наряду оформляється керівником робіт записом у наряді та журналі обліку робіт за нарядами і розпорядженнями.

Усі роботи, які проводяться в електроустановках, що не вимагають оформлення наряду, виконуються або за розпорядженням, або в порядку поточної експлуатації.

Розпорядження – це завдання на безпечне виконання роботи, що реєструється в журналі та визначає її зміст, місце, час, заходи безпеки і осіб, яким доручено її виконання.

За розпорядженням можуть виконуватися:

- роботи без зняття напруги на відстані від струмовідних частин, що перебувають під напругою, тривалістю не більше однієї зміни;
- аварійно-відбудовні роботи тривалістю до 1 год;
- роботи зі зняттям напруги з електроустановок напругою до 1000 В тривалістю не більше однієї зміни.

Розпорядження про проведення робіт має разовий характер. Строк його дії визначається тривалістю робочого дня виконавців. За необхідності продовження роботи, у разі зміни її умов або складу бригади, розпорядження видається знову.

Працівник, який видав розпорядження, призначає керівника робіт (наглядача), членів бригади, визначає можливість безпечного проведення робіт і визначає необхідні для цього організаційні та технічні заходи.

Керівник робіт (наглядач) з моменту отримання дозволу на проведення робіт за розпорядженням здійснює нагляд за працівниками, які входять до складу бригади, щодо дотримання ними правил безпеки.

Після закінчення робіт керівник робіт має вивести бригаду з місця роботи, перевірити робоче місце і повідомити про це працівнику, який віддав розпорядження.

Закінчення робіт оформляється в журналі обліку робіт за нарядами і розпорядженнями.

До робіт, що виконуються в порядку поточної експлуатації, належить виконання оперативними або оперативно-ремонтними працівниками самостійно таких робіт на закріпленій за ними ділянці протягом робочої зміни, які не потребують оформлення наряду або розпорядження.

У порядку поточної експлуатації можуть виконуватись:

- роботи без зняття напруги на відстані від струмовідних частин, що перебувають під напругою;
- роботи зі зняттям напруги в електроустановках напругою до 1000 В.

Організаційними заходами, які забезпечують безпеку робіт у порядку поточної експлуатації, є:

- визначення робіт у порядку поточної експлуатації;
- складання і затвердження переліку робіт, що виконуються в порядку поточної експлуатації, і додаткових робіт стосовно місцевих умов із затвердженням цього переліку керівником;
- призначення виконавців (виконавця) робіт з групою з електробезпеки відповідно до характеру робіт, що виконуються.

Види робіт мають бути постійно дозволеними роботами, для виконання яких не вимагається оформлення будь-яких додаткових розпоряджень.

6.6.2. Технічні заходи, що забезпечують безпеку робіт

Для підготовки робочого місця до роботи, що вимагає зняття напруги, мають бути виконані в зазначеному порядку такі технічні заходи:

- проведені необхідні відключення і вжиті заходи, які перешкоджають помилковому або мимовільному вмиканню комутаційної апаратури;
- вивішені заборонні плакати на приводах ручного і на ключах дистанційного управління комутаційною апаратурою;
- перевірена відсутність напруги на струмоведучих частинах, які мають бути заземлені, для захисту людей від ураження електричним струмом;
- встановлено заземлення (ввімкнені заземлювальні ножі, встановлені переносні заземлення);
- обгороджені за необхідності робочі місця або струмовідні частини, що залишилися під напругою, вивішені на огорожах плакати безпеки.

Залежно від місцевих умов, струмовідні частини захищаються до або після їх заземлення.

При оперативному обслуговуванні електроустановки двома і більше працівниками в зміну перераховані вище заходи мають виконуватися в повному обсязі цими працівниками.

При одноосібному обслуговуванні їх може виконувати одна особа, окрім випадків накладення переносних заземлень і здійснювання перемикань, що проводяться на двох і більше приєднаннях в електроустановках напругою вище 1000 В, які не мають діючих пристроїв блокування роз'єднувачів від неправильних дій.

Вимикання (зняття напруги). У разі виконання заходів з відключення необхідно провести вимикання:

- струмовідних частин, на яких буде виконуватися робота;
- необгороджених струмовідних частин, до яких можливе наближення людей або ремонтного оснащення та інструменту, механізмів і вантажопідіймальних машин на небезпечну відстань.

В електроустановках до 1000 В з усіх боків струмовідних частин, на яких буде проводитися робота, напруга має бути знята відключенням комутаційних апаратів з ручним приводом, а за

наявності у схемі запобіжників – зняттям останніх. У разі відсутності у схемі запобіжників запобігання помилковому ввімкненню комутаційних апаратів має бути забезпечено такими заходами, як замикання рукояток або дверцят шафи, закриття кнопок, встановлення між контактами комутаційного апарата ізольованих накладок тощо. У разі зняття напруги комутаційним апаратом з дистанційним управлінням необхідно відключити вмикальну котушку.

Вимкнене положення комутаційних апаратів до 1000 В з недоступними для огляду контактами (автомати, пакетні вимикачі, рубильники в закритому виконанні) визначається перевіркою відсутності напруги на ніх затискачах чи на шинах, що відходять, проводах або затискачах устаткування, яке вмикається цими комутаційними апаратами.

Вивішування плакатів безпеки здійснюють з метою запобігання помилковим діям обслуговуючого персоналу, випадковій подачі напруги.

На приводах роз'єднувачів, відокремлювачів і вимикачів напругою понад 1000 В, на ключах і кнопках дистанційного управління, на комутаційній апаратурі до 1000 В, під час ввімкнення яких може бути подана напруга на робоче місце, мають бути вивішені плакати *"Не вмикати! Працюють люди"*. На приєднаннях напругою до 1000 В, які не мають автоматичних та інших вимикачів або рубильників, плакати вивішуються біля знятих запобіжників, під час встановлення яких може бути подана напруга на місце роботи.

На приводах роз'єднувачів, якими відключена для робіт повітряна лінія електропередавання (далі ПЛ) чи кабельна лінія (далі КЛ), незалежно від кількості бригад, що працюють, має бути вивішений один плакат *«Не вмикати! Робота на лінії»*. Цей плакат вивішується і знімається за вказівкою працівника, який віддає розпорядження на підготовку робочих місць і веде облік кількості бригад, що працюють на лінії.

Для тимчасового *обгородження струмовідних частин*, що залишилися під напругою, можуть застосовуватися щити, ширми, екрани тощо, виготовлені з ізоляційних матеріалів. Необхідність встановлення тимчасових огорож, їх вид, спосіб встановлення визначаються особою, яка виконує підготовку робочого місця.

Сусідні комірки та комірки, розташовані навпроти місця роботи, які не мають зазначених огорожень, а також проходи, куди працівникам не слід виходити, мають бути огорожені переносними щитами (ширмами).

На час роботи забороняється переставляти або забирати плакати і встановлені тимчасові огороження.

Перевіряти відсутність напруги необхідно покажчиком напруги заводського виготовлення, справність якого перед застосуванням перевіряється за допомогою призначених для цього спеціальних приладів або наближенням до струмовідних частин, розташованих поблизу, які явно перебувають під напругою.

В електроустановках напругою понад 1000 В користуватися покажчиком напруги необхідно в діелектричних рукавицях.

Перевірку відсутності напруги слід провадити між усіма фазами та між кожною фазою і землею, а також кожною фазою і нульовим проводом, а на вимикачі і роз'єднувачі – на всіх шести вводах, затискачах.

Якщо на місці робіт є розрив електричного кола, то відсутність напруги перевіряється на струмовідних частинах з обох боків розриву.

В електроустановках напругою до 1000 В із заземленою нейтраллю в разі застосування двополюсного покажчика перевіряти відсутність напруги потрібно як між фазами, так і між кожною фазою та зануленим корпусом устаткування або нульовим дротом. Допускається застосовувати попередньо перевірений вольтметр. Користуватися «контрольними» лампами забороняється.

Перевіряти відсутність напруги в електроустановках дозволяється одному працівнику зі складу оперативних або оперативно-ремонтних працівників з групою IV в електроустановках понад 1000 В і з групою III – в установках до 1000 В.

На ПЛ перевірку відсутності напруги мають виконувати два працівники: на ПЛ напругою понад 1000 В з групами не нижче IV і III, напругою до 1000 В – з групою III.

Встановлення заземлень в електроустановках слід виконувати на струмовідних частинах всіх фаз (полюсів) відключеної для робіт дільниці з усіх боків, з яких може бути подана напруга, за винятком відключених для робіт збірних шин,

на які достатньо встановити одне заземлення. Безпосередньо на робочому місці заземлення додатково встановлюється в тих випадках, коли ці частини можуть опинитися під наведеною напругою (потенціалом), що може викликати ураження струмом, або коли на них може бути подана напруга понад 42 В змінного і 110 В постійного струму від стороннього джерела.

Встановлювати заземлення на струмовідні частини необхідно безпосередньо після перевірки відсутності напруги. Переносні заземлення спочатку треба приєднати до заземлювального пристрою, а потім, після перевірки відсутності напруги, встановити на струмовідні частини. Знімати переносне заземлення необхідно у зворотній послідовності: спочатку зняти його зі струмовідних частин, а потім від заземлювального пристрою.

Встановлення і зняття переносних заземлень слід виконувати в діелектричних рукавицях із застосуванням в електроустановках понад 1000 В ізолювальної штанги. Закріплювати затискачі переносних заземлювань слід цією ж штангою або безпосередньо руками в діелектричних рукавицях. Забороняється користуватися для заземлення провідниками, не призначеними для цього, а також приєднувати заземлення за допомогою скручування. Заземлені струмовідні частини мають бути відокремлені від струмовідних частин під напругою видимим розривом (вимкненими вимикачами, роз'єднувачами, відокремлювачами або вимикачами навантаження, знятими запобіжниками, демонтованими шинами або проводами).

В електроустановках напругою до 1000 В всі операції зі встановлення і зняття заземлень дозволяється виконувати одній особі з III групою з оперативних чи оперативно-ремонтних працівників. В електроустановках понад 1000 В встановлювати і знімати переносні заземлення мають два працівники з оперативних чи оперативно-ремонтних працівників з групами IV і III.

Контрольні питання

1. Назвіть основні причини ураження електричним струмом.
2. Види впливу електричного струму на людину.

3. Види електротравм.
4. Які фактори впливають на тяжкість ураження електричним струмом?
5. Класифікація приміщень за електробезпекою.
6. Назвіть заходи і засоби, які забезпечують безпеку при нормальному режимі роботи електроустановок.
7. Назвіть заходи і засоби, які забезпечують безпеку при аварійному режимі роботи електроустановок.
8. Класифікація індивідуальних електрозахисних засобів.
9. Вимоги для одержання кваліфікаційних груп з електробезпеки?
10. Назвіть організаційні заходи, які забезпечують безпеку робіт в електроустановках.
11. На які види поділяються роботи в електроустановках відносно їх організації?
12. Які роботи можуть виконуватися за розпорядженням?

7. Основні заходи пожежної профілактики на галузевих об'єктах

7.1. Організаційні заходи щодо забезпечення пожежної безпеки

На кожному підприємстві з урахуванням його пожежної небезпеки наказом (інструкцією) має бути встановлений відповідний протипожежний режим, у тому числі визначені:

- можливість (місце) паління, застосування відкритого вогню та побутових нагрівальних приладів;

- порядок проведення тимчасових пожежонебезпечних (у тому числі зварювальних) робіт;

- правила проїзду і стоянки транспортних засобів;

- місця для зберігання і допустима кількість сировини, напівфабрикатів і готової продукції, які можуть одночасно знаходитися у виробничих приміщеннях і на території (у місцях зберігання);

- порядок прибирання горючого пилу та відходів, зберігання промасленого спецодягу і шмаття, очищення повітроводів вентиляційних систем від горючих відкладень;

- порядок відключення від мережі електрообладнання в разі пожежі;

- порядок огляду і зачинення приміщень після закінчення роботи;

- порядок проходження посадовими особами навчання та перевірки знань з пожежної безпеки, а також проведення з працівниками протипожежних інструктажів і занять з пожежно-технічного мінімуму з призначенням відповідальних за їх проведення;

- порядок організації експлуатації та обслуговування наявних технічних засобів протипожежного захисту (протипожежного водопроводу, насосних станцій, вогнегасників тощо);

- дії працівників у разі виявлення пожежі.

Для об'єктів з перебуванням людей вночі інструкції мають передбачати два варіанти дій відповідно в денний і нічний час.

Спеціальне навчання (пожежно-технічний мінімум) згідно з «Порядком здійснення навчання населення діям у надзвичайних

ситуаціях», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 26. 06. 2013 р. за № 444, проходять:

- особи, які приймаються на роботу з підвищеною пожежною небезпекою;

- електрогазозварники;

- особи, які беруть безпосередню участь у виробничому процесі у приміщеннях категорій за вибухопожежонебезпечністю А і Б, та ін.

Всі зазначені посадові особи повинні проходити навчання і перевірку знань з питань пожежної безпеки до початку виконання своїх обов'язків і періодично один раз на три роки.

Результати перевірки оформляються протоколом.

З метою залучення працівників до проведення заходів щодо запобігання пожежам створюється пожежно-технічна комісія (далі ПТК) згідно з Типовим положенням про пожежно-технічну комісію (НАПБ Б.02.003-2009). ПТК можуть створюватися на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форм власності з кількістю працівників 50 і більше осіб, а на об'єктах із високим ступенем прийнятного ризику — незалежно від кількості працівників.

Метою створення ПТК є попередження пожеж і посилення протипожежного захисту підприємств, залучення до цієї роботи інженерно-технічних працівників, службовців, інших працівників.

У виняткових випадках (за погодженням з місцевими органами державного пожежного нагляду і державного нагляду за охороною праці) функції ПТК може виконувати комісія з охорони праці.

До складу ПТК входять інженерно-технічні працівники, діяльність яких пов'язана з організацією та проведенням технологічних процесів, експлуатацією та обслуговуванням електроустановок, систем водопостачання, зв'язку, виробничої автоматики, автоматичного протипожежного захисту тощо, а також керівники штатних або добровільних протипожежних формувань і фахівці з пожежної безпеки підприємства, уповноважені трудовим колективом з питань охорони праці, представники профспілок.

На ПТК покладаються такі основні завдання:

- сприяння адміністрації підприємства у проведенні пожежно-профілактичної роботи і здійсненні контролю за дотриманням вимог нормативно-правових актів з питань

пожежної безпеки, а також приписів і постанов органів державного пожежного нагляду;

- участь при прийнятті рішень щодо комплексних заходів для забезпечення пожежної безпеки, впровадження досягнень науки, техніки та позитивного досвіду в протипожежному захисті підприємства і використання коштів на їх реалізацію, а також внесення питань з пожежної безпеки до колективного договору (угоди);

- підготовка на підставі аналізу стану пожежної безпеки пропозицій (рекомендацій) адміністрації підприємства (органу самоврядування трудового колективу) щодо удосконалення протипожежного захисту;

- проведення серед працівників підприємства масової роз'яснювальної роботи і пропаганди заходів щодо забезпечення пожежної і техногенної безпеки. Проведення занять з евакуації працівників і службовців під час гасіння умовної пожежі або надзвичайної ситуації;

- здійснення контролю за впровадженням на підприємстві пожежної техніки та протипожежного устаткування, що застосовуються для запобігання пожежам і для їх гасіння, із наявністю сертифікатів відповідності;

- участь у перевірках працівниками державного пожежного нагляду новобудов, об'єктів і приміщень, де проводиться реконструкція або технічне переоснащення, з метою виявлення порушень пожежної і техногенної безпеки.

7.2. Особливості організації пожежної безпеки на залізничному транспорті

Відповідно до «Правил пожежної безпеки на залізничному транспорті» (НАПБ В.01.010-2009/510) (далі Правила) забезпечення пожежної безпеки підприємств, установ, організацій і об'єднань АТ Укрзалізниці покладається на їхніх керівників і уповноважених ними осіб, якщо інше не передбачено відповідним договором.

Керівник підприємства повинен визначати обов'язки посадових осіб щодо забезпечення пожежної безпеки, призначити

відповідальних за пожежну безпеку окремих будівель, споруд, приміщень, діляниць, рухомого складу, технологічного та інженерного устаткування, а також за стан і експлуатацію технічних систем протипожежного захисту.

Обов'язки щодо забезпечення пожежної безпеки, утримання та експлуатації засобів протипожежного захисту мають бути відображені у відповідних посадових документах (функціональних обов'язках, інструкціях, положеннях тощо).

Керівники підрозділів і посадові особи, відповідальні за пожежну безпеку в рухомому складі або окремих приміщеннях (ізольованих робочих місцях), зобов'язані:

- забезпечити дотримання встановленого протипожежного режиму, правил пожежної безпеки та інструкцій щодо заходів пожежної безпеки;

- не допускати до роботи осіб, які не пройшли спеціальне навчання, інструктаж або перевірку знань з питань пожежної безпеки;

- проводити періодичні огляди території, будівель, виробничих і службових приміщень з метою контролю за утриманням шляхів евакуації, протипожежних перепон, розривів, під'їздів і доріг, засобів пожежогасіння (гідрантів, внутрішніх пожежних кранів, вогнегасників) і вживати термінових заходів для усунення виявлених порушень і недоліків;

- забезпечити утримання в технічно справному стані установок пожежогасіння, пожежної сигналізації, зв'язку;

- стежити за справністю приладів опалення, вентиляції, електроустановок, технологічного і виробничого обладнання і вживати заходів до усунення виявлених несправностей;

- знати пожежну небезпеку технологічних процесів, технологічного і виробничого устаткування, категорії приміщень виробничого та складського призначення з вибухопожежної і пожежної небезпеки, а також вимоги пожежної безпеки до зберігання, застосування і транспортування вибухонебезпечних і пожежонебезпечних речовин і матеріалів;

- стежити за своєчасним прибиранням приміщень і робочих місць;

- у випадку виникнення пожежі негайно повідомити про це в пожежну охорону, сповістити керівників об'єкта і приступити до її

ліквідації, діючи у відповідності з вимогами Правил, а також інструкцій щодо забезпечення пожежної безпеки в рухомому складі залізничного транспорту.

Відповідальність за забезпечення пожежної безпеки локомотивів, моторвагонного рухомого складу і рефрижераторних секцій (поїздів), що знаходяться в експлуатації, несуть:

- машиністи – за прийняті ними локомотиви, дизель- або електропоїзди;

- начальники (механіки) – за прийняті ними рефрижераторні секції (поїзди);

- начальники депо – за локомотиви, моторвагонний рухомий склад і рефрижераторні секції (поїзди), що приписані до депо.

Вони повинні виконувати вимоги Правил, а також чинних інструкцій щодо забезпечення пожежної безпеки на локомотивах, моторвагонному рухомому складі та рефрижераторних секціях (поїздах).

Відповідальність за забезпечення пожежної безпеки в пасажирських поїздах несуть:

- начальники (механіки) – за прийняті ними поїзди;

- провідники, роздавачі багажу, експедитори поштових вагонів, директори вагонів-ресторанів, завідувачі купе-буфетами, старші механіки-дизелісти вагонів-дизель-електростанцій – за прийняті ними вагони;

- особи, допущені до обслуговування вагонів з відеосалонами;

- начальники вагонних депо (дільниць, дирекцій) - за рухомий склад, приписаний до депо (дільниці, дирекції), і той, що знаходиться в ремонті, незалежно від місця приписки.

Зазначені особи повинні виконувати вимоги Правил, а також чинних інструкцій щодо забезпечення пожежної безпеки у вагонах пасажирських поїздів.

Працівники підприємств залізничного транспорту зобов'язані:

- чітко знати і виконувати встановлені правила пожежної безпеки, не допускати дій, що можуть призвести до пожежі;

- суворо виконувати вимоги технологічних регламентів (інструкцій) щодо забезпечення пожежної безпеки в технологічних процесах і при експлуатації рухомого складу;

- не допускати використання несправних інструментів, приладів, устаткування, дотримуватися правил безпеки під час їх експлуатації, а також виконувати вказівки керівників та осіб, відповідальних за пожежну безпеку;

- проводити прибирання робочих місць і відключати електрообладнання після закінчення роботи;

- вміти застосовувати наявні засоби пожежогасіння;

- у разі виникнення пожежі або виявлення її ознак негайно повідомити про це в пожежну охорону, а в рухомому складі під час руху – начальнику (механіку, бригадиру) поїзда або машиністу локомотива та вжити заходів щодо ліквідації пожежі й евакуації пасажирів, діючи у відповідності з вимогами Правил, а також чинних інструкцій щодо забезпечення пожежної безпеки в рухомому складі.

7.3. Утримання території, будівель, споруд і приміщень об'єктів залізничного транспорту

Територія підприємств залізничного транспорту має постійно утримуватися в чистоті і систематично очищуватися від відходів виробництва, сміття, опалого листя, сухої трави, тополиного пуху тощо. Промаслені обтиральні матеріали та інші пожежонебезпечні виробничі відходи мають зберігатися на спеціально відведених ділянках у металевих ящиках, які закриваються. Відходи виробництва, які не підлягають утилізації, необхідно регулярно прибирати і вивозити з території підприємства.

Шляхи, проїзди і проходи до будівель, споруд і джерел протипожежного водопостачання, а також підступи до пожежного інвентарю, обладнання і засобів пожежогасіння необхідно завжди залишати вільними.

На односмугових проїздах влаштовуються роз'їзні майданчики, а тупикові проїзди мають закінчуватися розворотними майданчиками для забезпечення розвертання пожежних автомобілів відповідно до вимог ДБН Б.2.2-12:2018 «Планування і забудова територій».

Протипожежні розриви між будівлями не дозволяється використовувати для розміщення матеріалів, устаткування, тари,

для стоянки будь-яких видів транспорту, будівництва і розміщення тимчасових будівель і споруд.

Якщо на підприємстві знаходяться горючі відходи, а також тара з-під лакофарбувальних матеріалів, вони мають зберігатися на спеціальних майданчиках, розміщених на відстані не менше 20 м від будівель і споруд. Тара з-під горючих рідин має бути щільно закритою.

У парках станцій і депо слід робити спеціальні переїзди через канави, кювети і залізничні колії для проїзду пожежних автомобілів. Ширина переїзду має бути не менше 6 м. Для проміжних станцій і невеликих об'єктів залізниці ширина шляхового покриття для проїзду пожежних автомобілів допускається не менше 3,5 м.

Слід брати до уваги, що на території об'єктів залізничного транспорту забороняється розведення вогнищ, випалювання сухої трави і спалення сміття в місцях, використання яких для цих цілей не узгоджено з пожежною охороною. Місця, де дозволено застосування відкритого вогню для спалювання сміття, адміністрація повинна обладнати урнами з негорючих матеріалів і розмістити їх не ближче 15 м до будівель і споруд.

Стоянка транспортних засобів у наскрізних проїздах будівель на відстані менше 10 м від в'їзних брам на територію об'єкта, менше 5 м від пожежних гідрантів, забірних пристроїв водопостачальної мережі, пожежного устаткування та інвентарю, на розворотних майданчиках тупикових проїздів забороняється. У зазначених місцях слід влаштовувати (вивішувати) відповідні знаки заборони.

Зовнішні пожежні драбини, огорожі дахів, устаткування захисту від блискавок на дахах будівель необхідно утримувати у справному стані і пофарбованими.

Біля входу до виробничих і складських приміщень і всередині цих приміщень мають бути вивішені знаки безпеки згідно з вимогами чинних стандартів, а також таблички з зазначенням категорії приміщень з вибухопожежної і пожежної небезпеки згідно з вимогами нормативних документів і їх класу за ПУЕ.

Для всіх приміщень виробничих і складських будівель мають бути встановлені гранично припустимі норми одночасного

використання і зберігання вибухо- та пожежонебезпечних речовин і матеріалів.

Після закінчення зміни забороняється залишати на робочих місцях горючі відходи виробництва, легкозаймисті (ЛЗР) і горючі рідини (ГР). Для невикористаних протягом робочої зміни ЛЗР і ГР мають передбачатися металеві ящики (шафи). Використані обтиральні матеріали також необхідно прибирати в металеві ящики з кришками, які щільно закриваються, і після закінчення зміни видаляти з виробничих приміщень у спеціально призначені для цього місця.

Відповідальний за пожежну безпеку підрозділу щодня після закінчення роботи зобов'язаний зробити огляд приміщень, які зачиняються. Перелік приміщень і порядок огляду встановлюється керівником підрозділу. Результати огляду мають бути записані в спеціальний зошит (журнал) і засвідчені підписами осіб, які проводили огляд.

У разі виникнення необхідності влаштування на вікнах приміщень, де перебувають люди, ґратів, останні повинні розкриватися, розсуватися або зніматися. Під час перебування в цих приміщеннях людей ґрати мають бути розкриті або зняті.

У виробничих, адміністративних, складських і допоміжних будівлях об'єкта *забороняється*:

- змінювати функціональне призначення будівель і приміщень без погодження з органами пожежного нагляду;
- розташовувати на шляхах евакуації виробниче устаткування, меблі, шафи, сейфи та інші предмети;
- прибирати приміщення з застосуванням бензину, гасу та інших ЛЗР і ГР;
- залишати після закінчення роботи увімкнене в електромережу побутове електрообладнання, використання якого у приміщенні дозволено органами пожежного нагляду та енергонагляду;
- оздоблювати стіни приміщень горючими матеріалами, не обробленими вогнезахисними речовинами;
- проводити відігрівання замерзлих труб різноманітних систем паяльними лампами, будь-якими іншими засобами із застосуванням відкритого вогню.

У підвальних приміщеннях і на цокольних поверхах виробничих та адміністративних будівель забороняється застосування і зберігання вибухових речовин, балонів із газом під тиском, кінострічок, пластмас та інших матеріалів, котрі мають підвищену пожежонебезпеку.

Евакуаційні шляхи і виходи мають утримуватися вільними, нічим не зашарашуватися. Кількість і розміри евакуаційних шляхів і виходів, їхні конструктивні і планувальні рішення, умови освітленості, забезпечення незадимленості мають відповідати протипожежним вимогам будівельних норм.

При цьому у приміщенні, яке має один евакуаційний вихід, дозволяється одночасне перебування не більше 50 осіб, а двері на шляхах евакуації мають відкриватися в напрямку виходу з приміщення (будівлі).

Влаштування дверей з відчиненням усередину приміщення можливе в разі одночасного перебування в ньому не більше 15 осіб, а також у санвузлах, на балконах, лоджіях, площадках зовнішніх евакуаційних сходів (за винятком дверей, що ведуть до повітряної зони незадимлюваної сходової клітки).

За наявності людей у приміщенні двері евакуаційних виходів можуть замикатися лише на внутрішні засуви, які легко відмикаються.

На шляхах евакуації забороняється застосування горючих облицювальних матеріалів і фарб на горючій основі. Покриття підлог на шляхах евакуації має бути надійно закріплене.

У сходових клітках (за винятком незадимлюваних) дозволяється встановлювати прилади опалення, у тому числі на висоті 2,2 м від поверхні проступів і сходових площадок, сміттепроводи, поверхові сумісні електрощити, поштові скриньки та пожежні крани за умови, що це обладнання не зменшує нормативної ширини проходу сходовими площадками та маршами.

У незадимлюваних сходових клітках допускається встановлювати лише прилади опалення.

У приміщеннях, де можуть перебувати одночасно більше 100 осіб, у виробничих приміщеннях без природного освітлення за наявності більше 50 працівників (або якщо площа перевищує 150 м²) евакуаційні виходи мають бути позначені світловими покажчиками з написом «Вихід» білого кольору на зеленому тлі,

підключеними до джерела живлення евакуаційного (аварійного) освітлення або такими, що перемикаються на нього автоматично в разі зникнення напруги на їхніх основних джерелах живлення.

Не допускається:

- влаштовувати на шляхах евакуації пороги, виступи, турнікети, розсувні і підйомні двері, двері, що повертаються, та інші пристрої, які перешкоджають вільній евакуації людей;

- забивати, заварювати, замикати на навісні замки, болтові з'єднання та інші засуви, що важко відчиняються зсередини, зовнішні евакуаційні виходи;

- розташовувати в тамбурах виходів гардероби, вішалки для одягу, сушарні, пристосовувати їх для торгівлі, а також зберігання будь-якого інвентарю та матеріалів;

- влаштовувати на сходових клітках приміщення будь-якого призначення, у тому числі кіоски, а також виходи з вантажних ліфтів (підйомників), прокладати промислові газопроводи, трубопроводи з ЛЗР та ГР, повітроводи;

- розташовувати в ліфтових холах комори, кіоски і т. ін.;

- робити скління або закладати жалюзі й отвори повітряних зон у незадимлюваних сходових клітках.

7.4. Вимоги до інженерного обладнання об'єктів АТ Укрзалізниці

У виробничих і складських приміщеннях з наявністю горючих матеріалів, а також виробів у горючій упаковці електричні світильники повинні мати міру захисту, передбачену ПУЕ для відповідних зон. Конструкція світильників має виключати можливість випадання колб ламп, а у світильниках з люмінесцентними лампами – стартерів.

У разі використання світильників з лампами розжарювання відстань між світильниками та предметами (будівельними конструкціями) з горючих матеріалів має бути не менше таких значень: для ламп потужністю 100 Вт – 0,5 м, потужністю 300 Вт – 0,8 м, потужністю 500 Вт – 1 м.

Інші види світильників мають розміщуватися від горючих матеріалів і предметів на відстані не менше 0,5 м, а від горючих будівельних конструкцій – не менше 0,2 м.

У разі неможливості дотримання вказаної відстані будівельні конструкції мають бути захищені негорючими теплоізоляційними матеріалами.

Електродвигуни, світильники, проводи і розподільні пристрої слід очищувати від горючого пилу не рідше двох разів на місяць.

Опалювальні прилади систем водяного та парового опалення у приміщеннях категорій А, Б, В та з сильним виділенням пилу повинні мати гладкі поверхні для їх очищення.

У приміщеннях котелень допускається встановлення витратних баків закритого типу для рідкого палива:

- у вбудованих котельнях - об'ємом не більше 1 м³ (для мазуту);

- в окремо розташованих котельнях – об'ємом не більше 5 м³ (для мазуту) або 1 м³ (для легкого нафтового палива).

Поблизу кожної форсунки котельної або теплогенеруючої установки, що працює на рідкому паливі, має бути встановлений піддон з піском, а на паливопроводі – не менше двох вентилів (один поблизу топки, інший поблизу резервуара з паливом).

Якщо існує необхідність встановлення кондиціонерів, після монтажу у віконних отворах вони мають бути захищені зверху козирком із негорючих матеріалів. При цьому краї козирків мають виступати за зовнішні габарити кондиціонера не менше ніж на 0,15 м.

Також слід пам'ятати, що під час експлуатації побутових кондиціонерів забороняється:

- при розміщенні кондиціонера у віконному отворі використовувати для кріплення горючі елементи рам замість монтажного кріплення заводського виготовлення або інших металевих конструкцій;

- кустарно переробляти кондиціонери з метою зміни їх функціонального призначення;

- замінювати існуючі триполюсні штепсельні з'єднання на двополюсні;

- встановлювати кондиціонери у внутрішніх протипожежних перегородках і стінах;

- встановлювати кондиціонери у приміщеннях категорій А і Б.

7.5. Норми оснащення виробничих дільниць і рухомого складу первинними засобами пожежогасіння

Первинні засоби пожежогасіння призначені для гасіння пожеж у початковій стадії їх розвитку силами персоналу підприємства до прибуття штатних підрозділів пожежної охорони, а також ліквідації невеликих осередків пожеж. Вони є у всіх виробничих приміщеннях, цехах, складах, лабораторіях, майстернях і передаються під охоронну відповідальність безпосередньо керівникам цих об'єктів або іншим посадовим особам з числа інженерно-технічних працівників.

До первинних засобів гасіння пожежі належать вогнегасники як ручні, так і пересувні, бочки з водою, відра, сокири, багри, лопати, ящики з піском, азбестові полотна, повстяні мати, шерстяні ковдри, ломи, пилки тощо.

На промислових підприємствах застосовуються водяні, водопінні, водопінні аерозольні, газові (у тому числі вуглекислотні) та порошкові вогнегасники.

При правильній експлуатації, належному технічному обслуговуванні та кваліфікованому застосуванні вогнегасники є ефективним первинним засобом гасіння пожеж. Вогнегасники застосовують для ліквідації пожеж на початковій стадії їх розвитку.

Будівлі, споруди, приміщення, технологічні установки мають бути забезпечені первинними засобами пожежогасіння: вогнегасниками, ящиками з піском, бочками з водою, покривалами з негорючого теплоізоляційного полотна, грубововняної тканини, повсті, пожежними відрами, совковими лопатами, пожежним інструментом (гаками, ломачами, сокирами тощо), які використовуються для локалізації і ліквідації пожеж у їх початковій стадії розвитку.

Ця вимога стосується також будівель, споруд і приміщень, обладнаних будь-якими типами установок пожежогасіння, пожежної сигналізації або внутрішніми пожежними кранами.

Вперше збудовані, після реконструкції, розширення, капітального ремонту об'єкти (будівлі, споруди, приміщення, технологічні установки) мають бути забезпечені первинними

засобами пожежогасіння (згідно з нормами належності) до початку їх експлуатації.

Норми належності первинних засобів пожежогасіння для конкретних об'єктів мають встановлюватися нормами технологічного проектування та галузевими правилами пожежної безпеки.

Для зазначення місця розміщення первинних засобів пожежогасіння слід встановлювати вказівні знаки згідно з чинними державними стандартами. Знаки мають бути розміщені на видних місцях на висоті 2-2,5 м від рівня підлоги як всередині, так і поза приміщеннями (за потреби).

Для розміщення первинних засобів пожежогасіння у виробничих, складських, допоміжних приміщеннях, будівлях, спорудах, а також на території підприємств, як правило, слід встановлювати спеціальні пожежні щити (стенди).

На пожежних щитах (стендах) мають розміститися ті первинні засоби гасіння пожежі, які можуть застосовуватися в даному приміщенні, споруді, установці. Пожежні щити (стенди) і засоби пожежогасіння мають бути пофарбовані у відповідні кольори за чинним державним стандартом.

Пожежний інвентар повинен мати червоно-біле пофарбування і відповідні написи. Пожежний інструмент фарбується в чорний колір. На пожежних щитах (стендах) необхідно вказувати їхні порядкові номери та номер телефона для виклику пожежної охорони. Порядковий номер пожежного щита вказують після літерного індексу «ПЩ».

Пожежні щити (стенди) мають забезпечувати:

- захист вогнегасників від потрапляння прямих сонячних променів, а також захист знімних комплектуючих виробів від використання сторонніми особами не за призначенням (для щитів і стендів, установлених поза приміщеннями);

- зручність та оперативність зняття (витягання) закріплених на щиті (стенді) комплектуючих виробів.

Немеханізований пожежний ручний інструмент, розміщений на об'єкті у складі комплектації пожежних щитів (стендів), підлягає періодичному обслуговуванню, яке включає такі операції:

- очищення від пилу, бруду та слідів корозії;

- відновлення пофарбування з урахуванням вимог стандартів;
- випрямлення ломів і суцільнометалевих гаків для виключення залишкових деформацій після використання;
- відновлення потрібних кутів загострювання інструмента з дотриманням вимог стандартів.

Вогнегасники слід встановлювати в легкодоступних і помітних місцях (коридорах, біля входів або виходів з приміщень тощо), а також у пожежонебезпечних місцях, де найбільш вірогідна поява осередків пожежі. При цьому необхідно забезпечити їх захист від потрапляння прямих сонячних променів і безпосередньої (без загороджувальних щитків) дії опалювальних і нагрівальних приладів.

Пожежні щити (стенди), інвентар, інструмент, вогнегасники в місцях установлення не мають створювати перешкоди під час евакуації.

Переносні вогнегасники мають розміщуватися шляхом:

- навішування на вертикальні конструкції на висоті не більше 1,5 м від рівня підлоги до нижнього торця вогнегасника і на відстані від дверей, достатній для її повного відчинення;
- встановлювання в пожежні шафи поруч з пожежними кранами, у спеціальні тумби або на пожежні щити (стенди).

Навішування вогнегасників на кронштейни, розміщення їх у тумбах або пожежних шафах мають забезпечувати можливість прочитування маркувальних написів на корпусі.

Експлуатація та технічне обслуговування вогнегасників мають здійснюватися відповідно до паспортів заводів-виробників, а також затверджених у встановленому порядку регламентах технічного обслуговування.

Вогнегасники, допущені до введення в експлуатацію, повинні мати:

- облікові (інвентарні) номери за прийнятою на об'єкті системою нумерації;
- пломби на пристроях ручного пуску;
- бирки та маркувальні написи на корпусі, червоне сигнальне пофарбування згідно з державними стандартами.

Зарядження й перезарядження вогнегасників усіх типів мають виконуватися відповідно до інструкції з експлуатації. Газові та закачні вогнегасники, у яких маса вогнегасного заряду

або тиск середовища менш або більше номінальних значень на 5 % (за температури 20 ± 2 °C), підлягають дозарядженню (перезарядженню).

Використані вогнегасники, а також вогнегасники із зірваними пломбами необхідно негайно направляти на перезарядження або перевірку. Вогнегасники, відправлені з об'єкта на перезарядження, мають бути замінені відповідною кількістю заряджених вогнегасників.

Вогнегасники, встановлені за межами приміщень або в неопалюваних приміщеннях і не призначені для експлуатації за мінусових температур, мають зніматися на холодний період. У таких випадках на пожежних щитах і стендах має міститися інформація про місце розташування найближчого вогнегасника.

Відповідальність за своєчасне і повне оснащення об'єктів вогнегасниками та іншими засобами пожежогасіння, забезпечення їх технічного обслуговування, навчання працівників правилам користування вогнегасниками несуть власники цих об'єктів (або орендарі, за договором оренди).

Успішне гасіння пожежі пов'язане з правильним вибором типу й виду вогнегасника.

Класифікація пожеж дає змогу обрати необхідний вогнегасник, тому що в кожен клас об'єднано пожежі, пов'язані з горінням речовин, що мають подібні характеристики. Для успішної боротьби з пожежами та з метою запобігання використанню непризначеного або неефективного для гасіння даного класу пожежі вогнегасника необхідне знання цих класів, тому що їхні символи вказано на корпусах вогнегасників.

7.6. Порядок дії працівників і посадових осіб під час виявлення та ліквідації пожежі

Працівники залізничного транспорту в разі виявлення пожежі зобов'язані:

- негайно повідомити про це телефоном пожежну охорону (при цьому необхідно назвати адресу об'єкта, місце виникнення пожежі, обстановку на пожежі, наявність людей, а також повідомити своє прізвище) і вжити заходів щодо виклику на місце

пожежі керівника підприємства або іншої компетентної посадової особи;

- вжити заходів до евакуації людей, гасіння (локалізації) пожежі і збереження матеріальних цінностей.

Керівник підприємства або інша посадова особа, яка прибула до місця пожежі, зобов'язані:

- продублювати повідомлення про пожежу в пожежну частину;

- залучити до гасіння пожежі добровільну пожежну дружину об'єкта, довести подію до відома власника підприємства;

- у разі загрози життю людей негайно організувати їх рятування, використовуючи для цього всі існуючі сили та засоби;

- видалити за межі небезпечної зони всіх працівників, не пов'язаних з ліквідацією пожежі;

- припинити всі роботи (якщо це можливо за технологічним процесом виробництва), крім робіт, пов'язаних з гасінням пожежі;

- здійснити в разі необхідності відключення електроенергії (за винятком живлення систем протипожежного захисту), зупинення пристроїв, агрегатів, апаратів, перекриття сировинних, газових, парових і водяних комунікацій, систем вентиляції в аварійному і суміжних з ним приміщеннях (за винятком пристроїв протидимового захисту) і виконати інші заходи, які сприяють запобіганню розвитку пожежі і задимленості будівлі;

- перевірити включення до роботи автоматичних систем протипожежного захисту (сповіщення людей про пожежу, пожежогасіння, протидимового захисту);

- здійснювати керівництво гасінням пожежі до прибуття пожежної охорони з урахуванням специфічних особливостей об'єкта, що горить;

- забезпечити захист людей, які беруть участь у гасінні пожежі, від можливих обвалів конструкцій, ураження електрострумом, отруень, опіків;

- організувати зустріч пожежної охорони і надати допомогу у виборі найкоротшого шляху для під'їзду до місця пожежі та в установленні на водні джерела;

- одночасно з гасінням пожежі організувати евакуацію матеріальних цінностей і забезпечити їх збереження;

- у разі необхідності викликати до місця пожежі медичну та інші аварійно-рятувальні служби.

Після прибуття підрозділів пожежної охорони керівник об'єкта (підрозділу) або інша посадова особа, керуюча гасінням пожежі, поступає в підпорядкування керівника гасіння пожежі (КГП) і діє за його вказівками.

Представник об'єкта в оперативному штабі пожежогасіння зобов'язаний консультувати керівника гасіння пожежі про специфічні особливості об'єкта, що горить (його технології, небезпеку впливу на апарати та матеріали високої температури пожежі і продуктів горіння тощо).

7.7. Розслідування та облік пожеж на залізничному транспорті

Службове розслідування пожеж на підприємствах, в установах, організаціях і рухомому складі залізничного транспорту проводиться в усіх випадках з метою встановлення причин їх виникнення і розвитку, визначення збитків, ефективності організації гасіння, виявлення ступеня відповідальності безпосередніх винуватців чи посадових осіб, які порушили вимоги пожежної безпеки.

Службове розслідування пожеж проводиться відразу після одержання повідомлення про пожежу відповідно до Інструкції зі службового розслідування, обліку пожеж та наслідків від них на залізничному транспорті, затвердженої наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 03.08.2005 р. № 430. До складу комісій залежно від розміру завданого збитку та інших наслідків повинні входити:

1) при пожежах з особливо великими матеріальними збитками (пожежі, які спричинили прямі збитки на суму 10000 і більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або загибель людей) комісію очолює начальник (заступник начальника) залізниці. До складу комісії входять керівники відповідних служб, у тому числі воєнізованої охорони залізниці;

2) при пожежах з особливо великими матеріальними збитками (пожежі, які спричинили прямі збитки на суму від 1000 до 10000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) комісію

очолює начальник відповідної служби залізниці, у господарстві якої сталася пожежа. До складу комісії входять начальник (заступник начальника) служби воєнізованої охорони, керівники і фахівці відповідних служб залізниці;

3) при пожежах з великими матеріальними збитками (пожежі, які спричинили прямі збитки на суму від 300 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) комісію очолює заступник начальника служби залізниці, у господарстві якої сталася пожежа, або начальник (заступник начальника) дирекції залізничних перевезень. До складу комісії входять начальник (заступник начальника) загону воєнізованої охорони, керівники (фахівці) відповідних служб і/або відділів дирекції залізничних перевезень;

4) при пожежах, які спричинили збитки на суму до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, комісію очолює керівник (заступник керівника) підприємства. До складу комісії входять керівники (фахівці) відповідних підрозділів підприємства, старший інструктор з пожежної профілактики і/або начальник (заступник начальника) пожежного підрозділу воєнізованої охорони.

У всіх випадках псування, пошкодження чи втрати вантажу у вагоні внаслідок пожежі в роботі комісії беруть участь представники служби комерційної роботи і маркетингу (відділу дирекції залізничних перевезень), начальник (заступник начальника) залізничної станції.

При пожежах у вантажних вагонах, які прямують у супроводі провідників, у роботі комісії беруть участь представники вантажовідправника (вантажодержувача).

Під час проведення службового розслідування комісія повинна встановити:

- час, місце, причини виникнення пожежі, дані про її розвиток і гасіння;
- осіб, причетних до її виникнення;
- орієнтовну суму прямих і побічних збитків;
- наявність загиблих, травмованих, інші характерні наслідки пожежі;
- протипожежний стан об'єкта до пожежі;

- наявність або відсутність ознак злочину, обставин, що включають провадження розслідування у справі за фактом пожежі, що передбачені чинним законодавством України.

Розслідування пожежі має бути завершене в п'ятиденний строк з моменту її виникнення. В окремих випадках, якщо цього вимагають обставини, строк розслідування може бути подовжений з дозволу Управління воєнізованої охорони АТ Укрзалізниці до п'ятнадцяти днів.

Результати службового розслідування пожеж оформляються актом з відображенням у ньому обставин виникнення пожежі. На підставі висновку про причину пожежі, даних про матеріальні збитки та інших свідчень в акті вказуються висновки комісії про відповідальність за виникнення пожежі та організацію її гасіння.

Акт складається в чотирьох примірниках і підписується всіма членами комісії з проведення службового розслідування. У разі потреби кількість примірників акта може бути збільшена шляхом зняття копій.

Якщо члени комісії не дійшли згоди при визначенні причини пожежі чи інших обставин, в акті фіксуються особливі думки з обов'язковим підписом осіб, які їх висловили.

Матеріали службового розслідування пожеж зберігаються:

- зі збитками до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян - у загонах воєнізованої охорони, підприємствах, установах, організаціях залізничного транспорту;

- зі збитками понад 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та/або із загибеллю людей - в Управлінні, службах, загонах воєнізованої охорони, у відповідних Головних управліннях АТ Укрзалізниці, службах залізниць, підприємствах, установах, організаціях залізничного транспорту.

Строк зберігання матеріалів службового розслідування пожеж – 5 років.

Не підлягають обліку АТ Укрзалізницею:

- випадки горіння, обумовлені специфікою технологічного процесу виробництва чи умовами роботи промислових апаратів, агрегатів, установок і конструкцій;

- вибухи, спалахи і статичні електричні розряди без подальшого горіння;

- випадки коротких замикань в електромережі, електроустаткуванні, побутових і промислових електроприладах без подальшого горіння;

- випадки горіння відходів і сміття на відкритій території;

- випадки самогубства (спроби самогубства) шляхом самоспалення, якщо це не призвело до загибелі чи травмування інших громадян, не завдало їм збитків і не призвело до інших наслідків;

- пожежі, що сталися на об'єктах права власності міжнародних організацій, іноземних юридичних осіб та громадян, а також на об'єктах, що не перебувають у юрисдикції України, якщо це не призвело до загибелі чи травмування громадян України і не завдало збитків юридичним і/або фізичним особам України або не призвело до інших наслідків для юридичних і/або фізичних осіб України;

- пожежі у вантажних вагонах і контейнерах, які виникли на під'їзних коліях вантажовідправників (вантажодержувачів), а також у місцях спільного користування, якщо вантаж не прийнятий до перевезення (не оформлені перевізні документи) або коли вантаж зданий одержувачу, тобто розкредитований.

Контрольні питання

1. Дайте визначення терміна «пожежна безпека об'єкта».
2. Назвіть основні небезпечні фактори пожежі.
3. На які види поділяються інструктажі з пожежної безпеки?
4. Назвіть основні обов'язки керівника структурного підрозділу з забезпечення пожежної безпеки.
5. Хто повинен проходити пожежно-технічний мінімум?
6. У яких випадках створюється пожежно-технічна комісія підприємства? Її завдання.
7. Назвіть основні вимоги пожежної безпеки до утримання території об'єктів залізничного транспорту.
8. Наведіть основні вимоги до інженерного обладнання об'єктів АТ Укрзалізниці.
9. Наведіть основні вимоги до утримання території, будівель, споруд і приміщень об'єктів залізничного транспорту.

10. Які випадки пожеж підлягають службовому розслідуванню?
11. Хто входить до складу комісій з розслідування пожежі?
12. Назвіть завдання, які покладаються на комісію з розслідування пожежі.
13. У який строк необхідно завершити розслідування пожежі?
14. Скільки років складає строк зберігання матеріалів службового розслідування пожеж?
15. Які випадки пожеж не підлягають обліку АТ «Укрзалізниця»?

Бібліографічний список

1. Про охорону праці : Закон України: офіц. текст: за станом на 5 квіт. 2015 р. // Відомості Верховної Ради. 2015. Вип. 21. 38 с.
2. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України : офіц. текст: за станом на 11 жовт. 2017 р. // Відомості Верховної Ради. 2017. Вип. 40 – 41. 44 с.
3. Панченко С. В. Охорона праці у вагонному господарстві: навч. посіб. / С .В. Панченко, А. О. Каграманян, Д. С. Козодой та ін. Харків: ТО «Ексклюзив», 2017. 191 с.
4. Ворожбіян М.І., Козодой Д.С., Абакумов О.А., Гармаш Б.К. Актуальні питання охорони праці на залізничному транспорті. Харків: УкрДАЗТ, 2010. 208 с.
5. НПАОП 0.00-4.03-04. Положення про Державний реєстр нормативно-правових актів з питань охорони праці чинний з 2004-06-08. 15 с. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0778-04>. Назва з екрана. Перевірено: 18.12.2017.
6. НПАОП 60.1-1.48-00. Правила безпеки для працівників залізничного транспорту на електрифікованих лініях чинний з 2000-05-31. 24 с. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0340-00>. Назва з екрана. Перевірено: 18.12.2017.
7. НПАОП 0.00-1.71-13. Правила охорони праці під час роботи з інструментом та пристроями чинний з 2013-12-19. 49 с. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0327-14>. Назва з екрана. Перевірено: 18.12.2017.

Конвенції Міжнародної Організації Праці, які ратифіковані Україною

1. Конвенція МОП № 29 про примусову чи обов'язкову працю, 1930 р. (ратифіковано 10.08.1956 р.).
2. Конвенція МОП № 47 про скорочення робочого часу до сорока годин на тиждень, 1935 р. (ратифіковано 10.08.1956 р.).
3. Конвенція МОП № 100 про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності, 1951 р. (ратифіковано 10.08.1956 р.).
4. Конвенція МОП № 10 про мінімальний вік допуску дітей на роботу в сільському господарстві, 1921 р. (ратифіковано 07.07.1956 р.).
5. Конвенція МОП № 11 про право на організацію та об'єднання працівників у сільському господарстві, 1921 р. (ратифіковано 06.07.1956 р.).
6. Конвенція МОП № 16 про обов'язковий медичний огляд дітей та підлітків, зайнятих на борту суден, 1921 р. (ратифіковано 11.08.56).
7. Конвенція МОП № 52 про щорічні оплачувані відпустки, 1936 р. (ратифіковано 06.07.1956 р.).
8. Конвенція МОП № 138 про мінімальний вік для прийому на роботу, 1973 р., (ратифіковано 03.05.1979 р.).
9. Конвенція МОП № 77 про медичний огляд дітей і підлітків з метою встановлення їх придатності до праці в промисловості, 1946 р. (ратифіковано 06.07.1956 р.).
10. Конвенція МОП № 78 про медичний огляд дітей і підлітків з метою встановлення їх придатності до праці на непромислових роботах, 1946 р. (ратифіковано 06.07.1956 р.).
11. Конвенція МОП № 79 про обмеження нічної праці дітей і підлітків на непромислових роботах, 1946 р. (ратифіковано 07.07.1956 р.).
12. Конвенція МОП № 87 про свободу асоціації та захист права на організацію, 1948 р. (ратифіковано 11.08.56).

13. Конвенція МОП № 90 про нічну працю підлітків у промисловості (переглянута), 1948 р. (ратифіковано 06.07.1956 р.).
14. Конвенція МОП № 98 про застосування принципів права на організацію і ведення колективних переговорів, 1949 р. (ратифіковано 14.09.1956 р.).
15. Конвенція МОП № 103 про охорону материнства, 1952 р. (ратифіковано 11.08.1956 р.).
16. Конвенція МОП № 45 про використання праці жінок на підземних роботах у шахтах будь-якого роду, 1935 р. (ратифіковано 31.01.61).
17. Конвенція МОП № 95 про захист заробітної плати, 1949 р. (ратифіковано 04.08.1961 р.).
18. Конвенція МОП № 111 про дискримінацію в галузі праці та занять, 1958 р. (ратифіковано 30.06.1961 р.).
19. Конвенція МОП № 14 про застосування щотижневого відпочинку на промислових підприємствах, 1921 р. (ратифіковано 19.06.1968).
20. Конвенція МОП № 106 про щотижневий відпочинок в торгівлі та установах, 1957 р. (ратифіковано 19.06.1968 р.).
21. Конвенція МОП № 115 про захист працівників від іонізуючої радіації, 1960 р. (ратифіковано 99.00.1968 р.).
22. Конвенція МОП № 120 про гігієну в торгівлі та установах, 1964 р. (ратифіковано 10.06.1968 р.).
23. Конвенція МОП № 122 про політику в галузі зайнятості, 1964 р. (ратифіковано 29.05.1968 р.).
24. Конвенція МОП № 23 про репатріацію моряків, 1926 р. (ратифіковано 04.02.1970 р.).
25. Конвенція МОП № 27 про зазначення ваги важких вантажів, що їх перевозять на суднах, 1929 р. (ратифіковано 18.06.1969).
26. Конвенція МОП № 32 про захист від нещасних випадків працівників, зайнятих на навантаженні або розвантаженні суден (переглянута), 1932 р. (ратифіковано 17.09.1970 р.).
27. Конвенція МОП № 69 про видачу судовим кухарям свідоцтв про кваліфікацію, 1946 р. (ратифіковано 04.02.1970 р.).
28. Конвенція МОП № 73 про медичний огляд моряків, 1946 р. (ратифіковано 04.02.1970 р.).

29.Конвенція МОП № 92 про приміщення для екіпажу на борту суден (переглянута), 1949 р. (ратифіковано 04.02.1970 р.).

30.Конвенція МОП № 108 про національні посвідчення особи моряків, 1958 р. (ратифіковано 04.02.1970 р.).

31.Конвенція МОП № 113 про медичний огляд рибалок, 1959 р. (ратифіковано 18.06.1970 р.).

32.Конвенція МОП № 116 про частковий перегляд конвенцій, прийнятих Генеральною конференцією Міжнародної організації праці на своїх перших тридцяти двох сесіях, з метою уніфікації положень про підготовку Адміністративною радою Міжнародного бюро праці доповідей про застосування конвенцій, 1961 р. (ратифіковано 17.06.1970 р.).

33.Конвенція МОП № 119 про забезпечення машин захисними пристроями, 1963 р. (ратифіковано 18.06.1969 р.).

34.Конвенція МОП №176 про безпеку та гігієну праці на шахтах, 1995 р. (ратифіковано 15.02.2011 р.)

35.Конвенція МОП № 124 про медичний огляд молодих людей з метою визначення їхньої придатності до праці на підземних роботах у шахтах і копальнях, 1965 р. (ратифіковано 17.06.1970 р.).

36.Конвенція МОП № 126 про приміщення для екіпажу на борту риболовних суден, 1966 р. (ратифіковано 18.06.1969 р.).

37.Конвенція МОП № 138 про мінімальний вік для прийому на роботу, 1973 р. (ратифіковано 03.05.1979 р.).

38.Конвенція МОП № 142 про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів, 1975 р. (ратифіковано 03.05.1979 р.).

39.Конвенція МОП № 149 про зайнятість та умови праці й життя сестринського персоналу, 1977 р. (ратифіковано 11.07.1979 р.).

40.Конвенція МОП № 160 про статистику праці, 1985 р. (ратифіковано 03.05.1990 р.).

41.Конвенція МОП № 133 про приміщення для екіпажу на борту суден (додаткові положення), 1970 р. (ратифіковано 14.07.1993 р.).

42.Конвенція МОП № 147 про мінімальні норми на торговельних суднах, 1976 р. (ратифіковано 14.07.1993 р.).

43. Конвенція МОП № 144 про тристоронні консультації для сприяння застосуванню міжнародних трудових норм, 1976 р. (ратифіковано 17.12.1993 р.).

44. Конвенція МОП № 2 про безробіття, 1919 р. (ратифіковано 04.02.1994 р.).

45. Конвенція МОП № 154 про сприяння колективним переговорам, 1981 р. (ратифіковано 04.02.1994 р.).

46. Конвенція МОП № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця, 1982 р. (ратифіковано 04.02.1994 р.).

47. Конвенція МОП № 156 про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками, 1981 р. (ратифіковано 22.10.1999 р.).

48. Конвенція МОП № 105 про скасування примусової праці, 1957 р. (ратифіковано 05.10.2000 р.).

49. Конвенція МОП № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці, 1999 р. (ратифіковано 05.10.2000 р.).

50. Конвенція МОП № 132 (переглянута) про оплачувані відпустки, 1970 р. (ратифіковано 29.05.2001).

51. Конвенція МОП N 140 про оплачувані учбові відпустки, 1974 р. (ратифіковано 26.09.2002 р.).

52. Конвенція МОП № 159 про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів, 1983 р. (ратифіковано 06.03.2003 р.).

53. Конвенція МОП № 135 про захист прав представників працівників на підприємстві та можливості, що їм надаються, 1971 р. (ратифіковано 15.05.2003 р.).

54. Конвенція МОП № 150 про адміністрацію праці: роль, функції та організація, 1978 р. (ратифіковано 01.07.2004 р.).

55. Конвенція МОП № 81 про інспекцію праці у промисловості й торгівлі, 1947 р. (ратифіковано 08.09.2004 р.).

56. Конвенція МОП № 129 про інспекцію праці в сільському господарстві, 1969 р. (ратифіковано 08.09.2004 р.).

57. Конвенція МОП № 173 про захист вимог працівників у випадку неплатоспроможності роботодавця, 1992 р. (ратифіковано 19.10.2005 р.).

58. Конвенція МОП № 131 про встановлення мінімальної заробітної плати з особливим урахуванням країн, що розвиваються, 1970 р. (ратифіковано 19.10.2005 р.).

Документація, що має бути розроблена на підприємстві з метою ефективної організації охорони праці

Документація, яка регламентує діяльність служби охорони праці

1. Наказ керівника про створення служби охорони праці з метою забезпечення функціонування охорони праці на підприємстві.

2. Посвідчення керівника підприємства та відповідальних спеціалістів з охорони праці на підприємстві про проходження перевірки знань з охорони праці відповідно до «Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці» (НПАОП 0.00-4.12-05).

3. Наказ про створення комісії з питань охорони праці підприємства (якщо прийняте рішення про її створення) відповідно до «Типового положення про комісію з питань охорони праці підприємства» (НПАОП 0.00-4.09-07).

4. Наказ про затвердження інструкцій та правил з питань охорони праці на підприємстві відповідно до «Порядку опрацювання та затвердження роботодавцем нормативних актів про охорону праці, що діють на підприємстві» (НПАОП 0.00-6.03-93).

5. Колективний договір і додаток, підписаний, з одного боку, адміністрацією та відповідальним за охорону праці на підприємстві та, з іншого боку, представниками від працівників та профспілок, відповідно до Закону України «Про колективні договори і угоди» від 01.07.1993 р.

На підприємстві, де працює менше 10 осіб, колективний договір може бути відсутній. У такому разі права найманого працівника та зобов'язання роботодавця визначаються в трудовому договорі (контракті).

Документи які регламентують функціонування на підприємстві системи управління охороною праці

1. Положення про функціонування на підприємстві системи управління охороною праці.

2. План діяльності комісії з питань охорони праці на підприємстві на квартал, півріччя чи рік.

3. Документація про порядок проведення медичних оглядів працівників підприємства.

3.1. Наказ по підприємству про проведення медичного огляду працівників підприємства згідно з вимогами «Порядку проведення медичних оглядів працівників певних категорій», затвердженого наказом МОЗ України від 21.05.2007 р. № 246.

3.2. Акт визначення категорії працівників, які підлягають попередньому та періодичним медичним оглядам відповідно до Додатка 1 «Порядку проведення медичних оглядів працівників певних категорій».

3.3. Заключний акт за результатами періодичного медичного огляду працівників підприємства, відповідно до Додатка 9 «Порядку проведення медичних оглядів працівників певних категорій».

4. Документація, що регламентує навчання працівників підприємства.

4.1. Наказ по підприємству про створення комісії з перевірки знань працівників підприємства з питань охорони праці згідно з «Типовим положенням про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці» (НПАОП 0.00-4.12-05).

4.2. Положення про навчання та перевірку знань працівників підприємства з питань охорони праці.

4.3. Програми, за якими має проводитися навчання працівників підприємства з питань охорони праці.

4.4. Програма проведення вступного інструктажу.

4.5. Журнал реєстрації вступного інструктажу за професією, посадою особи.

4.6. Програма первинного інструктажу на робочому місці для прийнятих на роботу працівників, переміщених з одного підрозділу (дільниці) до іншого, працівників, які виконують нову

для них роботу, відряджених, тимчасових працівників, студентів та учнів, які проходять практику.

4.7. Програми інструктажу для працівників, які виконують роботу з підвищеною небезпекою.

4.8. Наказ керівника, що затверджує Програму про стажування працівників конкретної професії чи виду робіт на підприємстві.

4.9. Документація (наряд-допуск, наказ, розпорядження тощо) після проведення цільового інструктажу.

4.10. Перелік професій, посадових осіб, звільнених від проходження повторного інструктажу.

5. Документація підприємства з пожежної безпеки.

5.1. Наказ керівника про призначення відповідальної особи за протипожежний стан на підприємстві, створення пожежно-технічної комісії згідно з «Правилами пожежної безпеки України».

5.2. Перелік посад, при призначенні на які особи зобов'язані проходити навчання та перевірку знань з питань пожежної безпеки відповідно до «Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 р. за № 444.

6. Перелік інструкцій з охорони праці на підприємстві.

6.1. Посадові інструкції та інструкції з охорони праці, розроблені та затверджені власником враховуючи вимоги «Положення про розробку інструкцій з охорони праці» (НПАОП 0.00-4.15-98).

6.2. Інструкції для працівників, пов'язаних з роботами з підвищеною небезпекою, затверджені роботодавцем.

6.3. Інструкція з пожежної безпеки на підприємстві.

6.4. Тимчасові інструкції з охорони праці для працівників, які забезпечують безпечне проведення технологічних процесів (робіт) та експлуатацію обладнання. Використовуються для впровадження нових і реконструйованих виробництва на строк, коли вказане виробництво буде готовим до експлуатації.

7. Документи з атестації робочих місць.

7.1. Наказ по підприємству про проведення атестації робочих місць за мовами праці згідно з Постановою Кабміну від 01.08.1992 р. № 442 «Про порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці».

7.2. Перелік робочих місць, виробництв, професій і посад працівників, котрим підтверджено право на пільги та компенсації, а також пільгове пенсійне забезпечення (затверджується керівником підприємства).

7.3. Список працівників, які виконують роботу з підвищеною небезпекою, затверджений керівником підприємства.

7.4. Висновки щодо атестації робочих місць на підприємстві.

